

subverzivac

Povremnik za nove emancipacijske borbe • broj 11 • Zagreb • svibanj 2022. • besplatan primjerak

www.subversivefestival.com

15. SUBVERSIVE FILM FESTIVAL

Igrana konkurencija / Dokumentarna konkurencija / Retrospektiva – Cecilia Mangini / Hommage – Tko zna što će jučer donijeti? / Duras/Godard dijalozi / Masterclass: Ruth Beckermann / Punk the Capital / Artavazd Pelešjan: Priroda

SUBVERSIVE FORUM / KONFERENCIJA

Michael Roberts, David Broder, Amelia Horgan, Jason Read, Matt Huber, Ilya Budraitskis, Ágnes Gagyi, Éric Toussaint, Rastko Močnik, Rade Pantić
6. Altekonomski forum
Perspektive ljevice
Simptomi fašizma
Subverzivno izdavaštvo

ANTI-KAPITALISTIČKI SEMINAR / ŠKOLA SUVREMENE HUMANISTIKE

Wild Dreamer

Svečana dodjela nagrada
za najbolji igrani
i dokumentarni film
Nedjelja 22. svibnja u 20.00,
kino Tuškanac

Michael Roberts
U čijim se rukama
nalazi globalno
bogatstvo?

Ágnes Gagyi
Nova ljevica u Istočnoj
Europi i globalna kriza

David Broder
Zašto je propao lijevi
populizam (i što smo iz
toga naučili)

Ilya Budraitskis
Rat Vladimira Putina:
rođenje modernog
fašizma iz duha
neoliberalizma

Amelia Horgan
Sloboda na poslu,
sloboda od posla: otpor
i suvremeno radno
mjesto

Antonia Birnbaum
Teze o radikalnoj
jednakosti

Matt Huber
Klasa i klima:
marksistički pristup

- **Éric Toussaint:** Ukrajina i dug
- **Jason Read:** Negativna solidarnost kao strategija: od adaptacije do transformacije
- **Panel: Rastko Močnik, Rade Pantić:** Poslije Jugoslavije: natrag na periferiju

15. Subversive Festival

15.—28.5.2022.

MIKROFIZIKE PROTU-MOĆI

Igrana
konkurencija

Dokumentarna
konkurencija

Retrospektiva:
Cecilia Mangini

Masterclass:
Ruth Beckermann

15. izdanje Subversive Festivala

Da bismo se izborili za neki bolji svijet moramo ga najprije moći zamisliti! Da bismo ga mogli zamisliti moramo razmotriti emancipatorne teorije i prakse koje su mu najbliže, koje u sebi imaju transformativni potencijal svijeta kojem težimo.

Nakon dvije izazovne pandemijske godine i privremenog premeštanja u nove termine 15. SUBVERSIVE FESTIVAL se ponovno vraća u "krasni maj". 15. festivalsko izdanje donosi bogat natjecateljski i popratni filmski program te diskurzivni program, predavanja i panele uz prisustvo brojnih svjetskih intelektualaca, umjetnika, filmaša i aktivista i uz ovogodišnju festivalsku temu MIKROFIZIKE PROTU-MOĆI.

15. SUBVERSIVE FILM FESTIVAL održat će se od 15. do 22. svibnja u kinu Tuškanac i Dokukinu KIC i donosi četrdeset recentnih filmskih naslova koji su obilježili tekuću godinu. Ovogodišnje festivalsko izdanje posvećeno je našem najdražem suradniku,

filmskom kritičaru i selektoru Draganu Rubeši (1956-2022) koji nas je početkom ove godine prerano napustio. Filmovi iz igrane i dokumentarne konkurencije natjecat će se za nagrade Wild Dreamer za najbolji dokumentarni i igrani film, a ocjenjivat će ih tročlani žiri u sastavu Tina Leisch (filmska redateljica, novinarka i politička aktivistkinja / Austrija), Sonja Leboš (kulturna antropologinja / Hrvatska) i Marko Stojiljković (filmski kritičar, Srbija / Slovenija).

Festivalska tema sažeta u sintagmi MIKROFIZIKE PROTU-MOĆI podsjeća kako je zadatak građana sumnjati u sve poretke u kojima se znanje pretvara u moć i obrnuto. PROTU-MOĆ je sposobnost za analizu specifičnih kodova moći i izgradnju strateškog

znanja u dobu koje je obilježeno pojmom kriza. Prva je kriza nejednakost među zemljama. Druga je kriza okoliša, a treća je kriza liberalne demokracije, odnosno usponi nacionalističkih i autoritarnih režima. Snage protu-moći kontinuirano regrupiraju svoje pozicije, preoblikujući u tim procesima tijelo, želje, vrijednosti, odnose, ponašanja. Etika novih subjekata protu-moći, MIKROFIZIKA je rada mjesta s kojeg se odazivamo pozivu na društveni angažman i formiranju jedne nove ideje slobodnog zajedničkog života organiziranog na načelima solidarnosti.

Subversive forum ove smogodine podijelili na Alterekonomski forum, Perspektive ljevice, Simptome fašizma i Subverzivno izdavaštvo.

Michael Roberts, britanski marksistički ekonomist i dugogodišnji politički aktivist radničkog pokreta te autor brojnih knjiga iz političke ekonomije održat će keynote predavanje pod naslovom "Kontradikcije kapitalizma u 21. stoljeću", uzimajući u obzir koordinate i produbljivanje ekonomske, ekološke, zdravstvene, tehnološke i geopolitičke krize. David Broder, povjesničar, prevoditelj i član uredništva socijalističkog magazina *Jacobin* govorit će o ograničenjima lijevog populizma i potencijalima masovne politike u Europi i Americi. Matthew T. Huber, profesor geografije na sveučilištu Syracuse kojemu u svibnju za Verso izlazi knjiga *Climate Change as Class War* održat će online predavanje o političkoj ekologiji za radničku klasu i vezi klimatskih promjena i klasne borbe. Ilya Budraitskis, povjesničar te politički i kulturni teoretičar iz Moskve, suradnik i autor brojnih lijevih publikacija i časopisa te autor nedavno objavljenije knjige *Dissidents Among Dissidents: Ideology, Politics and the Left in Post-Soviet Russia* održat će online predavanje o invaziji Rusije na Ukrajinu pod naslovom "Putinov rat: rođenje modernog fašizma iz srca neoliberalizma". Éric Toussaint će se u svojem predavanju otvoriti pitanje Ukrajine te njene politike duga.

Dvoje će predavača, sociologinja i istraživačica Amelia Horgan, autorica nedavno objavljene knjige *Lost in Work: Escaping Capitalism* te američki politički filozof Jason Read sa sveučilišta Southern Maine, uživo odnosno online tematizirati eksploativnu narav rada u kapitalizmu, negativnu solidarnost kao dominantan ideološki i afektivni odgovor na sve prekariziranim tržištu rada koje kontinuirano proizvodi nove nestandardne i atipične (pritom orodnjene i rasijalizirane) radne aranžmane; interpersonalno nasilje norme i druge specifičnosti novog krajolika tržišta rada. Dolazi nam i sociologinja te dugogodišnja politička aktivistkinja Ágnes Gagyi koja će se pozabaviti lijevim društvenim pokretima od 2008. do danas te održati predavanje pod naslovom "Nova ljevica u Istočnoj Europi i globalna kriza". Na panelima ćemo se baviti odnosom ljevice i nacionalnog pitanja, dok će Rastko Močnik i Rade Pantić s Fakulteta za medije i komunikaciju

razgovarati o procesima koji su doveli do raspada SFRJ, obnove kapitalizma u njezinim republikama te njihovo vraćanje na periferiju.

U sklopu Subversive Foruma održat će se i hrvatska premijera filma *Hakirana pravda* o osnivaču Wikileaks Julianu Assangeu, kojem nakon deset godina pritvora prijete izručenje SAD-u zbog špijunaže, popraćena panelom uz zanimljive sugovornike, između ostalog i francuskog filozofa Geoffroy de Lagasnerieja, autora knjige *Umijeće pobune: Snowden, Assange, Manning*.

Za kraj nam dolazi filozofkinja Antonia Birnbau koja će analizirati pojam jednakosti, prateći njegovu transformaciju, radikalizaciju i nastajanje novih oblika od studentskog pokreta 68' naovamo.

Također, Subversive Festival i ove godine u suradnji s portalom Slobodni Filozofski, u sklopu Škole suvremene humanistike, organizira Antikapitalistički seminar, koji će trajati od 18-21.5. i 26-28.5 (prijava do 17.5.). Program političke edukacije vraća marksizam i kvir u središte promišljanja o samoorganiziranju eksploatiranih i opresiranih. Neke od tema o kojima će izlagati naši predavači ce Nina Čolović, Stipe Čurković, Karolina Hrga, Lidija Krienzer Radojević, Mario Kikaš, Vir Lev, Maja Solar i Mislav Žitko, i koje ćemo zajedno promišljati su: civilno društvo i sindikati, kritika političke ekonomije, socijalna reprodukcija i kapital, ideologija i fetišizam robe, kulturne politike u neoliberalizmu, kvir teorija i feminizam, historizacija seksualnog rada, transrodnost i transfobija.

Kontradikcije posljednjeg stadija kapitalizma, u jeku ekološke i zdravstvene krize, novog zaoštavanja ekstremne desnice i udara recesije prelele su se ponovno na našim, već izranjavanim, rasijaliziranim, orodnjenim i eksploatiranim tijelima, ali nismo bez izlaza. Da bismo se izborili za neki bolji svijet moramo ga najprije moći zamisliti! Da bismo ga mogli zamisliti moramo razmotriti emancipatorne teorije i prakse koje su mu najbliže, koje u sebi imaju transformativni potencijal svijeta kojem težimo.

Pridružite nam se na 15. Subversive festivalu i krenite s nama aktivno promišljati revolucionarne horizonte tog novog svijeta! ★

subverzivac

Br. 11, svibanj 2022.. Ovo izdanje dio je projekta 15. Subversive Festivala • DIREKTOR SUBVERSIVE FESTIVALA: Nikola Devčić • PRODUCENTICA SUBVERSIVE FESTIVALA: Dina Pokrajac • UMJETNIČKA DIREKTORICA SUBVERSIVE FILM FESTIVALA: Dina Pokrajac • SELEKTORICA PROGRAMA HOMMAGE – TKO ZNA ŠTO ĆE JUČER DONIJETI?: Delphine Leccas • KUSTOSICE PROGRAMA KINEMATOGRAFIJE OTPORA: Dina Pokrajac, Leila Topić • UMJETNIČKI ŽIRI 14. SUBVERSIVE FILM FESTIVALA: Sonja Leboš, Tina Leisch, Marko Stojiljković • DIREKTORICA SUBVERSIVE FORUMA: Martin Beroš, Karolina Hrga • STRUČNI SURADNICI SUBVERSIVE FORUMA: Stipe Čurković, Mario Kikaš, Leonardo Kovačević, Vir Lev, Tomislav Medak, Milena Ostojić, Dina Pokrajac, Fran Radonić Mayr, Srđan Sandić, Maja Solar, Nikola Vukobratović • VODITELJ ALTEREKONOMSKOG FORUMA: Dimitrije Birač • KOORDINATORICE ŠKOLE SUVREMENE HUMANISTIKE / ANTIKAPITALISTIČKI SEMINAR: Martin Beroš, Nina Čolović, Karolina Hrga, Vir Lev, Maja Solar • STRUČNI SURADNICI ŠKOLE SUVREMENE HUMANISTIKE / ANTIKAPITALISTIČKI SEMINAR: Nina Čolović, Stipe Čurković, Karolina Hrga, Lidija Krienzer Radojević, Mario Kikaš, Vir Lev, Maja Solar, Mislav Žitko • VODITELJICA ODNOSA S JAVNOŠĆU: Jelena Svirčić • IZVRŠNI PRODUCENT I TEHNIČKA PODRŠKA: Vedran Grladinović • VODITELJICA TEHNIKE: Jasna Givens • VODITELJICA VOLONTERA I UREDA ZA GOSTE: Nina Rašidović • PRIJEVOD FILMOVA I TITLANJE: Vanda Gajsak Đokić – DOBBIN D.O.O. • PROJEKCIONISTI: Damir Pezerović, Karlo Špoljar (kino Tuškanac), Vatroslav Živković, Igor Šubat (Dokukino KIC) • BLAGAJNICE: Karla Brzović i Franka Ljubičić (kino Tuškanac), Drago Toroman (Dokukino KIC) • FOTO I VIDEO DOKUMENTACIJA: Martin Beroš, Sanja Bistričić • VIZUALNI IDENTITET: Ruta i Danijel Žeželj • WEB DIZAJN: BozooArt • PROGRAMIRANJE WEB STRANICE: Goran Zubak • ADMINISTRIRANJE WEB STRANICE I DRUŠTVENIH MREŽA: Martin Beroš, Vedran Grladinović, Karolina Hrga, Dina Pokrajac • AUTORICA FESTIVALSKE ŠPICE: Ivana Radić • GLAZBENA PODLOGA ŠPICE: Microslav i Umrijeti za strojem - Industrijska pop tema • AUTOR NAGRADE WILD DREAMER: Nikola Vudrag • GLAVNE UREDNICE SUBVERZIVCA: Martin Beroš, Dina Pokrajac • IZVRŠNA UREDNICA SUBVERZIVCA: Karolina Hrga • UREDNIŠTVO SUBVERZIVCA: Dimitrije Birač, Leonardo Kovačević, Ivan Šestan Horvat • TISAK: Tiskara Zagreb, Grafomark, Kolding • ZAHVALE: Gian Luca Borghese, Elia Skazlić (Talijanski institut za kulturu), Petar Bujas, Andrea Grgić (KIC), Stephanie Karner i Hrvoje Ryznar (Austrijski kulturni forum), Marko Rojnić (kino Tuškanac), Oliver Sertić, Petra Babić, Luka Erdeljac (Restart), Ana Šegrt (Art kino Croatia), Maria Thalia Carras (locus athens), Delphine Leccas (AIN), Antje Ehmann (Harun Farocki GbR), Athena Kalkopoulou (Greek Film Centre), Carmen Accaputo (Cineteca di Bologna), Silvia Finazzi (Cinecittà S.p.A.), Aurora Palandrani (AAMOD), Dalila Missero, Paolo Pisanelli, Jeff Nelson, James June Schneider, Zoran Stajčić, Nebojša Slijepčević, Miguel Ribeiro (Doclisboa), Silvio Grasselli (fondazione museo dell'industria e del lavoro), Katarina Vidović, Suzana Žunić, Marko Zdravković-Kunac (Pulska filmska tvornica), Srpsko narodno vijeće i uredništvo Novosti, Maša Samardžija, Nikola Lunić, Saša Milošević, Petra Vidović (Goethe institut Kroatien), Adela Lovrić, Ivana Meštrović, Tomislav Sakić, Nenad Jovanović, Dubravko Jagatić, Hrvoje Krstičević, Tihana Bertek, Marko Njegić, Mišo Ušulica i Olenka Zahorodni (Institut français de Croatie)

Predstavljamo goste:

Ilya Budraitskis

Pitanja: **Martin Beroš,**
Karolina Hrga, Maja Solar

— **Koje je trenutno stanje ruske invazije na Ukrajinu i nazire li se kraj rata?**

Zasad nema konkretnih indikacija prestanka rata. Ruski dužnosnici danas su ponovno naznačili da dovode u pitanje suverenost, kao i samu opstojnost Ukrajine. Rusija je i dalje odlučna u namjeri da raskomada Ukrajinu i uspostavi nove, takozvane narodne republike, vjerojatno na jugu Ukrajine, i čini se da će se ruska ofanziva u Donbasu nastaviti.

— **Što možemo reći o odnosima između ruske i ukrajinske etničke skupine u Donbasu i aktivnostima ukrajinske vlade u toj pokrajini?**

Prije svega, treba napomenuti da u Ukrajini ne postoji ruska etnička manjina. Definicije kojima barataju ruski dužnosnici pretežno su kulturne i uglavnom se temelje na jeziku i identitetu, umjesto na etnicitetu. Donbas je regija u kojoj i dalje dominira ruski jezik, kao i u Harkovskoj oblasti, Odesi, pa čak i Kijevu.

Od 2014. godine, misao vodilja u pozadini uplitanja Rusije u situaciji u Ukrajini bio je takozvani koncept "ruskog svijeta", prema kojemu bi se korištenje ruskog jezika trebalo poistovjetiti s lojalnošću prema ruskoj državi. Riječ je o vrlo arhaičnoj ideji koja potječe iz klasičnih koncepcija nacionalizma iz ranog 20. stoljeća, i iznimno je opasna, jer se može upotrijebiti kao alat za otimanje ne samo ukrajinskog suvereniteta, već i suverenosti drugih postsovjetskih zemalja.

— **Kakva je vrsta transformacije uslijedila nakon euromajdanskih demonstracija u Ukrajini i koliko je duboki utjecaj ostavila na ukrajinsko društvo i politiku odnosno na geopolitičku situaciju u toj regiji?**

Ukrajinski Majdan iz 2014. bio je vrlo komplicirani fenomen. Za početak, bio je to narodni ustanak protiv elita koje su u tom trenutku vladale Ukrajinom. Međutim, događaj je istovremeno bio geopolitiziran od strane Zapada i Rusije, te ga je potonja iskoristila kao povod za intervenciju u ukrajinsku politiku. Što se ruske strane tiče, nije problem bila samo tzv. prozapadna orijentacija vodstva Majdana, već i rušenje vlade. Bio je to primjer tzv. obojene revolucije, odnosno promjene režima. Antimajdanski argument koji je koristila ruska vlada bio je usmjeren i na rusku unutra-

Putin: Od konzervativnog zaokreta prema imperijalističkom pohodu

šnju politiku. Reagiramo protiv ukrajinskog Majdana kako bismo izbjegli mogućnost ruskog Majdana.

U pozadini takve reakcije bio je vrlo dubok antirevolucionarni sentiment i fundamentalno odbijanje svakog narodnog suvereniteta. U svjetonazoru Putinove vlade ne postoji "narod". Nije zamislivo da narod može "odozdo" svrgnuti elite s vlasti. Revolucija, kao historijski fenomen predstavlja samo oruđe, mehanizam izvanjskog utjecaja neke druge države. Oktobarsku revoluciju iz 1917. su Putin i ruski dužnosnici također interpretirali kao vanjski utjecaj stranih država.

— **Do koje su mjere priče na ljevici o proširenju NATO-a i ukrajinskim ekstremno desnim političkim opcijama poput bataljona AZOV diverzija kojom se apologira ruska invazija? U koliko je mjeri sama Rusija leglo neonacizma?**

Kao građanin Rusije, ne želim previše ulaziti u raspravu o opasnostima ukrajinskog nacionalizma, osobito u trenutku kada ruska propaganda portretira otpor ukrajinske vojske i ukrajinskog naroda protiv invazije kao nacionalistički i nacistički. Naravno da i u Ukrajini postoji nacionalizam i to u različitim, pa i vrlo reakcionarnim oblicima, kao politički faktor koji će definitivno samo postati relevantniji i značajniji nakon ruske vojne invazije.

Antimajdanski argument koji je koristila ruska vlada bio je usmjeren i na rusku unutrašnju politiku. Reagiramo protiv ukrajinskog Majdana kako bismo izbjegli mogućnost ruskog Majdana

Antifašizam ili antinacizam definitivno nisu pravi razlozi u pozadini ovog rata i invazije. Uzmemo li u obzir kako je ruska propaganda dosad koristila sam termin "nacizam", vidjet ćete da je njihovo razumijevanje nacizma ozbiljno pervertirano. Ako ste Rusi, onda je prirodno da ste antinacisti. Ako ste protiv Rusije, po prirodi ste nacisti. Pitanje definicije nacizma trenutno je svedeno na pitanje dominacije i sile. Ako iza vas stoji vojna sila, to vam daje pravo da definirate tko su nacisti, a tko antinacisti.

Militarizacija Istočne Europe i proširenje NATO-a nedvojbeno imaju važnu ulogu u trenutnoj situaciji. Međutim, nije moguće tvrditi da su neposredno ugrožavali sigurnost Rusije. Argumenti u pozadini ruske invazije vrlo su nabacani. Tu je antiNATO argument, antinacistički argument, potom argument o povijesnim odnosima Rusije i Ukrajine, o

restauraciji stvarnog povijesnog teritorija Rusije... Sve je to vrlo eklektično.

Trenutni dominantni svjetonazor ruskog režima je identična repetitivna imperijalistička ideologija u njezinoj čistoj formi, onako kako je postojala na početku 20. stoljeća. Samo nekoliko globalnih sila, globalnih igrača, su pravi povijesni subjekti. Mali narodi nisu subjekti, već predmet nečijeg utjecaja i interesa. Tijekom prošlog desetljeća, jedan od bitnih termina kojim se koristila ruska diplomacija bio je termin "licemjerje". Konkretno, licemjerje Zapada, što je s ruske strane u suštini značilo da Zapad nije spreman prihvatiti isti jezik otvorene imperijalističke podjele svijeta. Iz očista ruske vlade ispada kao da je ovaj rat naprosto borba za голу istinu o globalnim silama.

Naravno, za ljevicu to ne znači da možemo reći kako je samo Rusija imperijalistička zemlja. Ili da su samo Sjedinjene Države imperijalistička zemlja. Ovo je trenutak u kojem moramo definirati pravu prirodu imperijalizma, kojim god se jezikom isti zaodjenuo. Bilo da je riječ o otvorenom, agresivnom, povijesnom jeziku imperijalizma, ili umjerenom jeziku humanitarnih intervencija itsl.

Ovo je trenutak u kojem treba razmišljati o imperijalizmu kao prijetnji globalnoj opstojnosti, jednako kao historijskom imperijalizmu otprije stotinu godina, kada su se so-

Ne propustite!

**PREDAVANJE /
SIMPTOMI FAŠIZMA**

Ilya Budraitskis: Rat Vladimira Putina: rođenje modernog fašizma iz duha neoliberalizma

moderira: Mario Kikaš
Nedjelja 22.5. 18.00
ONLINE

Ujutro 24. veljače okrenuta je nova stranica u povijesti odnosa Ukrajine i Rusije. Užasavajuća realnost rata u središtu Europe omogućena je stjecajem višestrukih okolnosti, usred kojih je odluka ruskog predsjednika ipak odigrala odlučujuću ulogu. Kriminalni napad na susjednu zemlju poziva na to da se proteklih trideset godina postsovjetske ruske povijesti reevaluiraju na pozadini puta prema ovom ratu. Kako je iz drame neoliberalne transformacije ruskog društva proizišao politički režim čije mnoge značajke danas u tolikoj mjeri nalikuju fašizmu iz prošlog stoljeća? I do koje mjere takva transformacija predstavlja upozorenje za ostatak svijeta?

Ilya Budraitskis je politički i kulturni teoretičar koji živi u Moskvi. Redovito piše o politici, umjetnosti, filmu i filozofiji za *e-flux journal*, *openDemocracy*, *Jacobin* i druge medije. Verso je nedavno na engleskom objavio njegovu knjigu *Dissidents Among Dissidents: Ideology, Politics and the Left in Post-Soviet Russia*.

Predavanje je organizirano u suradnji sa Slobodnim Filozofskim.

Trenutni dominantni svjetonazor ruskog režima je identična repetitivna imperijalistička ideologija u njezinoj čistoj formi, onako kako je postojala na početku 20. stoljeća. Samo nekoliko globalnih sila, globalnih igrača, su pravi povijesni subjekti. Mali narodi nisu subjekti, već predmet nečijeg utjecaja i interesa

cijalisti diljem Europe ujedinili protiv svojih vlada i imperijalističkih ambicija vlastitih zemalja.

— **Radikalniji zaokret prema konzervativizmu u Rusiji je povezan s političkom krizom koju je prouzročio izbor Vladimira Putina u treći mandat 2012. godine. U prosincu 2011. su u Moskvi i drugim velikim gradovima izbili masovni prosvjedi, potaknuti izbornim prevarama i rastućim nezadovoljstvom političkim sustavom. Koje su bile posljedice takvog zaokreta u društvu općenito, a kako su se odrazile u polju kulture i umjetnosti?**

Nakon demonstracija iz 2012. godine u Rusiji je došlo do definitivnog zaokreta prema konzervativizmu, što je bio promptni odgovor na narodni ustanak, prosvjede itd. Taj je konzervativni zaokret bio strategija kojom se pokušalo konstruirati novi tip veći ne koja podržava Putinov režim. Bio je to vrlo tipičan potez koji se sastojao od brojnih praksi i retorike preuzete sa Zapada.

Taj se zaokret dogodio početkom ekonomske stagnacije u Rusije, u trenutku kada Putinova vlada više nije mogla promovirati ekonomski rast i neku vrstu socijalne i ekonomske stabilnosti. Dakle, ovaj je zaokret bio i odgovor na unutarnje socijalne i ekonomske tendencije krize. Početak ovog zaokreta, retrospektivno gledajući, bio je početak puta prema ratu s Ukrajinom.

Putinizam bi trebalo tumačiti kao ekstrem primjer međunarodnih tendencija desnih populističkih struja, tog miksa neoliberalne i konzervativne racionalnosti koji je kadar ne samo srušiti demokraciju ili razoriti elemente demokratskog samoorganiziranja u društvu, već i dovesti do rata protiv drugih zemalja.

Naravno, ovi konzervativni kulturni ratovi trebaju kulturu kako bi promovirali tu retoriku, te konstrukcije većine protiv manjine i tako dalje. Državna propaganda je slučaj Pussy Riota interpretirala upravo kao manifestaciju kulture manjine koja napada tradicionalne vrijednosti većine.

Međunarodna kulturna i umjetnička scena te radnici u umjetnosti trebali bi ozbiljno analizirati ovaj izazov koji se postavlja pred kulturu. Naš je cilj izgraditi neke nove temelje za solidarnost većine, a ne pomoći desničarima i konzervativcima u njihovim naporima da proizvedu lažne moralne većine, iznova ujedinjene oko nekakvih tradicionalnih vrijednosti.

– **Unatoč politikama koje implementira od početka svoje vladavine i njegovom jasnom antiboljševičkom stavu, u regionalnim srednjostrujaškim narativima Putin se i dalje povezuje sa socijalističkim sentimentima, na tragu razumijevanja svijeta utemeljenog na prijašnjoj hladnoratovskoj podjeli svijeta, te kao nastavak nekadašnje moći**

Sovjetskog Saveza. Čak se i Putinov projekt tzv. denacifikacije Ukrajine interpretira na tom tragu. Iako se ovdje puno pisalo o dekomunizaciji koja se provodi u Ukrajini, gotovo se zaboravlja da je režim u Rusiji provodi još odlučnije. S druge strane, iz Zapadnog pogleda, Rusiju se zbog invazije sve više označava kao totalitarnu, čime se koristi priлика da se pod tom rubrikom još jednom povuče linija jednakosti između tobožnjeg komunizma i fašizma. Kako interpretirati sukob između Rusije i zapadnog svijeta, ako i s jedne i s druge strane imamo posla s kapitalističkim režimima?

Naravno, trebali bismo se prisjetiti da je Putin naveo dekomunizaciju kao jedan od razloga za invaziju Rusije na Ukrajinu. Prema Putinu, Ukrajina je artificijelni entitet, umjetna država koja postoji samo zbog pogrešaka Lenjinove nacionalne politike. Ako je prije neka dva desetljeća Putin tvrdio da je kolaps Sovjetskog Saveza bio najveća geopolitička katastrofa našeg doba, danas govori da je samo stvaranje Sovjetskog Saveza bila geopolitička katastrofa jer je bio utemeljen na principu samoodređenja nacija bivšeg Ruskog carstva.

Ovo što se trenutno događa u Ukrajini predstavlja finalni stadij eliminacije sovjetskog nasljeđa. Bilo kakva buduća suradnja među Rusima, Ukrajinima i drugim narodima postsovjetskog prostora, po svoj će prilici biti moguća jedino putem reinvencije prin-

Ako je prije neka dva desetljeća Putin tvrdio da je kolaps Sovjetskog Saveza bio najveća geopolitička katastrofa našeg doba, danas govori da je samo stvaranje Sovjetskog Saveza bila geopolitička katastrofa jer je bio utemeljen na principu samoodređenja nacija bivšeg Ruskog carstva

cipa sovjetske nacionalne politike, koja je u suštini bila antikolonijalna, antiimperijalistička i utemeljena na poštivanju ideje nacionalnog samoodređenja.

Zasad smo zaglilibi u interimperijalističkim propagandnim borbama u kojima dolazi do pervertiranja upotrebe različitih univerzalnih termina, poput nacizma (od strane ruske propagande), ali i komunizma, totalitarizma i tako dalje. Zadatak ljevice trebala bi biti reinvencija realnih koordinati velikih definicija poput totalitarizma, komunizma, nacizma itd., kako bismo ih očistili od propagandističke instrumentalizacije koja djeluje u prilog interesa ove ili one države.

Prema Hannah Arendt, totalitarizam nije bio rezultat pogrešnih ideja. Nije se radilo o idejama, nego o tržišnom, odnosno kapitalističkom načinu na koji funkcionira čitava moderna civilizacija. Ono što se dogodilo u nacističkoj Njemačkoj za Arendt nije bila devijacija ili incident. Bio je to upravo rezultat barbarizma i istrebljenja koji se nalaze u samoj srži kapitalističke civilizacije.

Na tom tragu, mislim da možemo govoriti o totalitarnim tendencijama i potencijalima u svim oblicima modernih društava koja su prošla neoliberalnu tržišnu transformaciju, i gdje ideje kompeticije i rata "sviju protiv svih" postaju centralni moralni princip. Totalitarizam možda dolazi pod nekim drugim nazivom ili zakriven novom retorikom, ali opasnost ne dolazi od pogrešnih ideja, nego izvire iz same esencije društvene i ekonomske organizacije tih društava.

– **Kako tumačite imperijalizam? Je li to neophodan okvir razmatranja ne samo trenutnog sukoba, nego i suvremenog svijeta? Jesu li i Rusija i Kina imperijalističke zemlje te što bismo mogli reći o analitičkoj i političkoj korisnosti koncepta multipolarnog svijeta?**

Apsolutno smatram da su Rusija i Kina imperijalističke sile i da je SAD imperijalistička sila te da ulazimo u novu fazu borbi između različitih imperijalističkih snaga. Sintagma "multipolarni svijet" naprosto opravdava kompeticiju između svjetskih imperijalističkih sila.

No, također smatram da bi-

smo se trebali vratiti inicijalnom konceptu imperijalizma i iznova ga razmotriti, jer za marksiste ranog 20. stoljeća imperijalizam nije podrazumijevao samo puku geopolitičku kompeticiju, nego je označavao i novi odnos između kapitala i države, zbog čega ga je Lenjin nazvao novim stadijem kapitalizma. Marksistički teoretičari imperijalizma tvrdili su da su država i kapital izgubili autonomiju jedna u odnosu na drugog i počeli se povezivati. Zato je u imperijalističkom stanju svijeta teško tvrditi da je jedno instrument drugoga.

To je vrlo važan moment jer bi mogao voditi u nove spoznaje o imperijalizmu. Primjerice, za one na ljevici koji vjeruju da je imperijalizam tek ideja koja podrazumijeva da korporacije u potpunosti upravljaju državom, koja operira isključivo u interesu privatnog kapitala.

Konceptualizacija koju je prije nekoliko godina predložio David Harvey u svojoj knjizi o imperijalizmu vrlo je korisna, jer prema njoj imperijalizam uvijek ima dvije logike. Logiku kontrole nad teritorijem, koja je ponekad suprotstavljena ekonomskoj logici, i ponekad je može i prevazići. Upravo tome trenutno svjedočimo u Rusiji, koja uništava vlastitu ekonomiju i svoje korporacije, ne bi li se domogla kontrole nad teritorijem. Upravo je to duboko ukorijenjeno u naravi imperijalizma, taj tip zamagljivanja i brisanja granica između kapitala i države. ★

Intervju je obavljen za potrebe 73. epizode Promjene okvira koju uređuje Slobodni Filozofski - SkriptaTV, prikazane 9.5.2022. na KanalRi. Integralna verzija intervju bit će objavljena na portalu Slobodni Filozofski.

Ne propustite!

PREDAVANJE / PERSPEKTIVE LJEVICE

Ágnes Gagyi: Nova ljevica u Istočnoj Europi i globalna kriza

moderira: Nikola Vukobratović
Nedjelja 22.5. 20.00
SPD "Privrednik"

Kada su učinci globalne financijske krize 2008. godine pogodili Istočnu Europu, nova generacija lijevih intelektualaca i intelektualki te aktivista i aktivistkinja tek se formirala u malim krugovima, hvatajući se ukoštac s kontradikcijama tranzicijskih obećanja, postsocijalističkom krizom, delegitimacijom i raskidom s lokalnim lijevim tradicijama, kao i novim dijalozima sa zapadnim i alterglobalističkim lijevim strujama. Nakon 2008. godine, zadatak mapiranja regije i njezine socijalističke prošlosti te postsocijalističke sadašnjosti unutar širih globalnih kapitalističkih dinamika postao je neraskidiv s izazovom izgradnje saveza s valovima postdvijetisućeosmaških mobilizacija, te onime što je nalikovalo povratku lijevoj politici (isprva na trgovinama, potom u izbornoj politici) na Zapadu, kao modelu kojem su se priklonili i mnogi u našoj regiji. Otad smo svjedočili nekoliko značajnih uspjeha lijevih inicijativa u regiji, uključujući onom u Zagrebu. Druge inicijative, s fokusom na specifičnim područjima poput stanovanja, energetskih pitanja i sindikalnog organiziranja, izgradile su znatnu ekspertizu, iskustvo i doseg, stvarajući različite niše društveno ukorijenjenih lijevih političkih kapaciteta. Lijeva istraživanja i međunarodni dijalozi značajnim su koracima doprinijeli razumijevanju regionalnog društvenog iskustva kao sastavnice globalnih dinamika. Retrospektivno gledajući, ovaj bi se period mogao legitimno opisati kao nova faza regionalne povijesti progresivne politike. Međutim, suočeni s aktualnim stanjem krize – globalnim postpandemijskim i sankcijskim poremećajima, širom krizom profitabilnosti, rastućim geopolitičkim tenzijama koje prate slabljenje američke hegemonije, ratom u Ukrajini, i približavanjem roka za implementiranje klimatskih mjera – kapaciteti istočnoeuropske ljevice doimaju se obeshrabrujuće nedostatnima. Umjesto premošćivanja jaza projekcijama na tragu pitanja "što bi ljevica trebala učiniti", u ovom ću predavanju pokušati naglasiti određene točke rasprave pomoću kojih bismo mogli sistematizirati situaciju, koristeći alate lijeve analize kako bih usmjerila postojeće kapacitete za djelovanje.

Ágnes Gagyi je sociologinja koja radi na istočnoeuropskoj politici i društvenim pokretima u kontekstu dugoročne svjetsko-ekonomske integracije regije. Njezino aktualno istraživanje na Sveučilištu u Göteborgu bavi se društvenim uvjetima zelene infrastrukture zajednice. Članica je Radne skupine za javnu sociologiju "Helyzet" u Budimpešti te Centra za solidarnu ekonomiju, organizacije koja pomaže ekosustave solidarne ekonomije.

Predavanje je organizirano u suradnji sa Slobodnim Filozofskim.

Ágnes Gagyi

**PROJEKCIJA FILMA /
SIMPTOMI FAŠIZMA**

Subota 21.5. 16.30
KIC

**Zlatna zora:
javna stvar**

r. Angélique Kourounis
2021., Grčka, Francuska, 123'
(projekcija na engleskom)

Kako se oduprijeti? Kako djelovati protiv nacizma, fašizma i ekstremne desnice? Može li ih demokracija i dalje iskorijeniti jednom zauvijek, bez kompromitiranja vlastitih principa? Kako se boriti? Hoće li sudovi pružiti rješenje? Politička blokada od strane svih političkih stranaka? Medijski bojkot? Podizanje društvene osviještenosti? Bolje obrazovanje u školama? Ili je potreban fizički otpor? Suđenje koje je važnije čak i od onog u Nurembergu okosnica je ovog dokumentarca.

Angélique Kourounis je redateljica i producentica te izvjestiteljica i novinarka za Grčku i prostor Balkana za brojne francuske medije koja živi i radi u Ateni. Studirala je povijest i političke znanosti na Paris VIII, a diplomirala na Institut des hautes études internationales (Paris Sorbonne). Autorica je dvaju filmova o Zlatnoj zori; *Golden Dawn: A Public Affair* (2021), *Golden Dawn: A Personal Affair* (2016).

Brijačnica i bomba

Ne propustite!

**RAZGOVOR / SIMPTOMI
FAŠIZMA**

Povodom filmova *Brijačnica i bomba* i *Zlatna Zora: javna stvar*

**Kontinuiteti (neo)
nacizma: Grčka/
Njemačka**

sudjeluju: Karmen Frankl, Thomas Jacobi,
Angélique Kourounis (redateljica), Andreas Maus
(redatelj)
moderira: Milena Ostojić
Nedjelja 22.5. 16.30 • KIC

Povodom dvaju dokumentaraca koje imamo priliku pogledati u ovogodišnjem programu, otvorit ćemo raspravu o kontinuitetima i diskontinuitetima historijskog nacifašizma te oblika neonacizma i neofašizma koji se u Europi pojavljuju posljednjih desetljeća. Akteri iz 21. stoljeća iz filmova *Zlatna zora, javna stvar* redateljice Angélique Kourounis i filma *Brijačnica i bomba* redatelja Andreasa Mause epistemčki su okidač za historizaciju fenomena fašizacije koji prati kapitalistički socioekonomski poredak i periodično se pojavljuje kao njegov pojačivač i nemilosrdni stečajni upravitelj. Prateći načine na koje filmovi historiziraju sadašnji trenutak, pokušat ćemo nazrijeti strukturne obrise koji pogoduju bujanju ksenofobije i rasijaliziranog nasilja te novih formi nacizma i fašizma u Europi, te preispitati aktualne demokratske okvire i oblike otpora politikama ekstremne desnice.

**PROJEKCIJA FILMA /
SIMPTOMI FAŠIZMA**

Nedjelja 22.5. 15.00
KIC

**Brijačnica i
bomba**

r. Andreas Maus
2016., Njemačka, 97'
(projekcija na engleskom)

Film *Brijačnica i bomba* vrti se oko napada u Kölnu koji se dogodio 9. lipnja 2004. godine, kada je ispred turskog frizerskog salona eksplodirala bomba s čavlima. Više od desetljeća nije bilo jasno tko stoji iza napada. Rođaci žrtava godinama su se smatrali glavnim osumnjičenicima. U svojem impresivnom dokumentarnom filmu redatelj Andreas Maus rekonstruirao policijsku istragu na temelju protokola ispitivanja: ksenofobični motiv uvelike je isključen tijekom istrage. Tek godinama kasnije napad je pripisan takozvanom nacionalsocijalističkom podzemlju (NSU), koje je

odgovorno za brojna djela nasilja i ubojstava diljem Njemačke. A i tamo su se osumnjičenci uglavnom našli u blizini žrtava. Nove perspektive otvaraju nove prostore za razmišljanje i postavljaju pitanja o strukturnoj ksenofobiji u Njemačkoj.

Andreas Maus je njemački autor i redatelj dokumentarnih filmova. Napisao je i režirao nekoliko kazališnih predstava te producirao TV i radio priloge. Dugi niz godina radi kao autor za istraživački politički časopis MONITOR Prve njemačke televizije (ARD). U svojem radu Maus se fokusira na pitanja migracija i desnog ekstremizma. *Brijačnica i bomba* njegov je drugi kino igrani film. Premijerno je prikazan na Međunarodnom filmskom festivalu DOK Leipzig. // Filmovi (izbor): *Ballada* (2009., premijerno prikazan na Filmfestu u Münchenu), *Der Kuaför aus der Keupstrasse* (*Brijačnica i bomba*, 2015.)

Angélique Kourounis i Thomas Jacobi

Zlatna zora: javna stvar

Andreas Maus

Karmen Frankl

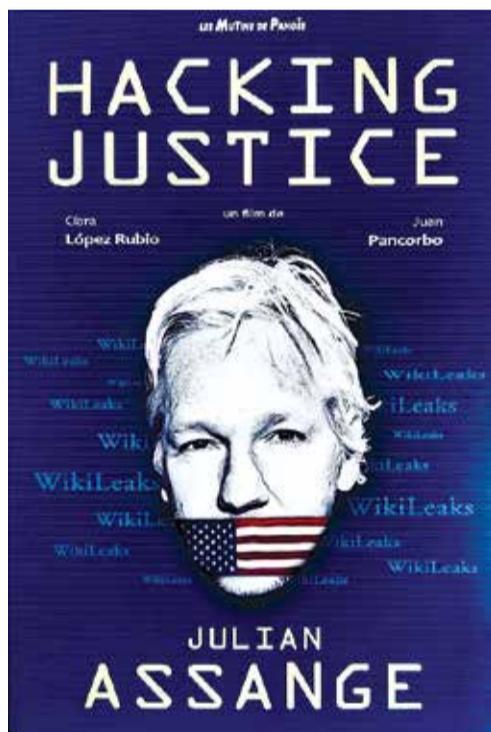
PROJEKCIJA FILMA / SUBVERZIVNO IZDAVAŠTVO

Ponedjeljak 23.5. 18.00
SPD "Privrednik"

Hakirana pravda

r: Clara López Rubio, Juan Pancorbo
2021., Španjolska, 90'

Hakirana pravda redateljskog dvojca Clare López Rubio i Juana Pancorba izbliza prati slučaj najpoznatijeg zapadnog političkog zatvorenika Juliana Assangea od samog početka njegova desetogodišnjeg pritvora i borbe protiv izručenja u SAD gdje mu prijete 175 godina zatvora radi otkrivanja američkih ratnih zločina. O sudbini Assangea, istraživačkog novinarstva no i cijelog tzv. slobodnog svijeta ovih dana odlučuje britansko sudstvo.

Ne propustite!

RAZGOVOR POVODOM FILMA I KNJIGE / SUBVERZIVNO IZDAVAŠTVO

Umijeće pobune: slučaj Juliana Assangea

sudjeluju: Geoffroy de Lagasnerie (autor, ZOOM),
Renata Ávila (ZOOM), Marie-Odile Dorer
(ZOOM)

Ponedjeljak 23.5. 19.30
SPD "Privrednik"

Nakon projekcije filma *Hakirana pravda*, putem Zooma će nam se pridružiti aktivistkinja Marie-Odile Dorer iz pokreta za oslobođenje Juliana Assangea, odvjetnica WikiLeaksa Renata Ávila te francuski filozof Geoffroy de Lagasnerie, autor knjige *Umijeće pobune: Snowden, Assange, Manning* koja je objavljena 2020. godine u izdanju udruge Bijeli val. U njoj Lagasnerie upozorava da je Assange mnogo više od zviždača. Samotnički postupci Snowdena, Assangea i Manning tvore žarišta u kojima se razvija novo i nepoznato polimanje politike. Oni raskidaju s tradicionalnim oblicima prosvjeda, redefiniirajući naše ideje o funkcioniranju demokratskog prostora te koncepte građanstva, države, istupanja i kolektiva.

Geoffroy de Lagasnerie

Marie-Odile Dorer

Renata Ávila

Umijeće pobune

Geoffroy de Lagasnerie,
*Umijeće pobune: Snowden,
Assange, Manning*, Bijeli Val,
Biblioteka Parezija, 2020.

U američkoj demokratskoj tradiciji izraz "We the people" simbolizira klasičnu koncepciju političkog djelovanja. Ovu proklamaciju, ugrađenu u Ustav Sjedinjenih Država, redovito i ritualno preuzimaju prosvjedni pokreti – na primjer, nedavno pokret Occupy.

Javno zazivati, na nekom skupu, "We the people", znači potvrditi se kao narod koji posjeduje demokratski legitimitet; to je ostvarivanje narodnog suvereniteta i polaganje prava na govor i vlastito upravljanje nasuprot proizvoljnih institucija, negativnih moći – ili čak protiv vlade kada ona poduzima mjere koje nailaze na neodobravanje naroda.

Ovaj izraz tako povezuje političku i demokratsku aktivnost s performativnom izgradnjom zajednice kao političke zajednice. U potpunom kontinuitetu sa svim teorijama društvenog ugovora, ovdje se radi o pretvaranju neke date zajednice okupljenih pojedinaca – na nekom trgu, u naciji ili državi – u političku zajednicu koja se predstavlja kao mjesto demokratskog legitimiteta i zahtijeva njegovo izvršavanje.

No, čini mi se da novi politički subjektivitet, koji se, možda, pojavljuje preko interneta i tehničkih potencijalnosti što ih on pruža, možemo razumjeti ako pogledamo na koji način skupina kao što je Anonymous promišlja proces tvorbe zajednice koju stvara. Svaki od videozapisa ili intervencija Anonymousa započinje naime ritualnim izrazom. Ali "We the people" oni zamjenjuju s: "Hello citizens of the world, we are Anonymous."

Imati svijet za mentalni obzor, omogućiti pojavljivanje novih i nepoznatih izbornih pregrupiranja i osloboditi se svih nametnutih pripadnosti politiziranjem naravi naše uključenosti u prostor i naših odnosa s drugima: takvi bi mogli biti pravci umijeća pobune koja se danas pojavljuje

Obračanje: "Pozdrav, građani svijeta, mi smo Anonymous", upućen je svima. Skupina koja će nastati nije unaprijed omeđena nacionalnim granicama. Ne znamo a priori tko će sudjelovati ili tko će se u njoj prepoznati. Slijedom toga, politika više nije stav kojim se unaprijed dati kolektiv konstituira kao politička zajednica. To je obračanje, s neodređenog izvorišta (ne zna se tko kaže "mi smo Anonymous") kao i određivanja, a cilj mu je proizvesti novu skupinu, to jest otrgnuti pojedince iz načina ustanovljenih pripadnošću i vjernošću datom "mi" i uvesti ih u novi tip borbene zajednice. I, u suštini ovdje stvoreni politički entiteti nikada neće tvoriti "mi". Nemaju imena: primaju oblik privremenog skupa raštrkanih i pluralnih pojedinaca, koji se u datom trenutku, iz određenog razloga, odlučuju okupiti. Denacionalizacija umova tako ne završava stvaranjem nečega kao što je svjetsko zajedništvo. Baš suprotno, ona je zaseban slučaj procesa oslobađanja od podčinjenosti u odnosu na prinudne identifikacije, kako bi se oslobodila sposobnost zamišljanja – te dakle uspostavljanja – novih, pluralnih, heterogenih i efemernih zajednica.

Imati svijet za mentalni obzor, omogućiti pojavljivanje novih i nepoznatih izbornih pregrupiranja i osloboditi se svih nametnutih pripadnosti politiziranjem naravi naše uključenosti u prostor i naših odnosa s drugima: takvi bi mogli biti pravci umijeća pobune koja se danas pojavljuje, a u kojoj sudjeluju one i oni koji se uspijevaju definirati kao "građani svijeta". ★

(Izvadak iz knjige, str. 111-112)

Predstavljamo goste:

Jason Read

Pretpostavljam da je većina čitateljica i čitatelja ovakvog bloga upoznata s Hobbesovim opisom ljudskog života u prirodnom stanju kao “prljavog, teškog i kratkog”, odnosno s tvrdnjom da će se bez nadmoćnog autoriteta životi ljudskih bića svesti na neprekidnu borbu i rat, međusobno ubijanje oko predmeta njihovih želja. Hobbes za ovo prirodno stanje nudi tri tentativa dokaza. Prvi je novi svijet, ili barem spekulativna kolonijalna imaginacija istog iz naslovnjača; drugi je međusobno ophođenje kraljeva i država; no treći, koji se u njegovu izlaganju zapravo pojavljuje kao prvi, jest način na koji ovo prirodno stanje probija opnu stanja civilnosti kao korijenje kroz beton. Kao što piše Hobbes:

“Nekome tko nije dobro odmjerio ove stvari možda će se činiti čudnim da priroda tako razjedinjuje ljude i osposobljava za međusobno napadanje i uništavanje. Zato bi netko takav, ne vjerujući ovome zaključku koji je izveden iz ljudskih strasti, mogao poželjeti da ga provjeri iskustvom. Ali, dovoljno je da u tu svrhu razmotri samoga sebe: kad kreće na putovanje, naoružava se i nastoji putovati s dobrom pratnjom; kad ide na spavanje, zaključava vrata; u svojoj vlastitoj kući zaključava čak i kovčeg, i to premda zna da postoje i zakoni i naoružani javni službenici, postavljeni da osvete sve nepravde koje mu budu učinjene. Dakle, kakvo to mišljenje o svojim su-podanicima ima takav čovjek kad jaši naoružan, o svojim su-gradanima kad zaključava svoja vrata ili o svojoj vlastitoj djeci i slugama kad zaključava kovčeg? Zar on ne optužuje ljude svojim djelima isto onoliko koliko ih ja optužujem svojim riječima? Međutim, ni jedan od nas ne optužuje ljudsku narav po sebi. Želje i druge ljudske strasti nisu po sebi nikakav grijeh. Ništa više to nisu ni djela koja proistječu iz tih strasti, dok god ljudi poznaju zakon koji ih zabranjuje. Međutim, ne mogu ih poznavati dok god zakoni ne budu doneseni, a zakoni se ne mogu sročiti dok god se ljudi ne slože o osobi koja će ih donijeti. (Thomas Hobbes, *Levijatan ili Građa oblik i moć crkvene i građanske države* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2004., prev. Borislav Mikulić))

Rekao bih da ovaj argument predstavlja osnovu pop-hobzijanizma koji je postupno prodro u naše filmove, stripo-

Fotografija preuzeta s Flickr račununa Center for the Study of Ethics

Anti-Hobbes: objava rata ratu svih protiv svijetu

ve i televiziju. Ne radi se o prirodnom stanju na početku formiranja društva, već o neprestanoj prijetnji regresije u prirodno stanje. To je po svoj prilici bilo i ono što je zanimalo Hobbesa – bio je zabrinutiji oko kolapsa društva nego njegova podrijetla (ili “novog svijeta”, kad smo već kod toga; to je više zanimalo Lockeja).

Onkraj svijeta zombi-apokalipsa, čini se kako u proteklih godinu i nešto dana ne manjka znakova ovog isključiva u prirodno stanje. Od velike nestašice toaletnog papira iz 2020. do prošlomjesečnog stvaranja zaliha benzine, čini se kako je više instanci u kojima se činilo da će se društvo svesti na rat svih protiv svijetu. Društveni kolaps čini se iminentnim, što čini se dokazuje i broj prodanih komada vatrenog oružja.

Gomilanje resursa nije ništa drugo doli ekspliciranje implicitnog statusa pojedinaca u kapitalizmu. Opasno antisocijalno ponašanje proizvod je antisocijalne prirode suvremenog društva

Međutim, u tom bi pogledu možda bilo uputno posegnuti za simptomatičnim čitanjem Hobbesa, imajući u vidu do koje bi mjere anti-društveno djelovanje koje se ovdje predstavlja kao posljedica, zapravo moglo biti uzrok. Čini mi se da je ovo najbolji kritični odgovor na Hobbesa – umjesto da njegove opise naprosto odbacimo kao suviše cinične, a njegove preskripcije kao odveć autoritarne, treba staviti naglasak na tome da miješa posljedice i uzroke.

No čega je to onda posljedica? Što proizvodi ovu antisocijalnu tendenciju, ako ne antisocijalna priroda ljudske vrste? Vratimo li se nedavnom primjeru stvaranja zaliha benzina, možemo se zapitati koliko je onih koji su skladištili benzin bilo zabrinuto oko toga kako će doći na posao tog tjedna, ili zadržati svoj posao izostanu li s posla na još jedan dan, ili kako će prehranjivati svoju obitelj bez zaposlenja, itd. Ono što se doima iracionalnim, autodestruktivnim, pa čak i opasnim, jest samo po sebi proizvod društva koje priječi bilo kakav drugi odgovor. Gomilanje resursa nije ništa drugo doli ekspliciranje implicitnog statusa pojedinaca u kapitalizmu. Opasno antisocijalno ponašanje proizvod je antisocijalne prirode suvremenog društva.

Uzmimo još jedan primjer antisocijalnog ponašanja. Ve-

Ako je Hobbes, kao što piše Negri, “Marx za buržoaziju”, tome je tako zbog njegova odbijanja da historizira ono što predstavlja kao zaostavštinu prirode

liki broj Amerikanaca i Amerikanci odbija se cijepiti i tako zaštititi sebe i druge. U određenom smislu, ovo je točka u kojoj antisocijalno graniči s autodestruktivnim. Međutim, nedavna anketa sugerira da je trećina necijepljenih zabrinuta oko cijene cjepiva. Naravno, cjepivo je besplatno, ali ljudima je to teško pojmiti i u to vjerovati. Kao što kaže jedna anketirana osoba,

“Ovo je Amerika – naša zdravstvena skrb nije besplatna”, kaže Elizabeth Drummond, necijepljena 42-godišnja majka iz Oregona. “Naprosto imam osjećaj da će proces cijepjenja ići u tom smjeru. Pokušat će na tome kapitalizirati.”

Ova anketa pruža nam nužni korektiv svom moraliziranju oko zdravstva kao javnog dobra. Ne možete u praksi tretirati zdravstvo kao privatno dobro, cijediti ga do zadnjeg dolara, i zatim inzistirati na tome da ga ljudi doživlja-

Ne propustite!

PREDAVANJE / ALTEREKONOMSKI FORUM
Jason Read: Negativna solidarnost kao strategija: od adaptacije do transformacije

moderira: Mario Kikaš
Ponedjeljak 23.5. 20.30
ONLINE

Generalno govoreći, jedna od najupadljivijih temeljnih karakteristika svijeta rada tijekom proteklih pedesetak godina jest da je odgovor na smanjenje plaća i sigurnosti zaposlenja uglavnom bio manje usmjeren na jačanje radničke agitacije i organizacije negoli na prilagodbu. Radnici su na sve niže plaće odgovorili preuzimanjem različitih honorarnih i dodatnih poslova, koje je omogućila platformska ekonomija. Razmatranje razloga zbog kojih je tome tako uključuje propitivanje načina na koje ljudi reagiraju i djeluju u postojećim situacijama, te što oblikuje njihove težnje i strategije. Na koji način materijalni uvjeti, ideološki poremećaji i afektivna usmjerenja oblikuju ono što se doživljava kao moguće i poželjno te kako je moguće promijeniti i transformirati smisao onoga što je moguće, transformirajući pri tom i uvjete djelovanja.

Jason Read je profesor filozofije na Sveučilištu Southern Maine. Autor je knjige *The Micro-Politics of Capital: Marx and the Prehistory of the Present* (SUNY 2003) i *The Politics of Transindividuality* (Brill 2015/ Haymarket 2016) te kolekcije eseja *The Production of Subjectivity: Between Marxism and Philosophy* koja ovoga lipnja izlazi iz izdanju biblioteke časopisa *Historical Materialism*. Njegovu knjigu *The Double Shift: Marx and Spinoza on the Politics and Ideology of Work* objavljuje iduće godine Verso. Vodi blog o popularnoj kulturi, filozofiji i politici na unemployednegativity.com. Trenutno radi na knjizi pod naslovom *The Double Shift: Marx and Spinoza on the Politics and Ideology of Work*.

Predavanje je organizirano u suradnji sa Slobodnim Filozofskim.

vaju kao javno dobro. Odnosno, preciznije, ne možete uništiti društvo nesmiljenom privatizacijom i onda se čuditi što se ljudi ponašaju kao da društvo ne postoji.

Stoga je potrebno okrenuti Hobbesa naglavce. U antisocijalnom ponašanju ne treba tražiti naznake nadirućih učinaka prirodnog stanja koje probija kroz društvo, već posljedice onoga što bismo obrtanjem Kantovih termina mogli nazvati društvenom asocijalnošću. Potonje referira na način na koji su osamljenost, kompeticija i fragmentacija proizvodi kapitalističkih društvenih odnosa. Hobbes je možda deskriptivno u pravu i možda nam nudi najbolji prikaz suvremenog društva, u kojem je čak i toaletni papir povod za rat svih protiv svijetu, no takav opis ne bi trebalo brkati s uvidom u stvarne uzroke takvog stanja. Ako je Hobbes, kao što piše Negri, “Marx za buržoaziju” (citat koji mi nikad neće dojdati), tome je tako zbog njegova odbijanja da historizira ono što predstavlja kao zaostavštinu prirode. ★

S engleskog za Slobodni Filozofski preveo Martin Beroš
Izvorno objavljeno 1. lipnja 2021. godine na autorovu blogu *Unemployed Negativity*.

Ne propustite!

PREDAVANJE / ALTEREKONOMSKI FORUM

Amelia Horgan: Sloboda na poslu, sloboda od posla: otpor i suvremeno radno mjesto

moderira: Karolina Hrga
Utorak 24.5. 20.00
KIC

Pandemija COVID-19 usmjerila je pozornost na loše radne uvjete s kojima se mnogi suočavaju. Poglavito je demonstrirala moć koju zapošljavatelji imaju nad radnicima i radnicama: uključujući moć nad vremenom provedenim na poslu, izvan posla, nad privatnim životom radnika i potencijalno nad njihovim zdravljem. To nisu novi rizici ili nove moći – one su temeljne za eksploataciju u kapitalizmu – no pandemija je kao odgovor na njih generirala političku svijest usredotočenu na pitanje rada. U ovom ću predavanju preispitati dinamiku ove nove svijesti o radu koja je na djelu, analizirajući njezine raznovrsne pokušaje konceptualne transformacije “rada” i crpeći iz središnje napetosti ove nove tendencije – one između dva predložena rješenja: transformacije ili “ukidanja” rada. Što znači ukinuti ili prevladati rad te razlikuju li se trenutni pozivi na ukidanje rada od onih povijesnih? **Amelia S. E. Horgan** je autorica i istraživačica iz Londona. Njezini su interesi suvremene radne prakse i filozofija rada. Trenutno je na doktoratu na Školi za filozofiju i povijest umjetnosti Sveučilišta u Essexu, gdje je bila zaposlena i kao docentica. Njezino se doktorsko istraživanje fokusira na posao i rad u političkoj filozofiji. Autorica je knjige *Lost in Work* (Puto Press, 2021), a piše i za *Guardian*, *The New Statesman*, *Jacobin* i *Gawker*.

Predavanje je organizirano u suradnji sa Slobodnim Filozofskim.

Multimilijarder Elon Musk i njegova tvrtka Tesla Motors posljednjih nekoliko tjedana pune stupce i naslovnice kako stranih tako i domaćih medija. Proizvodom zidne baterije nazvane Powerwall individualnim se potrošačima obećava instant rješenje koje će im omogućiti da postanu neovisni od centralizirane elektroenergetske mreže, računa za struju i fosilnih goriva. No, kako Matt Huber objašnjava u ovom članku, kolektivni problem sadašnjeg zastarjelog i ekološki destruktivnog sustava proizvodnje energije ne može se riješiti individualiziranim rješenjima kakva nude korporacije poput Tesla Motors.

Nova Powerwall baterija tvrtke Tesla Motors nudi individualno rješenje za kolektivni problem klimatskih promjena.

Predstavljamo goste:

Matt Huber

Elon Musk spašava svijet?

Prošlog je mjeseca američka automobilska i tehnološka tvrtka Tesla Motors predstavila proizvod imena “Powerwall”, što je popraćeno velikim odobravanjem. Posvuda su prisutni naslovi poput “Teslina baterija najavljuje početak kraja fosilnih goriva” ili “Kako će Teslin Powerwall prebaciti kontrolu u ruke potrošača”.

Tesla Motors obećava da će kućna baterija, koja “mijenja sve”, milijune potrošača osloboditi tiranije električne mreže tako što će donijeti generiranje električne energije u sam dom. Ta zidna baterija može se koristiti kao mehanizam za pohranu solarne energije – na svojim bi krovovima kućanstva trebala instalirati solarne panele koji bi punili bateriju (ili pak mogu bateriju napuniti preko standardne električne mreže).

Ta bi baterija, u teoriji, trebala osloboditi pojedince ne samo od fosilnih goriva, nego i od geografije centraliziranih elektrana (bilo nuklearnih elektrana bilo onih pogonjenih na ugljen) i raspršenih mreža dalekovoda. Gotovo je s fosilnim gorivima i gotovo je s računima za struju koje ste plaćali tvrtkama za opskrbu. Stigla je maksimalna sloboda.

Sposobnost tih baterija da se zaista napajaju solarnom energijom je sporna. No postoji još veći problem s Powerwallom izuzev pitanja hoće li uistinu funkcionirati. Privatiziranjem i izoliranjem proiz-

vodnje električne energije na razinu kućanstva Tesla Motors individualizira kolektivni problem transformiranja našeg energetskeg sustava. Ta tvrtka reproducira neoliberalnu logiku da se društvena promjena može postići kroz snagu i potrošačke odluke raspršenih, individualnih potrošača.

Powerwall je poput automobila, samo u području električne energije.

U ranom su dvadesetom stoljeću američki gradovi, kako oni veliki tako i mali, bili ispresijecani mrežom javnog prijevoza – tramvajske linije i novonastali sustavi podzemnih željeznica povezivali su raznolike, živahne zajednice

Vidjeli smo na koji način privatizacija energetskeg sustava stvara duboke i dalekosežne društvene i ekološke probleme. Problem energije i klime zahtijeva kolektivna rješenja. Takva se rješenja ne nalaze u rukama niti pojedinog poduzetnika ni individualnog potrošača

jedne s drugima i s javnim dobrima koja su gradovi nudili. No mješavina rasističke stambene politike, namjernog korporativnog uništavanja električnog javnog prijevoza i federalne cestogradnje opustošila je ovu urbanu geografiju.

Nju je s vremenom zamijenila ekspanzirajuća geografija predgrađa, sačinjena od privatiziranih suburbanih kuća i automobilskeg prijevoza. Kolektivni, javni sustav prijevoza privatiziran je i, osim u velikim metropolama, zamijenjen automobilima.

Čak i ako izostavimo iz razmatranja duboke i dalekosežne društvene i političke posljedice suburbanizacije (kako na urbana tako i na ruralna područja), individualizirani transportni sustavi pokazali su se nevjerojatno rasipnima. Od crpljenja nafte do automobilskeg sagorijevanja goriva, ovaj sustav potiče milijune privatnih proizvođača i potrošača da se uključe u proces golemog ekstermaliziranja troškova po okoliš na javnost.

Tesla Motors predlaže sličnu transformaciju – privatizaciju proizvodnje električne energije.

Želja za rješavanjem klimatske krize i smanjivanjem naše ovisnosti o fosilnim gorivima je snažna. No pritom ne bismo trebali zatvarati oči pred dubokim problemima koji prate takvo rješenje kao što je Powerwall. Vrlo izgledne eksploatacijske i destruktivne geografije rada i crplje-

nja materijala koje su potrebne za opskrbu milijuna potrošača baterijama veličine zida poništiti će bilo kakve ekološke koristi od tog rješenja.

Jednako je važno sljedeće pitanje: što će biti s milijunima onih ljudi koji si ne mogu priuštiti “jeftini” Powerwall od 3500 dolara (a da i ne spominjem cijenu solarnih panela potrebnih da bi se pojedinci energetske osamostalili od električne mreže)? U gradu poput mojeg (Syracuse, u saveznoj državi New York), ljudi koji si ne mogu priuštiti automobil prisiljeni su oslanjati se na podfinancirani i oronuli sustav javnog autobusnog prijevoza. Hoće li u budućnosti u kojoj se kućanstva opskrbljuju električnom energijom putem individualnih zidnih baterija stanovnici siromašnih četvrti, koji si takvo što ne mogu priuštiti, biti prisiljeni i dalje koristiti zastarjelu i neodržavanu električnu mrežu?

Električna je mreža temeljito i dubinski kolektivna infrastruktura. Sama priroda tog sustava zahtijeva da opskrba uvijek bude izbalansirana s promjenjivom potrebom za opskrbom društva u njegovoj cjelini. Izgradnja hidroelektričnih centrala i elektrifikacija ruralnih krajeva za vrijeme New Deala postigli su da opskrba strujom postane javni program s ciljem zadovoljavanja potreba društva, a premda su mnoge tvrtke za opskrbu električnom energijom s vremenom privatizira-

Ne propustite!

PREDAVANJE / PERSPEKTIVE LJEVICE

Matt Huber: Klasa i klima: marksistički pristup

moderira: Tomislav Medak
Utorak 24.5. 18.00
ONLINE

Opći konsenzus u vezi klimatskih promjena jest da su one problem nejednakosti. Gomile istraživanja ukazuju na to da bogatiji više doprinose štetnim emisijama od siromašnih. Ipak, ova metodologija, ukorijenjena u analizi ugljičnog otiska potrošnje i životnih stilova primjenjuje osiromašenu analizu klase koja se bazira isključivo na primanjima i potrošačkoj snazi pojedinaca. U ovom ću se predavanju zalagati za marksističku klasnu analizu klimatskih promjena koja se temelji na odnosu prema sredstvima za proizvodnju. S ovog stajališta, klimatska kriza nije primarno problem “vjerovanja znanosti” ili individualnih “ugljičnih otisaka”, već problem ukorijenjen u pitanju tko posjeduje, kontrolira i profitira od materijalne proizvodnje. Na ovom temelju preispitujem klasnu formaciju koja trenutno predvodi, ali ne isporučuje klimatsku politiku (profesionalna klasa), kao i klasu s društvenim potencijalom ostvarivanja transformativnog klimatskog djelovanja (radničke klase).

Matthew T. Huber je profesor s odsjeka geografije i okoliša na Sveučilištu Syracuse. U svom se radu fokusira na odnos između energije, kapitalizma i politike klimatskih promjena. Autor je knjige *Lifeblood: Oil, Freedom and the Forces of Capital* (University of Minnesota Press, 2013) i *Climate Change as Class War: Building Socialism on a Warming Climate* (2022, Verso Books). Redovni je suradnik časopisa *Jacobin*.

Predavanje je organizirano u suradnji sa Slobodnim Filozofskim.

Električna je mreža temeljito i dubinski kolektivna infrastruktura. Sama priroda tog sustava zahtijeva da opskrba uvijek bude izbalansirana s promjenjivom potrebom za opskrbom društva u njegovoj cjelini

ne, one su još uvijek podložne izvjesnoj razini javne (i demokratske) regulacije i upravljanja.

Ne tvrdim da bismo trebali ustrajati na zadržavanju postojeće geografije centralizirane proizvodnje energije pogonjene ugljenom, plinom i nuklearnim gorivom. No isto-vremeno ne smijemo ni odustatu od ideje da naš elektroenergetski sustav treba ostati zajednička javna infrastruktura.

Električna energija kao kolektivni poduhvat već je utjelovljena u inovativnim projektima kojima je cilj osloboditi društvo fosilnih goriva: inženjeri trenutno rade na proširenju "pametnih mreža" koje koriste kako centralizirane (koncentrirane) solarno-termalne elektrane (poput onih u pustinji Mojave) tako i raspršenu geografiju proizvodnje energije iz sunca i vjetra koji se mogu međusobno nadopunjavati kada sunce ili vjetar nisu dostupni u određenoj regiji.

A ako je instaliranje solarnih panela na domovima najbolji način za rješavanje kolektivnog problema klimatskih promjena, tada bi se proizvodnja solarne energije u kućanstvima trebala provoditi pomoću javnog programa proizvodnje koji će doprinostiti cijelom kolektivu – a ne postati robom koju će prodavati profitne korporacije kao što je Tesla Motors.

Masovna privlačnost Teslinog Powerwalla u SAD-u – već su rasprodani sve do sredine 2016. godine – ukazuje na široku rasprostranjenost uvjerenja da "sloboda" označava privatizirane oblike kontrole, da je sve što je "centralizirano" inherentno izrabljivačko i birokratsko i, što je najvažnije, da se ekološki problemi mogu riješiti kombinacijom poduzetničkih inovacija (koje će provesti korporacije poput Tesla Motorsa, dakako) i odluka individualnih potrošača.

Vidjeli smo na koji način privatizacija energetske sustava stvara duboke i dalekosežne društvene i ekološke probleme. Problem energije i klime zahtijeva kolektivna rješenja. Takva se rješenja ne nalaze u rukama niti pojedinog poduzetnika ni individualnog potrošača. ★

Za Slobodni Filozofski s engleskog preveo Damjan Rajačić
Objavljeno 12. svibnja 2015. godine na Jacobinu.

Predstavljamo goste:

David Broder

Socijalisti su izumili godišnji odmor

Ljeto na poslu je nepodnošljivo ako se ne možemo veseliti odmoru. 1930-ih u Francuskoj, radnički pokret je borbu za godišnji odmor učinio glavnim prioritetom – i prisilio šefove da plate naše vrijeme na plaži.

Sunce nije obasjalo buržoasku Francusku u ljeto 1936. godine. Dame iz visokog društva žalile su se da invazivne horde proletera zauzimaju previše prostora na njihovim najdražim plažama; ugostitelji na Azurnoj obali čak su se brinuli hoće li tvornički radnici koji dolaze u njihova odmara lišta znati kako koristiti nož i vilicu. U lipnju, francuska vlada na čelu sa socijalistima zajamčila je svakom radniku dva tjedna plaćenog odmora, čime je godišnji odmor postao stvarnost za milijune. Radnici su mogli na dva tjedna prestati izrađivati bicikle i *baguette* i započeti s gradnjom kula od pijeska – a šefovi su im to morali su im platiti.

Zakon koji je radnicima dao godišnji odmor donio je židovski socijalistički premijer Léon Blum, koji je izabran tog svibnja. Ipak, za promjenu je ponajviše zaslužan snažan štrajkaški pokret koji je uslijedio

nakon njegovog izbora. Sindikati diljem svijeta dugo su se odupirali dominaciji rada nad životom: opći štrajk koji je u Chicagu počeo 1. svibnja 1886. godine zahtijevao je "osam sati rada, osam sati odmora i osam sati rekreacije". Nakon uspjeha uspostavljanja zakonskog ograničenja duljine radnog vremena, te nakon izuma vikenda u dvadesetom stoljeću, radnička borba za slobodno vrijeme uključila je i borbu za plaćeni godišnji odmor.

Slobodno vrijeme oduvijek je bilo područje političke borbe. Rani radnički pokret bio je zajednica prijateljskih društava i zadruga putem kojih su radnici udruživali svoje resurse kako bi na što bolji način iskoristili svoje slobodno vrijeme

Nakon što je utemeljena u Francuskoj, plaćeni godišnji odmor ubrzo se ostvario i drugdje, u mnogim slučajevima istovremeno s kompletnim pravima poput bolovanja i rodiljnog dopusta. Ali smisao borbe za praznike nije bio samo radnicima dati tjedan slobode godišnje tek da bi se nakon njega vratili natrag u tvorničke pogone. Vođena novom kulturom mase, borba za širenje područja slobodnog vremena utjecala je i na demokratizaciju društava u kojima živimo. Francuski radnici ne samo da su osvojili pravo na godišnji odmor, već su izgradili i hostele, kampove i društvene klubove kroz koje su mogli bolje provoditi svoje vrijeme – i provoditi ga zajedno.

Izgradnja široke koalicije

Slobodno vrijeme oduvijek je bilo područje političke borbe. Rani radnički pokret bio je zajednica prijateljskih društava i zadruga putem kojih su radnici udruživali svoje resurse kako bi na što bolji način iskoristili svoje slobodno vrijeme. Od 1919. godine socijalistički i komunistički gradonačelnici Ivry-sur-Seine, predgrađa

Pariza, vodili su fond solidarnosti kako bi djeci radnika osigurali izlete na more. Slično kao što su tijela poput Kršćanske udruge mladih (YMCA) promicala oblike rekreacije kompatibilne s kršćanskim vrijednostima, radničke su stranke stvorile svoje oblike rekreacije, sporta i društvenih aktivnosti – unutar slobodnog vremena koje su imale.

U ljeto 1936. bilo je potrebno da djeluje vlada kako bi se uveo univerzalni plaćeni godišnji koji je prethodno postigao mali broj radnika. Ali za uspjeh nije zaslužan samo Léon Blum, čak ni vlada Narodne fronte koja je ujedinila socijaliste s liberalnim radikalima i komunistima. Dapače, program koji je Narodna fronta objavila prije izbora u svibnju 1936. bio je oprezan – obećala se nacionalizacija ravnih industrija i pružanje veće slobode sindikatima, ali njihov poziv na "smanjenje radnog tjedna bez smanjenja tjednih plaća" nije jasno definirao ni koja smanjenja bi se mogla postići ni kada.

Izborna pobjeda Narodne fronte 3. svibnja 1936. – uz dobivenih 57 posto glasova – potaknula je sve veću želju za promjenom. Radnici su 11.

Ne propustite!

PREDAVANJE / PERSPEKTIVE LJEVICE

David Broder: Zašto je propao lijevi populizam (i što smo iz toga naučili)

moderira: Nikola Vukobratović
Srijeda 25.5. 20.00
SPD "Privrednik"

Od Podemosa do Momentuma i predsjedničkih kandidaturi Bernieja Sandersa na predizborima Demokratske stranke, najprominentnije izborne lijeve snage 2010-ih ustrajale su na novini "lijevog populističkog" eksperimenta, raskidajući s načinima na koje je nekadašnji radnički pokret oblikovao svoj politički angažman, kao i s formom partije. Međutim, u svakome je od ovih slučajeva nakon inicijalnog vala entuzijazma i određenih uspjeha uslijedila njihova *de facto* subordinacija srednjostrujaškom lijevom centru, povlačenje u NGOizirani oblik izgradnje pokreta i ozbiljne teškoće pri obnavljanju vodstva. Na temelju vlastitog iskustva u francuskom *Insoumise* i Corbynovoj Laburističkoj stranci, u predavanju ću braniti tezu da ovi porazi nisu bili čisti proizvod njihove izborne participacije, koja je bila neophodna za oslobađanje ljevice iz gotovo nevidljive pozicije u kojoj se nalazila tijekom prethodnog desetljeća. Naprotiv, radi se o tome da se nije dovoljno ozbiljno uzela u obzir mogućnost korištenja kratkih naleta aktivizma kako bi se pogonio fokusiraniji pokušaj ponovne izgradnje institucija i reprezentacije radničke klase. Crpeći iz lokalnih protuprimjera, a istovremeno prepoznajući promjene u kompoziciji aktivističke baze na lijevi, u predavanju ustrajem na tome da ova iskustva ipak ilustriraju mogućnost izgradnje ukorijenjenih partija kao protuteže neoliberalnoj hegemoniji.

David Broder je autor i prevoditelj koji živi u Rimu. Povjesničar je francuskog i talijanskog komunizma te *Jacobin*ov urednik za Europu. Redovno piše o talijanskoj politici za razne publikacije, uključujući *Internazionale*. Verso je 2020. godine objavio njegovu knjigu *First They Took Rome, How the Populist Right Conquered Italy*.

Predavanje je organizirano u suradnji sa Slobodnim Filozofskim.

svibnja okupirali tvornicu zrakoplova kako bi zatražili vraćanje dvojice kolega otpuštenih zbog štrajkanja na praznik rada; to je pak potaknulo solidarnu akciju lučkih radnika te se vrlo brzo pretvorilo u široki pokret. Štrajk se proširio na tisuće radnih mjesta diljem Francuske, obuhvaćajući oko dva milijuna radnika. Vesela atmosfera u okupiranim tvornicama pokazala je ne samo da su se radnici osjećali ohrabrenima, već i da su imali velika očekivanja za budućnost.

Ohrabren valom štrajkova – ali također oprezan zbog dugotrajnih društvenih sukoba – Blum je pokušao pronaći kompromis s poslodavcima koji bi istovremeno zadovoljio aktiviste u glavnim radničkim strankama. Od 7. do 8. lipnja socijalistički premijer, sindikati i poslodavci potpisali su Matignonske sporazume, koji su uspostavili precizniju – i doista radikalniju – verziju predizbornog obećanja iz manifestata Narodne fronte. Poslodavci su morali prihvatiti četrdesetosatni limit radnog tjedna (bez gubitka plaće), proširenje sloboda sindikata i najmanje dva tjedna plaćenog odmora za svakog radnika.

Republika mladih

Radnici su kroz akciju solidarnosti osvojili pravo na plaćeni odmor, a isti taj duh potaknuo je određivanje načina na koji će iskoristiti dobiveno vrijeme, što su oblikovale ranije rasprave o tome što odmor zapravo znači. U vrijeme Karla Marxa, odlazak na plažu često se doživljavao kao obnavljanje zdravlja, daleko od prljavštine i dima grada – povjesničarka Yvonne Kapp primjećuje kako je bio opsjednut blagodatima putovanja na morsku obalu, jer je "prema medicinskom kao i laičkom mišljenju, najbolji lijek za sve odmah nakon alkohola". Ali što su radnici zaista radili u svoje slobodno vrijeme ostalo je predmet rasprave u ranom dvadesetom stoljeću.

Kao što primjećuje povjesničar Gary Cross, mnogi socijalisti prokazivali su štetan učinak koji je tvornička rutina imala na umove radnika, crpivši im energiju i intelektualnu oštrinu do te razine da su samo pasivno mogli sudjelovati u obrazovanju. Kritike gledačkih sportova i kockanja bile su široko rasprostranjene u radničkom pokretu; sudionici kampanje "umjerenosti" izražavali su ne samo kršćanski moralizam, već i prepoznavanje toga da radnici ne bi trebali trošiti obiteljski dohodak na alkohol. Lijeve stranke nastojale su privući radnike u prosvijećene aktivnosti fokusiranjem na političko obrazovanje, ali i na aktivnosti poput puhačkih orkestara i pješačenja.

Ipak, lijeva je htjela učiniti više od same integracije najpolitiziranih radnika – pogotovo jer je krajnja desnica promicala vlastitu viziju masovnog slobodnog vremena. Od 1925. talijanske fašističke orga-

Strukture koje su radnici postavili kako bi na najbolji način iskoristili svoje teško osvojeno slobodno vrijeme stvorile su i mrežu solidarnosti koja je preživjela i u doba okupacije. Nakon njemačke invazije, CLAJ je postao temelj oružanog otpora

nizacije "Poslije rada" i "Balila" osiguravale su slobodne aktivnosti koje je subvencionirala država, a od 1935. godišne program "Snaga kroz radost" u nacističkoj Njemačkoj koristila je državne resurse za održavanje sportskih aktivnosti i kolektivnih praznika koji su promicali militarističke i "nacionalne" vrijednosti, nadilazeći klasne podjele. Narodna fronta je stoga nastojala promicati vlastitu demokratsku viziju onoga što bi slobodno vrijeme moglo značiti.

To je osobito bilo vidljivo u djelovanju Blumova državnog podtajnika za sport i slobodno vrijeme, Léa Lagrangea. Odražavajući različite ciljeve politike slobodnog vremena, uloga koju je stvorila vlada Narodne fronte prvobitno je pripala Ministarstvu zdravlja, ali je potom premještena u Ministarstvo obrazovanja. Istovremeno su Lagrangeove odluke također odražavale razlike između socijalističkih i fašističkih imperativa. Kao što je i sam rekao, Narodnu frontu nije zanimalo samo opuštanje, već i promicanje radničkog dostojanstva. Primjerice, za razliku od elitnog sporta koji je bio prikazan na Olimpijskim igrama u Berlinu, Lagrangea je manje zanimalo "stvaranje prvaka i vođenja 22 igrača na stadion ispred 40 000 ili 100 000 gledatelja, a više poziv mladima naše zemlje da redovno odlaze na teren, igralište, bazen".

Ključ je bio fokusiranje na potencijal slobodnog vremena za premošćivanje klasnih podjela – Lagrange ne samo da je sponzorirao "Narodnu olimpijadu" u Barceloni, alternativu Hitlerovoj olimpijadi, već je i sam nudio obiliske Pariza poljoprivrednicima iz drugih regija. Podrška vlade člansko upravljanim organizacijama bila je usmjerena na poticanje kolektivnog upravljanja slobodnim vremenom, bez pokroviteljstava povezanih s crkvom ili humanitarnim inicijativama: Lagrange je smatrao da će to omogućiti "rudaru, obrtniku, seljaku, zidar, činovniku i učitelju da postupno razumiju jedinstvo ljudskog rada".

To je odjeknulo u inicijativama odozdo. Od 1935. do 1938. godine, udruženje radničkog sporta i gimnastike sindikata CGT poraslo je sa 42 000 na 100 000 članova, jer su

usvojili uvođenje "kluba za svaku tvornicu". Naravno, kao što si radnici nisu mogli priuštiti odlazak na godišnji odmor bez plaćenog dopusta, trebali su i efikasno provoditi svoje vrijeme. Subvencionirano putovanje željeznicom (sniženo 40 posto) omogućilo je dio provedbe ove politike, ali jednako ključni bili su i lokalni odbori Narodne fronte, organizacije poput "Praznici za sve" (koja je obećavala "više od jeftinije verzije buržoaskog turizma") te udruge omladinskih hostela CLAJ.

Kao što mu samo ime sugeriira, CLAJ – "sekularni centar omladinskih hostela" – bio je alternativa vjerskim udrugama za provođenje slobodnog vremena te je umjesto toga bio pod većim utjecajem komunističke države, a od 1935. godišne program "Snaga kroz radost" u nacističkoj Njemačkoj koristila je državne resurse za održavanje sportskih aktivnosti i kolektivnih praznika koji su promicali militarističke i "nacionalne" vrijednosti, nadilazeći klasne podjele. Narodna fronta je stoga nastojala promicati vlastitu demokratsku viziju onoga što bi slobodno vrijeme moglo značiti.

To je osobito bilo vidljivo u djelovanju Blumova državnog podtajnika za sport i slobodno vrijeme, Léa Lagrangea. Odražavajući različite ciljeve politike slobodnog vremena, uloga koju je stvorila vlada Narodne fronte prvobitno je pripala Ministarstvu zdravlja, ali je potom premještena u Ministarstvo obrazovanja. Istovremeno su Lagrangeove odluke također odražavale razlike između socijalističkih i fašističkih imperativa. Kao što je i sam rekao, Narodnu frontu nije zanimalo samo opuštanje, već i promicanje radničkog dostojanstva. Primjerice, za razliku od elitnog sporta koji je bio prikazan na Olimpijskim igrama u Berlinu, Lagrangea je manje zanimalo "stvaranje prvaka i vođenja 22 igrača na stadion ispred 40 000 ili 100 000 gledatelja, a više poziv mladima naše zemlje da redovno odlaze na teren, igralište, bazen".

Zraka svjetlosti

Narodna fronta nije se bavila samo veselim i sunčanim temama – na kraju krajeva, stvarna je kao obrambeni bedem protiv rastućeg fašizma, a neki od Lagrangeovih kolega pozitivnije su gledali na "domoljubne" prednosti kulturnog potkopavanja obiteljskih običaja. Ipak, Blumova politika imala je svoje posljedice, uključujući rast slične prakse u Velikoj Britaniji. Iako su zakonodavni napori u Westminsteru propali 1929. i 1936., rastuća potražnja sindikata za plaćenim odmorom, inspirirana francuskim primjerom, rezultirala je time da se broj radnika kojima je odobren godišnji odmor povećao s 1,5 milijuna 1935. na 7,75 milijuna u ožujku 1938. godine.

Financijski pritisak i Španjolski građanski rat okončali su Narodnu frontu te jeseni. Liberalni radikali okrenuli su se konzervativcima, potkopa-

vajući Blumove ključne mjere, koje su pod njemačkom okupacijom potpuno uništene. Sam Lagrange ubijen je na frontu u lipnju 1940. Blum je u međuvremenu suđen za izdaju 1942. godine. Uporno braneci svoja postignuća, koristeći se sudnicu za obranu svoje politike slobodnog vremena, potkopavajući retoriku obiteljskih vrijednosti Višijskog režima. Za židovskog socijalista plaćeni odmor nudio je "zraku svjetlosti u mračnim i teškim životima", ne samo "pružajući im mogućnosti za obiteljski život, već im dajući obećanje za budućnost – nadu."

Ova zraka svjetlosti dugo će se pamtili. Dijelovi pjesme Charlesa Treneta iz 1936. "Y'a d'la joie" odjekivali su godinama, dok su fotografi Henri Cartier-Bresson i član CLAJ-a Pierre Jamet ovjekovječili su "joie de vivre" autostopiranja i kampiranja "na divlje". Svjetlost ljeta 1936. bez sumnje se istaknula zbog tame onoga što je uslijedilo pod vladavinom Višijske Francuske. Neki povjesničari predstavili su to kao utješan mit – za Juliana Jacksona, slike "masa ljudi koji mašu iz odlazećih vlakova postale su simbol 1936. godine kao što su barikade to postale za 1968".

U ljeto 1940. pariške su obitelji spakirale kovčuge za drugu vrstu putovanja – evakuaciju glavnog grada pred njemačkom invazijom. Ipak, čak i u mračnim danima okupacije, ljeto prije četiri godine ostavilo je više od samo sretnih uspomena. Više nisu postojale ni komunističke ni socijalističke stranke nakon što su ih konzervativci i višijevci zabranili. Ali strukture koje su radnici postavili kako bi na najbolji način iskoristili svoje teško osvojeno slobodno vrijeme stvorile su i mrežu solidarnosti koja je preživjela i u doba okupacije. Nakon njemačke invazije, CLAJ je postao temelj oružanog otpora.

Danas se naše slobodno vrijeme suočava s neprijateljem različitim od nacističkog jurišnog odreda. Šefovi koriste naše prekarne uvjete i naše mobitele kako bi konstantno bili dežurni, prikovani za naša radna mjesta i očajni za smjenama. Ali smisao plaćenog godišnjeg odmora upravo je osloboditi nas izbora između slobodnog vremena i zaposlenja koje nam je potrebno – obveza je svih poslodavaca da nam plaćaju dio slobodnog vremena, bez obzira na njihove posebne okolnosti. U Francuskoj je 1930-ih godina borba za godišnji odmor stvorila općenito unapređenje svih radničkih uvjeta, o trošak njihovih šefova. Upravo nam to treba danas. ★

Za MAZ.hr s engleskog prevela Iva Kvakić. Objavljeno 8. srpnja 2019. na Jacobinu.

Ne propustite!

RASPRAVA / PERSPEKTIVE LJEVICE Teze o radikalnoj jednakosti

Sudjeluju: Antonia Birnbaum, Rok Benčin
moderator: Leonardo Kovačević
Petak 3.6. 19.00
SPD "Privrednik"

U svojoj knjizi "Radikalna jednakost" (Éditions Amsterdam) iz 2018. Birnbaum donosi kritičku analizu pojma jednakosti koji je nakon studentskog pokreta 1968. i novih formi političkog mišljenja koje su iz njega proizašle, doživio radikalni zaokret. Istovremeno, taj pojam izgubio je je-dnoznačnost koju je tada imao – jednakost svih građana pred zakonom odnosno jednakost prava – kako bi se zahtjevi za različitim tipovima jednakosti počeli ubrzano umnažati. Kako u tom kontekstu shvatiti polje različitih borbi za nesvodivo različite odnose koje podrazumijeva spolna, rodna, društvena ili intelektualna jednakost? U raspravi ćemo pokušati razlučiti "radikalnu jednakost, osnovu i pokretač svake emancipacije, od državne norme jednakosti.

Antonia Birnbaum je profesorica filozofije na Univerzitetu Pariz VIII i na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Beču. Autorica je knjiga *Nietzsche: avanture heroizma* (2000), *Descartes, Vrtoglavica mišljenja: Descartes o duhu i tijelu* (2003), *Sreća, pravda, Walter Benjamin: grčki zaokret* (2009). i *Radikalna jednakost* (2018).

Rok Benčin je filozof i istraživač na Institutu za filozofiju u Ljubljani. Bavi se suvremenom francuskom estetikom i političkom teorijom. Godine 2015. objavio je knjigu *Prozori bez monada: estetika od Heideggera do Rancièrea*.

Antonia Birnbaum

Rok Benčin

Ne propustite!

PREDAVANJE / ALTEREKONOMSKI FORUM

Éric Toussaint: Ukrajina i dug

moderira: Dimitrije Birač
Petak 27.5. 18.00
KIC

Fokus predavanja će biti na aktualnoj poziciji Ukrajine s obzirom na njene dosadašnje i sadašnje neoliberalne politike te njenu politiku duga. Toussaint je mišljenja da ukrajinski dug treba ukinuti, umjesto da ga njeni lideri trenutno nastavlja otplačivati svim kreditorima, osim ruskim s obzirom na to da su Ukrajina i Rusija u ratu. Konačno, Toussaint smatra da bi ukrajinska vlada trebala uvesti tzv. ratni porez na najbogatijih 1% radi financiranja rata, a revizija duga bi se trebala provoditi uz participaciju građana. Na kraju predavanja zamišljena su pitanja iz publike u kontekstu polit-ekonomskog položaja Ukrajina kako unutar svjetske podjele rada, tako i u kontekstu dužničkog sistema.

Éric Toussaint je belgijski povjesničar, politolog i politički aktivist koji je doktorirao na sveučilištima u Parizu VIII i Liègeu. Međunarodni je glasnogovornik i čelni čovjek CADTM-a (Odbor za ukidanje nelegitimnih dugova) i član je Znanstvenog vijeća ATTAC Francuske. Autor je knjiga *Debt System* (2019), *Bankocracy* (2015); *Glance in the Rear View Mirror. Neoliberal Ideology From its Origins to the Present* (2012); *Debt, the IMF, and the World Bank, Sixty Questions, Sixty Answers* (2010) i brojnih drugih. Član je vodstva Četvrte internacionale.

Éric Toussaint

Ne propustite!

PANEL / PERSPEKTIVE LJEVICE

Ljevica, rat i nacionalno pitanje s osvrtom na Ukrajinom

sudjeluju: Éric Toussaint, Marcello Musto (ZOOM), Stevo Đurašković (ZOOM)
moderira: Dimitrije Birač
Četvrtak 26.5. 18.00
KIC

Ovaj se panel fokusira na pitanje nacije, ali i na odnos ljevice prema nacionalnom pitanju. Ukrajinsko-ruski rat je neposredan povod raspravi, ali će ona biti šira i uključivat će dinamiku odnosa desnice i ljevice (koja je to ljevica? što je to ljevica?) prema naciji. Docent Đurašković smatra da bez uključivanja nacije i nacionalnog identiteta u politiku ljevice ona teško da može očekivati dobivanje masovne političke potpore, tj. rast do većinske stranke. Osobito u perifernim zemljama, koje svoj podređen položaj prema centru vide i kao nacionalno tlačenje. Ovaj stav možemo smjestiti u analizu odnosa ljevice prema masama i masovnim pokretima. Na panelu ćemo se pokušati orijentirati i prema sljedećim pitanjima: Zanimaju li današnja ljevica nacionalno pitanje? Što je ljevici činiti u ratnoj situaciji, ali koja se odvija u drugoj državi? Treba li nam uopće rasprava o ljevici i naciji?

Predstavljamo goste:

Katarina Peović

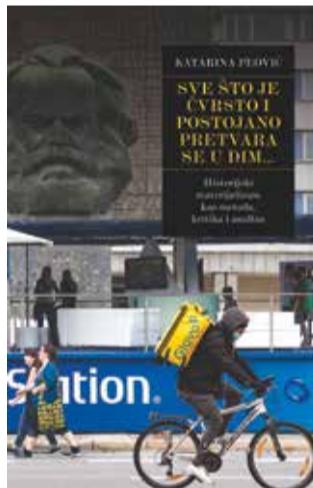

Nejednaki razvoj i mentalitet

Katarina Peović: *Sve što je čvrsto i postojano pretvara se u dim...*, Durieux, Zagreb, 2021.

Idealizam, koji smo u domaćim primjerima liberalne misli analizirali u prethodnim poglavljima, prisutan je i u pogrešnim tumačenjima razloga ekonomske zaostalosti zemlje u odnosu na druge evropske zemlje. Idealizam je, pored svega rečenog, i jedna od osnovnih prepreka razumijevanju političke i ekonomske podređenosti zemalja na periferiji Evrope. Idealizam služi kao univerzalna metoda "prebacivanja" s temeljenog problema — nejednakog razvoja koji je uistinu razlog deprivacije — na pitanje mentaliteta. Idealizam je temeljni misaoni alat takvog prebacivanja i predbacivanja, auto-korektiva i tumačenja podređenog stanja mentalitetom kao posljedicom nasljeđa nekadašnjih socijalističkih zemalja. Umjesto idealizma, materijalistička analiza pokazuje kako postoji ekonomska asimetrija između zemalja centra i periferije.

U Evropi su na to počeli upozoravati grčki ekonomisti kada je grčka ekonomija pala u još veću recesiju nakon mjera štednje koje su prihvatili Grci (Miliotis, 2015). Mnoge su studije pokazale (Arghiri, 1972; Smith, John 2016; Trotsky, 1930; List, 1909; Chang 2010) da praktički ne postoji nijedan primjer zemlje u povijesti koja bi se razvila u potpunosti izložena pravilima slobodnog tržišta, a bez protekcionizma (zaštite domaće industrije od

snažnije strane konkurencije) u inicijalnim fazama razvoja. Nedavni kolaps hrvatske brodogradne industrije predstavlja klasičan primjer. No mentalitetsko objašnjenje nametlje se u javnom prostoru — a indikativno pojava takvih mitologema koincidira s razdobljem nakon velike ekonomske krize 2008/9. godine. Uz mentalitetsko objašnjenje neuspjeha domaće ekonomije javlja se osuda javnog sektora i pojava izraza "uhljeb" što najprije označava klijenteliste koji su posao dobili preko veze i čija je egzistencija zaštićena političkim vezama, da bi se proširio na čitav javni sektor i svako radno mjesto koje nije opterećeno fleksibilnošću, nesigurnošću, privremenošću.

Kapitalistički način proizvodnje nije usmjeren na dobrobit svih. Karakter proizvodnje u kapitalizmu posljedica je konkretnih ciljeva. Kapitalistički način proizvodnje nije skrojen kako bi zadovoljio potrebe, već kako bi stvarao vrijednost (Heinrich, 2015: 88).

Otvaranje novih radnih mjesta bilo bi racionalno kao način proizvodnje koji zadovoljava temeljne potrebe i stvara društvo u kojem je slobodan razvoj svakog uvjet slobodnog razvoja svih (Marx i Engels, 1998: 80), no kapitalistički način proizvodnje — "okultni karakter vrijednosti" — tjera kapitaliste da organiziraju proizvodnju na drugi način — pokretani proizvodnjom viška vrijednosti. Poznata Marxova formula $N-R-N'$ (opća formula kapitala) pokazuje kako uloženi novac koji proizvodi robe mora biti oplodjen (N' je veći od N) — suma vrijednosti izvodi specifično kretanje kapitala (Heinrich, 2015: 86). Kapital nije suma novca, već suma koja se teži oploditi, postati dodana vrijednost.

Radna mjesta kao i zadovoljenje temeljnih ljudskih potreba samo su usporedni proi-

Poznata Marxova formula $N-R-N'$ (opća formula kapitala) pokazuje kako uloženi novac koji proizvodi robe mora biti oplodjen (N' je veći od N) — suma vrijednosti izvodi specifično kretanje kapitala. Kapital nije suma novca, već suma koja se teži oploditi, postati dodana vrijednost

zvodni kretanja kapitala. Neracionalni karakter kapitalističke proizvodnje koja se koncentrira na zaradu samo se intenzivirao. U vremenima hiperinflacije roba, nesigurnih investicija s niskim profitnim stopama postoje neke investicije koje su povezane uz otvaranje novih radnih mjesta. Kapitalisti nalaze nove kanale kroz koje oploduju vrijednost, investicije u fiktivni kapital, dionice — koji su u potpunosti odvojeni od bilo kakve proizvodnje roba i posljedno od otvaranja novih radnih mjesta, te ne zadovoljavaju niti jednu ljudsku potrebu. U takvom stihijskom sustavu sve je manje mogućnosti da se stimuliraju nova radna mjesta ili da se proizvodnja orijentira na ljudske potrebe. Fiktivni kapital djeluje više kao oklada, a ne racionalna investicija u proizvodnju.

Na globalnoj razini ekonomska pravila djeluju tako da sprečavaju jednakost između periferije i centra Evrope, između nerazvijenih zemalja globalnog Juga i Istoka Evrope s jedne strane i bogatih zemalja Zapada s druge — pravila nejednakog razvoja koja predstavljaju "sistematski geografski izraz kontradikcija inherentnih samoj konstituciji i strukturi kapitala" (Smith, 2008: 4). Nejednaki razvoj je geografski izraz sistemske nejednakosti koju je teško prevladati jer zemlje u boljoj političkoj i ekonomskoj poziciji nastoje zadržati taj položaj.

Liberalni i neoklasični ekonomisti vide nejednakost kao privremenu i kao ishod pošteno utakmice otvorenog tržišta, kao normalni proces u modernizaciji država (Knöbl, 2003: 97). Modernizacijska teorija potječe iz kasnog 19. stoljeća i predstavlja oblik socijalnog darvinizma koji tvrdi da je svaka država prošla kroz sve stadije, da se svaka država mora razviti iz tradicionalne u modernu državu kroz stupnjeve. Tako je nejednakost videna kao razlika između više ili manje progresivnih zemalja. Modernizacijska teorija se pojavila na početku 1950-ih, pa je bila zaboravljena za vrijeme 1950-ih i 1960-ih, da bi se vratila zadnjih dva desetljeća dvadesetog stoljeća (Knöbl, 2003: 97) — u vremenu kada je neoliberalni kapitalistički način proizvodnje prevladao.

Druga interpretacija — ona tradicionalnih geografa — tumači nejednakost kao ishod plodnosti ili prirodnih puteva. Primjerice, britanska imperijalna hegemonija tijekom 19. stoljeća videna je kao rezultat "ogromne moći na moru". Danas ekonomisti i geografi nemaju takvo povjerenje u moć prirode (Smith, Neil 2008: 140) ili trgovinu (Smith, John 2016). Oni se okreću prema

Uz mentalitetsko objašnjenje neuspjeha domaće ekonomije javlja se osuda javnog sektora i pojava izraza »uhljeb« što najprije označava klijenteliste koji su posao dobili preko veze i čija je egzistencija zaštićena političkim vezama, da bi se proširio na čitav javni sektor i svako radno mjesto koje nije opterećeno fleksibilnošću, nesigurnošću, privremenošću

suptilnijoj analizi odnosa između kapitala i geografije. Mnogi danas upozoravaju da nije jednostavan pokušaj prevladati nejednakost centra-periferije te da nejednaki razvoj predstavlja temeljnu karakteristiku za dinamizam kapitalizma (Smith, Neil 2008).

Kao "sistemski geografski izraz kontradikcija inherentnih samoj konstituciji i strukturi kapitala" (Smith, Neil, 2008: 4), nejednaki razvoj ne može biti shvaćen kao ishod socijalnog darvinizma ili stupnjeva modernističkog razvoja. A kako klasična marksistička analiza vidi ciklično kruženje kapitala kao vrijednosti kao nužnost — tako i teorija nejednakog razvoja vidi "prostornu imobilizaciju proizvodnog kapitala u svojoj materijalnoj formi" (Smith, Neil, 2008: 6).

"Produktivni kapital" je oblik kapitala pored novčanog kapitala i robnog kapitala. Produktivni kapital je rezultat prve razine kružećeg kapitala (N-R-N') — kapitalist konvertira svoj novčani kapital (N) u specifični oblik robe (R) — kupuje sredstva za proizvodnju i radnu snagu (Heinrich, 2015: 131). Cilj produktivnog kapitala je proizvesti novu robu — robni kapital. U trećem stadiju cirkulacije kapitalist prodaje novu robu — pretvarajući robni kapital nazad u novčani kapital (N') ali povećan za višak vrijednosti (Heinrich, 2015: 132). Proizvodna sredstva i radna snaga su produktivni kapital i predstavljaju prvi stadij cirkulacije koja cilja proizvodnji viška vrijednosti — važan stadij koji može biti ključni faktor viška vrijednosti — ako kapitalist uspije sniziti troškove proizvodnih sredstava i radne snage. Cijena radne snage može bit smanjena ako kapitalist osigura produktivni kapital u zemlji s nižim nadnicama.

Zato produktivni kapital stječe svoj materijalni oblik kroz prostornu imobilizaciju — ishod takve imobilizacije je nejednaki razvoj. Odnosno,

nejednaki razvoj u kapitalizmu je geografski izraz takve dublje kontradikcije (Smith, Neil, 2008: 6). Čak više, "logika nejednakog razvoja proizlazi specifično iz suprotstavljenih tendencija, inherentnih kapitalu" (Smith, Neil, 2008: 6) — iz investiranja u izgradnju, što proizvodi višak vrijednosti i istovremeno iz konstantnog pokreta u traženju viših profitnih stopa (2008: 6). Prostorna imobilizacija produktivnog kapitala neophodna je kao stalna cirkulacija kapitala (Derek, Pratt and Pratt, 2009: 781). Drugim riječima, zemlje periferije "privlačne su kapitalu i pogodne za visoke stope profita" zbog visoke nezaposlenosti, niskih plaća i renti te države koja je spremna surađivati (2009: 781). Kapitalizam ovisi o novim prostorima iz kojih može izvlačiti veći profit, s niskim rentama i plaćama.

Kapitalizam ovisi ne samo o imobilizaciji produktivnog kapitala — seljenja kapitala iz zemlje s višim plaćama i rentama u siromašnije zemlje s nižim plaćama i većim brojem nezaposlenih ljudi, već također ovisi i o mobilizaciji vojske nezaposlenih — priljeva novih radnika iz nerazvijenog svijeta — o migracijama. "Masu radnika koji su voljni ili ponukani prodavati radnu snagu ali koji ne nalaze nikakve kupce Marx zove industrijskom rezervnom vojskom" (Heinrich, 2015: 125). "Kapitalizam s punom zaposlenošću uvijek je iznimka (2015: 126) — puna zaposlenost bi omogućila radnicima da traže više plaće. Postojanje "industrijske rezervne vojske" omogućuje kapitalistima da nude niže plaće.

Nerazvijenost, dakle, nije "faza" u razvoju, već nužan preduvjet kapitalističke geopolitike. Podređenost naroda na periferiji Evrope posljedica je ekonomskih odnosa, ali da bi bilo moguće održavati nejednakost, potrebna je i ideološka interpretacija koja omogućava reprodukciju tih odnosa. Važan segment takve ideološke obrade predstavlja i ksenofobija koju istočni Evropljani reproduciraju na način zapadnih Evropljana, ne primjećujući sličnost vlastite i pozicije emigranata — kao i strukturalnu sličnost evropske periferije i globalnog Juga u reprodukciji odnosa moći, dominacije bogatih zemalja evropskog centra. Razlozi imigracije kao i nejednakosti su inherentni kapitalizmu, s obzirom na to da dinamizam kapitalizma počiva na stalnoj potrazi za kompetitivnim prednostima (snižavanju troškova produktivnog kapitala). Imigranti iz Afganistana, Sirije, Sjeverne Afrike dijele geopolitičku osnovu vlastite deprivacije s Hrvatima, ne samo zato što su mnogi Hrvati emigrirali poput Afganistanaca i Sirijaca, već također zbog strukturalne deprivacije kao rezultata kapitalističkog načina proizvodnje. Desničarska retorika i mržnja prema imigrantima na periferiji Evrope još je paradoksalnija i neuvjer-

Ne propustite!

PROMOCIJA KNJIGE / SUBVERZIVNO IZDAVAŠTVO
Sve što je čvrsto i postojano pretvara se u dim...

Sudjeluju: Ankica Čakardić, Srećko Pulig, Katarina Peović (autorica)
moderira: Fran Radonić Mayr
Subota 28.5. 19.00
KIC

Knjiga *Sve što je čvrsto i postojano pretvara se u dim...* Katarine Peović obuhvaća širok spektar tema: usko znanstvena epistemološka pitanja u okviru kulturalnih studija i marksizma, ali i suvremenost. Studija kreće od činjenice da se nalazimo u vremenu koje, osobito nakon globalne ekonomske krize 2008/9., budi interes za nove ekonomske i društvene modele koji bi se oduprli sveprisutnom diktatu tržišta, utilitarizma profitno usmjerene logike koja se proteže na sve sfere života, od svakodnevice, do medija i tehnologije. Autorica čita temeljne tekstove revolucionarnih promišljanja društveno-ekonomskih alternativa kapitalizmu povezujući ih sa suvremenošću, posebice s polit-ekonomskom zbiljom Hrvatske danas. Tekstovi na kojima se zadržava su tekstovi Marxa i Engelsa (*Komunistički manifest*, *Sveta porodica*, *Položaj radničke klase u Engleskoj*, *Kapital*), ali i suvremenih filozofa koji nude svoje tumačenje zbilje kontrirajući imperativima tržišno orijentirane privrede poput Alaina Badioua i Michaela Lebowitza.

Katarina Peović izvanredna je profesorica na Odsjeku za kulturalne studije Filozofskog fakulteta u Rijeci. Magistrirala je i doktorirala na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Priredila je zbornik tekstova američkog teoretičara Hakima Beya *Privremene autonomne zone i drugi tekstovi* (2003.). Godine 2012. objavljuje studiju *Mediji i kultura. Ideologija medija nakon decentralizacije*, a 2016. *Marx u digitalnom dobu. Dijalektički materijalizam na vratima tehnologije*. Radove publicira u časopisima *Crisis & Critique*, *Badiou Studies*, *Stasis*, *Književna smotra*, *Tripodis* i *Synthesis Philosophica*.

Srećko Pulig

ljivija od zapadno-evropske — upravo zbog srodnosti pozicija raznih oblika periferija.

Danas rezervna armija nezaposlenih predstavlja nužan uvjet bogatstva globalnog Sjevera. Rezervna armija oblikovana je i "nasilnim suzbijanjem prava radnih ljudi podređenih naroda da prelaze iste granice kao i bogatstvo koje oni, u kombinaciji s prirodom proizvode" (Smith, John 2016: 124). Globalizacija je donijela manje ograničenja mobilnosti kapitala — njegova bogatstva i roba — a više ograničenja mobilnost ljudi. Ta su ograničenja kontrolirana ograničenja. Radna snaga se propušta na Zapad s obzirom na "potrebu" kapitalističkog sektora. ★

(Izvadak iz knjige, str. 129-134)

* Prijevod moj.

Predstavljamo goste: Michael

Gornjih 1 posto na globalnoj razini posjeduje 43 posto ukupnog osobnog bogatstva, dok donjih 50 posto ima tek 1 posto. Gornjih 1 posto su svi milijunaši prema neto bogatstvu (nakon dugova), i ima ih 52 milijuna. Unutar ovih 1 posto je i 175 000 ultra-bogatih ljudi, koji posjeduju preko 50 milijuna dolara neto vrijednosti po glavi — dakle, sićušan broj ljudi (manje od 0,1 posto) posjeduje 25 posto svjetskog bogatstva!

Izvor ove informacije je upravo objavljeni Izvještaj o globalnom bogatstvu Credit Suissea za 2020. godinu. Ovaj je izvještaj i dalje najobuhvatnija i najeksplanatorna analiza globalnog bogatstva (ne i prihoda), kao i nejednakosti u osobnom bogatstvu. CS-ov globalni izvještaj o bogatstvu svake godine analizira bogatstvo kućanstava 5,2 milijardi ljudi širom svijeta i mjeri bogatstvo kućanstava — financijska sredstva (dionice, obveznice, gotovina, mirovinski fondovi) i imovina (kuće itd.) koju posjeduju — umanjeno za troškove. Autori izvješća su James Davies, Rodrigo Lluberas i Anthony Shorrocks. Profesor Anthony Shorrocks bio je moj cimer na fakultetu, i oboje smo diplomirali ekonomiju (moram priznati da je njegovo poznavanje matematike puno bolje od mogeg!).

Prema izvještaju iz 2020., ukupno globalno bogatstvo kućanstava poraslo je tijekom 2019. godine za 36,3 bilijuna američkih dolara. No, pandemija COVID-19 skresala je to povećanje za gotovo polovinu (17,5 bilijuna američkih dolara) između siječnja i ožujka 2020. godine. Međutim, budući da su se tržišta dionica i cijene nekretnina tada oporavile, zahvaljujući kreditnim

injekcijama država i centralnih banaka, istraživači Credit Suissea procjenjuju da je ukupno bogatstvo kućanstava ipak u malom porastu do sredine 2020. godine, u usporedbi s razinom na kojoj je bilo prošle godine, iako se bogatstvo pojedinačnih odraslih osoba ponešto smanjilo.

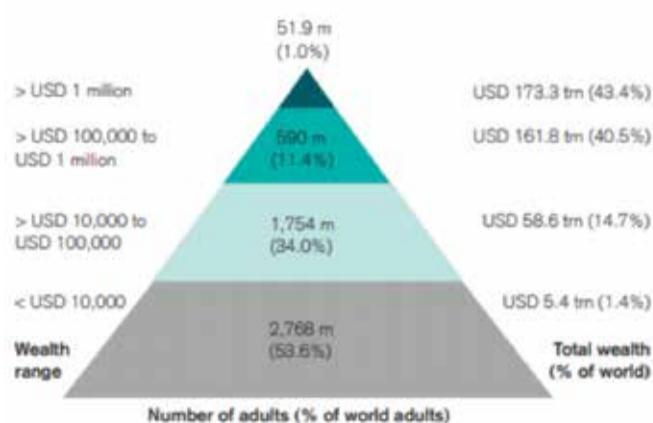
Do sredine 2020. globalno bogatstvo kućanstava bilo je 1 bilijun američkih dolara veće nego u siječnju, što je porast od 0,25 posto. Budući da je ovo manje od porasta broja odraslih osoba tijekom istog perioda, prosječno globalno bogatstvo palo je za 0,4 posto na 76,984 američkih dolara. U usporedbi s time kakva su očekivanja bila prije epidemije COVID-19, globalno bogatstvo smanjilo se za 7,2 bilijuna američkih dolara, odnosno za 1391 američkih dolara po odrasloj osobi na globalnoj razini.

Najteže pogođena regija bila je Latinska Amerika, gdje su devaluacije valuta pojačale redukcije dolarskog BDP-a, rezultirajući smanjenjem ukupnog bogatstva izraženog u dolarima od 12,8 posto. Pandemija je također uništila očekivani rast u Sjevernoj Americi i uzrokovala gubitke u svakoj drugoj regiji, osim Kine i Indije. Među vodećim globalnim ekonomijama, u Ujedinjenom Kraljevstvu je došlo do najveće relativne erozije bogatstva.

Najšokantnija je i dalje ogromna nejednakost bogatstva kućanstava na globalnoj razini. Kao što pokazuje donja grafika piramide bogatstva, nejednakost je i dalje upadljiva, geografski, između "bogatog Sjevera" i "siromašnog Juga", te između kućanstava unutar zemalja.

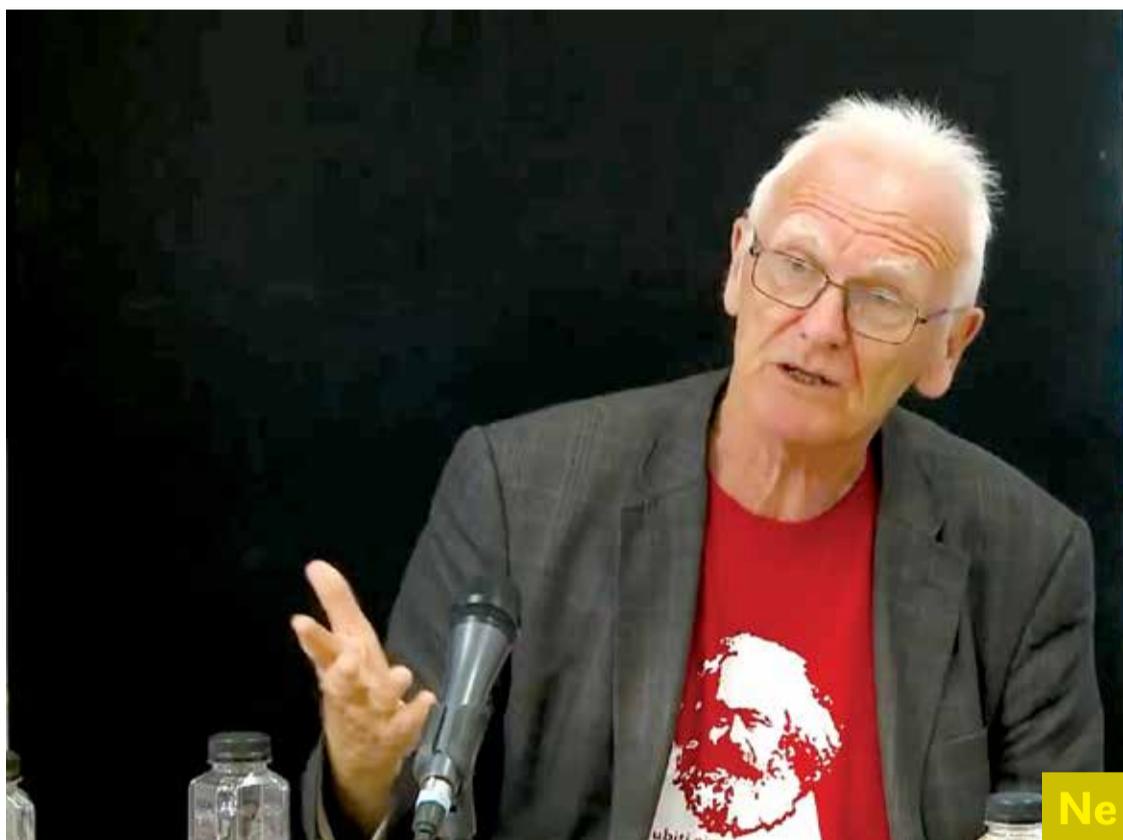
Krajem 2019. godine, u Sjevernoj Americi i Europi nalazilo se 55 posto ukupnog glo-

Figure 1: The global wealth pyramid end-2019

Najšokantnija je i dalje ogromna nejednakost bogatstva kućanstava na globalnoj razini. Kao što pokazuje donja grafika piramide bogatstva, nejednakost je i dalje upadljiva, geografski, između "bogatog Sjevera" i "siromašnog Juga", te između kućanstava unutar zemalja

Roberts

Rade Pantić

Rastko Močnik

U čijim se rukama nalazi globalno bogatstvo?

balnog bogatstva, iako u njima živi tek 17 posto svjetske populacije odraslih osoba. Suprotno tome, udio populacije bio je triput veći od udjela bogatstva u Latinskoj Americi, četiri puta već od udjela bogatstva u Indiji, i gotovo deset puta veći od udjela bogatstva u Africi.

Razlike u bogatstvu unutar zemalja još su naglašenije. Gornjih 1 posto vlasnika bogatstva pojedine zemlje u pravilu posjeduje između 25 i 40 posto ukupnog bogatstva, a gornjih 10 posto obično posjeduje između 55 i 75 posto. Krajem 2019. godine, milijunaši i milijunašice diljem svijeta – točno 1 posto odrasle populacije – imali su 43,4 posto globalne neto vrijednosti. Suprotno tome, 54 posto odraslih osoba s bogatstvom ispod 10.000 američkih dolara (tj. otprilike ništa) zajedno jedva imaju 2 posto globalnog bogatstva.

Istraživači procjenjuju da je globalni utjecaj distribucije bogatstva unutar zemalja bio izrazito malen, uzmemo li u obzir supstancijalni pad BDP-a povezan uz pandemiju. Štoviše, nema čvrstih dokaza da je pandemija sustavno favorizirala skupine koje imaju više bogatstva naspram onih manje bogatijih, kao ni obrnuto. Broj milijunaša naglo je porastao na 51,9 milijuna ljudi tijekom 2019. godine, ali se nije značajnije mijenjao tijekom prve polovine 2020. godine.

U izvještaju se procjenjuje da se početkom ove godine na vrhu svjetske piramide bogat-

Izvještaj pokazuje da milijarde ljudi nemaju nikakvo bogatstvo nakon podmirenja dugova, te da se distribucija osobnog bogatstva na globalnoj razini može opisati kao situacija u kojoj nekoliko divovskih Gulivera s visine promatra masu Liliputanaca

stva nalazilo 175 690 odraslih osoba ultra-visoke neto vrijednosti (ultra-high net worth, UHNW), odnosno onih čije je bogatstvo prelazilo 50 milijuna američkih dolara. Ukupan broj UHNW odraslih osoba porastao je za 16 760 (11 posto) tijekom 2019., ali se smanjio za 120 članova i članica tijekom prve polovice 2020., iz čega proizlazi neto porast od 16 640 UHNW osoba od početka 2019. godine.

Tijekom prve polovice 2020., broj milijunaša ukupno se smanjio za 56 000, tek 1 posto od 5,7 milijuna onih koji su to postali 2019. godine. Članstvo se pojačalo u nekim zemljama, dok je u drugima značajno opalo. Ujedinjeno Kraljevstvo (241 000 manje), Brazil (116 000 manje), Australija (83 000 manje), i Kanada (72 000 manje) su zemlje u kojima se broj milijunaša

smanjio više od smanjenja ukupnog broja milijunaša na svjetskoj razini.

Izgleda kako se nejednakost u bogatstvu unutar većine zemalja smanjila tijekom ranih 2000-ih. Pad nejednakosti unutar pojedinih zemalja bio je ojačan padom nejednakosti između zemalja, kojega je pogonio strelovit rast prosječnog bogatstva u tržištima u usponu. Trend je postao neujednačen nakon financijske krize iz 2008. godine, kada su financijska sredstva hitro narasla kao odgovor na kvantitativno olakšavanje i umjetno održavane niske stope kamata. Ovi faktori podigli su udio gornjih 1 posto posjednika bogatstva, ali je nejednakost nastavila opadati i za one ispod gornjeg ešalona. Danas donjih 90 posto ima 19 posto globalnog bogatstva, u usporedbi s 11 posto 2000. godine. Drugim riječima, došlo je do koncentracije bogatstva u smjeru gornjih 1 posto (čak i više u smjeru gornjih 0,1 posto), ali uz određenu disperziju među preostalim 99 posto.

Istraživači zaključuju kako malo opadanje globalne nejednakosti u bogatstvu u cjelini "odražava sve suženije diferencijale bogatstva između zemalja, jer ekonomije u usponu, osobito Kina i Indija, imaju natprosječne stope rasta. To je glavni razlog zašto se globalna nejednakost u bogatstvu smanjila tijekom prvih godina ovog stoljeća. Iako se pokrenula prema boljem tijekom 2007.-2016., vjerujemo da je globalna nejednakost u bo-

Ne propustite!

PREDAVANJE / ALTEREKONOMSKI FORUM

Michael Roberts: Kontradikcije kapitalizma u 21. stoljeću

moderira: Stipe Ćurković
Srijeda 25.5. 18.00
SPD "Privrednik"

U 21. stoljeću kapitalizam unutar sebe proizvodi nove kontradikcije koje prijetnje njegovu opstanku kao dominantnom načinu proizvodnje i društvene organizacije – a kad smo kod toga, i samoj opstojnosti zdravog planeta. Ključne kontradikcije su: *ekonomska*: sve dublje krize i recesije uz stagnirajuću produktivnost; *ekološka*: pandemijske zaraze i klimatske promjene; *tehnošoka*: roboti i umjetna inteligencija intenzificiraju kontradikciju između zaposlenja i profitabilnosti; te *geopolitička*: porast imperijalnih rivalstava i prijetnja novih ratova.

Michael Roberts je marksistički ekonomist i autor nekoliko knjiga: *The Great Recession – a Marxist view* (2009); *The Long Depression* (2016); *World in Crisis* (2018); *Marx 200: a review of his economics* (2018); *Engels 200: a review of his contribution* (2020). Njegova sljedeća knjiga *Contemporary Issues in 21st century Capitalism*, u koautorstvu s Guglielmom Carchedijem, izlazi najesen. Roberts redovno vodi blog na thenextrecession.wordpress.com

Predavanje je organizirano u suradnji sa Slobodnim Filozofskim.

gatstvu ponovno ušla u silaznu fazu nakon 2016. godine."

Ukratko, izvještaj pokazuje da milijarde ljudi nemaju nikakvo bogatstvo nakon podmirenja dugova, te da se distribucija osobnog bogatstva na globalnoj razini može opisati kao situacija u kojoj nekoliko divovskih Gulivera s visine promatra masu Liliputanaca. ★

S engleskog za Slobodni Filozofski preveo Martin Beroš Izvorno objavljeno 6. prosinca 2020. godine na autorovu blogu *The Next Recession*.

Ne propustite!

PANEL / ALTEREKONOMSKI FORUM

Poslije Jugoslavije: natrag na periferiju

sudjeluju: Rastko Močnik, Rade Pantić
moderira: Dimitrije Birač
Subota 28.5., 17.00
ONLINE

Već treću godinu zaredom Rastko Močnik i Rade Pantić, profesori s Fakulteta za medije i komunikaciju, održavaju predavanja o procesima koji su prouzrokovali raspad SFRJ, obnovu kapitalizma u njenim republikama, njihovu integraciju u svjetsku podjelu rada i time prouzrokovali njihovo vraćanje na periferiju. Na panelu će biti riječi o tome kako su koncipirana njihova predavanja i zašto su ona toliko važna s obzirom da su jedina u regiji koja problematiziraju na takav način ovu povijesnu prekretnicu. Također, bit će riječi i tome kakvo je njihovo viđenje spomenutih procesa, tj. pokušat će nam približiti osnovne pretpostavke i hipoteze u kontekstu turbulentnih 1980-ih i 1990-ih godina prošlog stoljeća. Je li Jugoslavija mogla opstati? Što znači taj povratak na periferiju? Je li uopće postojao socijalizam? Kakva je uloga nacionalizma u raspadu SFRJ? To su neka od pitanja na koja ćemo pokušati dobiti odgovore.

Rastko Močnik je poznati slovenski sociolog, psihoanalitičar, književni teoretičar, prevoditelj i politički aktivist. Trenutno je profesor na Fakultetu za medije i komunikacije u Beogradu gdje vodi kurseve Teorija ideologije; Politička epistemologija humanistike i društvenih nauka; Analiza kapitalizma: uvod u političku ekonomiju; Teorija simboličkih formacija: ideologija, kultura i umetnost; Kapitalizam i politike vidljivosti: film kao simbolička formacija. Osim toga, vodi Otvoreni kurs: Posle Jugoslavije – natrag na periferiju.

Rade Pantić profesor na Fakultetu za medije i komunikaciju u Beogradu gdje vodi kurseve: Pravo na grad: kapitalizam i urbanističke politike; Ideologija u svetu bez ideologija?; Uvod u političku ekonomiju; Globalizacija i kapitalizam: kritika političke ekonomije; Kapitalizam i politike vidljivosti: film kao simbolička formacija; Teorija simboličkih formacija: ideologija, kultura i umetnost. Osim toga, s Rastkom Močnikom vodi Otvoreni kurs: Posle Jugoslavije – natrag na periferiju.

Predstavljamo goste:

Ankica Čakardić

ankica
čakardić
pobunjeni
um
eseji
iz
radikalne
socijalne
filozofijeAnkica Čakardić, *Pobunjeni um*
Eseji iz radikalne socijalne
filozofije, Arkzin, Jesenski/
Turk, Zagreb, 2021.a) Pet karakteristika
fašizma

Zetkinino izvješće o fašizmu od njegovih prvih redaka naglašava kako je važno detaljno i ozbiljno proučavati prirodu fašizma, jer razumjeti kako fašizam funkcionira predstavlja "prvi korak u prevladavanju ovog lukavog neprijatelja" (Zetkin 2017a, 23). Zetkin ističe kako je došlo do reduktivnog problema i, kako kaže, "velike zabune" u razumijevanju smisla i fenomena fašizma, stoga predlaže nekoliko ključnih elemenata u borbi protiv fašizma, i na terenu i na ideološkoj razini. Posve sažeto govoreći, Zetkin u izvješću i rezoluciji izdvaja probleme poput socijaldemokratskog pogleda na fašizam, društvenih izvora fašizma, neuspjeha proleterskog vodstva, masovnog karaktera fašizma, fašističkih izbornih rezultata i fašističkoga državnog aparata, neuspjeli generalni štrajk, buđenje radničke klase, fašizam u Italiji i Njemačkoj, ne bi li potom prešla na konkretne prijedloge kako se masovno boriti protiv fašizma, ističući u konačnici važnost radničke samoobrane i otpor ujedinjene fronte.

Kombinirajući sve ove elemente zajedno, možemo izdvojiti najmanje pet presudnih značajki fašizma:

1) Fašizam je inherentno povezan s krizama kapitalističke ekonomije," Zetkin piše:

Fokusirajući se na realizaciju fašističkoga programa i načine instrumentalizacije države za svoje svrhe, Zetkin ističe kako se na svježem primjeru fašističke Italije dade uočiti i implementacija nacionalističke ideologije kojom se prikrivaju imperijalistički ciljevi

Analiza fašizma Clare Zetkin

Fašizam je, nedvojbeno, duboko ukorijenjen u raspadu kapitalističke ekonomije i buržoaske države [...] Rat je uzdrmao kapitalističku ekonomiju do njenih temelja. To je vidljivo ne samo u očajnom osiromašenju proletarijata, već i u proletarizaciji vrlo širokih malograđanskih i srednjo-buržoaskih masa [...] (Zetkin 2017a, 27).

2) Fašizam ima masovni karakter, a njegovu bazu čine različiti društveni slojevi:

Ogromne mase ljudi su prihvatile fašizam. On je postao utočište za sve političke beskućnike, socijalno isključene, iznemogle i obespravljene. A kada su izgubili svaku nadu u revolucionarnu proletersku klasu i socijalizam, sada su je polagali u najsposobnije, naj snažnije, najodlučnije i najodvažnije pojedince bilo koje društvene klase (Zetkin 2017a, 31).

Kako bi osigurao potporu upravo tih slojeva društva, fašizam se služi antikapitalističkom demagogijom. Jedna od strategija kako fašizam pridobiva mase jest da se koristi i "lažnim revolucionarnim zahvatima", piše Zetkin, i pritom se koristi "beskrupuloznom demagoškom agitacijom":

Pod pritiskom masa i njihovih potreba, a pod utjecajem takvog stanja stvari, čak su i fašistički vođe bili prisiljeni barem malčice koketirati s revolucionarnim proletarijatom, premda prema njemu gotovo sigurno nisu gajili nikakve osobne simpatije (Zetkin 2017a, 32).

3) Fašistička ideologija uzdiže nacionalni i državni aparat iznad svih klasnih interesa:

Osnovni instrument za realizaciju fašističkih ideala je država. Jaka i autoritarna država koju stvaraju upravo [fašisti] i koja im služi kao sredstvo za uspostavu poslušnosti. Ovakva država se postavlja iznad svih stranačkih i klasnih razlika te preuređuje društvo u skladu sa svojom ideologijom i programom (Zetkin 2017a, 31).

Još i naglašenije, fašistički vođe koriste ideologiju nacionalističkog šovinizma kao pokriće za poticanje na rat, teror i imperijalizam.

Zetkin navodi:

Formalizacija fašizma kao stranke nije bio dovoljan čin koji bi Mussoliniju samorazumljivo jamčio poziciju gospodara radničke klase i [...] koji bi doprinio obnovi i daljnjem razvoju kapitalističke ekonomije. Za tu svrhu su mu trebala dva instrumenta. Jedan instrument kojim bi korumpirao radnike, a drugi kako bi ih počinio oružanim snagama i terorističkim sredstvima (Zetkin 2017a, 40–41).

Analizirajući fašizam u Italiji, napose period nakon što formalno zauzima vlast, fokusirajući se na realizaciju fašističkoga programa i načine instrumentalizacije države za svoje svrhe, Zetkin ističe kako se na svježem primjeru fašističke Italije dade uočiti i implementacija nacionalističke ideologije kojom se prikrivaju imperijalistički ciljevi. U rezoluciji o fašizmu koju je 23. lipnja 1923. usvojio Treći prošireni plenum Izvršnog odbora Komunističke internacionale, Zetkin u svome uvodu podvlačeći sljedeće: "Fašizam je prije svega ukorijenjen u potencijalima imperijalističkoga rata te pojačanoj i ubrzanjoj dislokaciji ka-

pitalističke ekonomije" (Zetkin 2017b, 67). Na drugom mjestu piše u sličnom tonu:

Oružane snage su trebale služiti samo za obranu otadžbine. To je bilo obećanje. Ali porast vojske i ogromna količina naoružanja bili su orijentirani na velike imperijalističke poduhvate. [...] Stotine milijuna lira bile su odobrene teškoj industriji koja je gradila najmodernije strojeve i ubojite instrumente smrti (Zetkin 2017a, 50).

4) Kičasti pompozni verbalni radikalizam i demagogija prožimali su fašističku stranku, ali bez grubog se oružja nije mogla voditi uspješna i djelotvorna borba protiv opasnog "neprijatelja domovine" — međunarodnih radničkih organizacija. Ne čudi stoga da su preventivne i vojno-infrastrukturne akcije bile sve učestalije, a istaknuti predstavnici kapitalističke klase vrlo uskoro počinju podržavati i financirati fašistički pokret. Zetkin navodi:

[Talijanska] buržoazija, bilo da je riječ o industrijskoj ili agrarnoj, otvoreno je sponzorirala fašistički terorizam, podržavajući ga novcem i na brojne druge načine. Iako je radnička okupacija tvornica završila porazom, buržoazija se pribojavala izvjesnoga budućeg oživljavanja proleterskih snaga. Na općinskim izborima socijalisti su osvojili trećinu glasova u 8000 općina. Bilo je potrebno preventivno djelovati. Iz sigurnosnih razloga! (Zetkin 2017a, 38–39).

5) Jedna od tipičnih odlika fašizma u zamahu njegove snage jest neminovno potenciranje sve izraženijih i dubljih klasnih razlika koje, ako se

opreznije pogleda, dokida pri-vid fašističkog projekta kao klasno emancipatornog, pokazujući njegova lažna obećanja koja prije ili kasnije dovede do političkog bankrota i ultimativne birokratizacije državnoga aparata. Zetkin oštro i slikovito bilježi:

Postoji očigledna suprotnost između onoga što je fašizam obećavao i onoga što je isporučio svojim masama. Sva ta priča o tome kako će fašistička država postaviti interese nacije iznad svega drugoga, jednom izložena brutalnoj stvarnosti, raspršila se poput mjehurića sapuna. Pokazalo se da je "nacija" zapravo buržoazija; idealna fašistička država pokazala se vulgarnom, beskrupuloznom buržoaskom klasnom državom (Zetkin 2017a, 51).

Razotkrivajući karakteristike fašizma i njegove kontradikcije, Zetkin na jednom mjestu ističe kako su "[k]lasne proturječnosti izraženije u odnosu na sve druge ideologije koje negiraju njihovo postojanje, a te proturječnosti nalaze svoj izraz usprkos fašizmu, točnije, uz pomoć fašizma ali i njemu unatoč" (Zetkin 2017a, 52).

Prije nego zaključimo ovu sekciju i predemo na "lekcije" Clare Zetkin o antifašističkoj borbi, zanimljivo je i dodatno ilustrirati kako fašizam predstavlja skup lažnih obećanja na primjeru Mussolinijeve poruke da će osigurati ženama opće pravo glasa i da će time žene konačno moći stupiti u izbornu političku arenu. Mussolini je čak "ljubazno počastio žene" svojim sudjelovanjem na devetom kongresu Međunarodnog sufražetskog saveza koji se odvio u Rimu od 12. do 19. svibnja 1923 (Zetkin 2017a, 45). Tom je prilikom objasnio ženama da će im biti osigurano pravo glasa, ali samo u kontekstu općinskih vijeća. Pored toga, ne bi sve žene mogle ostvariti pravo glasa na općinskim izborima, "samo one koje bi mogle podastrijeti dokaz o određenom stupnju obrazovanja, uključujući žene s 'ratnim medaljama' i one žene čiji su muževi imali dovoljno veliku vreću novca za plaćanje određenog poreznog razreda" (Zetkin 2017a, 45). "Tako on", nastavlja Zetkin, "drži svoje obećanje vezano za ravnopravnost žena" (Zetkin 2017a, 45). Još jednom svjedočimo inherentnom bliskom odnosu liberalne ideologije i fašizma. Naglašenije govoreći, kad je riječ o fašističkim pristupima feminizmu, kako obzirno bilježi Kuljić, "jedan se oblik fašističke romantizacije istorije ogleda u antifeminizmu" (Kuljić 1985, 203). ★

(Izvadak iz knjige, str. 131–135)

* Kao koristan pregled historijske analize ekonomskih kriza nakon Prvog svjetskog rata usp. Hobsbawm 2013, posebice treće poglavlje "Into the Economic Abyss".

** Usp. i moj prilog diskusiji o odnosu antifeminizma i alt-desnice, Čakardić 2018.

**PROMOCIJA KNJIGE /
SUBVERZIVNO IZDAVAŠTVO****Pobunjeni um: eseji iz
radikalne socijalne
filozofije**

Sudjeluju: Ankica Čakardić (autorica) Nadežda Čačinović, Luka Bogdanić, Katarina Peović, Ognjen Strpić (urednik izdanja)
moderira: Srđan Sandić
Petak 27.5. 20.00
KIC

Pobunjeni um: eseji iz radikalne socijalne filozofije zbirka je od devet radova o različitim filozofskim sustavima, idejama, fenomenima i konceptima koji pripadaju specifičnim socijalno-filozofskim tradicijama i odsječcima povijesti filozofije. Autorica analizira radikalne filozofije Hobbesa i Locke, Hegela, Marxa, Engelsa, Zetkin i Luxemburg, de Beauvoir i Foucaulta, ne bi li ponudila problemski presjek bitnih tema socijalne filozofije: filozofija i praksa, individualizam i vlasništvo, izvori feminizma, postmoderna i kritika subjekta. Ono što u knjizi povezuje sve analizirane filozofije jest njihova angažiranost, spremnost na preokretanje ne samo društvenog statusa quo, već i činjenica da filozofiju razumiju kao praksu ili refleksiju odnosa prema življenoj, iskustvenoj i proizvedenoj stvarnosti. Jednako tako, riječ je o pokušaju da se odgovori na trend smještanja filozofije tek u teorijski registar – često shvaćen kao "čisto filozofiranje" – u odmaku spram zbilje i prakse. Radovi u knjizi u metodološkom smislu nastaju u intersekciji marksističke i feminističke analize različitih socijalno-filozofskih pitanja, uz popratno intelektualno-historijsko tumačenje.

Ankica Čakardić (Rijeka) izvanredna profesorica i nositeljica Katedre za socijalnu filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Autorica je monografija Sablasti tranzicije – socijalna historija kapitalizma i Ustajte prezrene na svijetu – tri eseja o Rosi Luxemburg, od kojih je potonja objavljena i u prijevodu na engleskom i njemačkom jeziku. Uredila je nekoliko knjiga te objavila brojne članke u domaćim i međunarodnim časopisima i zbornicima. Članica je uredništva izdanja The Complete Works of Rosa Luxemburg pri izdavačkoj kući Verso (London/New York).

Škola suvremene humanistike**ANTI-KAPITALISTIČKI
SEMINAR 18-20.5. i 26-28.5.2022.**
Srpsko privredno društvo "Privrednik"
Preradovićeve 18/1, Zagreb

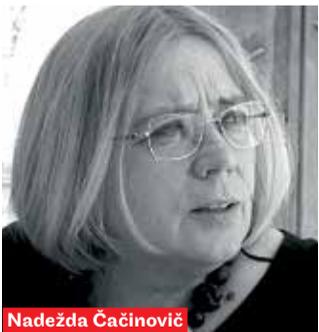
Organizacija: Slobodni Filozofski i Subversive festival
Prijave do 17.5. na slobodnifilozofski@gmail.com
Info na subversivefestival.com

Civilno društvo i sindikati

- Neoliberalna država •
- Kritika političke ekonomije
- Socijalna reprodukcija i kapital •
- Ideologija i fetišizam robe •
- Kulturne politike u neoliberalizmu •
- Kvir teorija i feminizam •
- Historizacija seksualnog rada
- Transrodnost i transfobija

Luka Bogdanić

Nadežda Čačinović

Ognjen Strpić

**Škola suvremene
humanistike /
Antikapitalistički
seminar**

Antikapitalistički seminar u organizaciji portala Slobodni Filozofski i Subversive Festivala u sklopu Škole suvremene humanistike ove godine će se održati od 18. do 20. te od 26. do 28. svibnja. Seminar teži otvoriti i razgranati prostor svim zainteresiranima za upoznavanje s temeljima marksističkih teorija i emancipatornih praksi te promišljanje mogućih modela političkog organiziranja.

Vraćanje marksizma u središte diskusija prema organiziranju ugnjetavanih i eksploatiranih skupina aranžira fragmentirana iskustava svakodnevice u razumijevanje mnogostrukih načina na koje se kapital okorištava našim tijelima i radom u koji su upregnuta. Smještanjem tih diskusija u kritičko-pedagoški kontekst antikapitalističke se težnje artikuliraju iznova kao jedino što mogu i što nužno trebaju biti: kolektivni projekt

u kojem će se prelomiti pogledi iz različitih pozicija, strukturiranih klasnom eksploatacijom te rodom, rasom, etnicitetom i drugim kapitalističkim režimima opresije.

U prikupljanju razlomljenih perspektiva, a prema izgradnji integrativne marksističke teorije, pokazuje se da kapitalizam počiva na pretpostavci izrabljivanja kako ljudskih tako i ne-ljudskih bića i prirode, s kumulativnim posljedicama na živote migranata_kinja, kao i etniciziranih, rasijaliziranih i rodno opresiranih osoba, često naseljenih u sredinama neposredno izloženima devastaciji okoliša i utjecaju klimatskih promjena.

Također ćemo se posvetiti razmatranju i vrednovanju kratkoročnog i dugoročnog dosega modela i strategija djelovanja u sindikalnom, civilnodruštvenom i kulturnom polju, gdje kapital i država uokviruju i stežu svako političko kretanje motivirano promjenom, te mogućnosti reimaginacije antikapitalističkog organiziranja.

Seminar će se održavati u poslijepodnevnom i večernjim satima u Srpskom privrednom društvu "Privrednik" kroz susrete u trajanju od sat i

pol vremena. Program je podijeljen u dva bloka po četiri predavanja za jednu radionicu i tri otvorene rasprave u kojima će biti prilike da se kroz razgovor s koordinatorima_cama i predavačima_cama dodatno adresiraju pojedini koncepti i problemska mjesta. Preporučuje se polaznicima_ama da poprate i preostali program ovogodišnjeg festivala.

Teme seminara:

- civilno društvo i sindikati
- neoliberalna država
- kritika političke ekonomije
- socijalna reprodukcija i kapital
- ideologija i fetišizam robe
- kulturne politike u neoliberalizmu
- kvir teorija i feminizam
- historizacija seksualnog rada
- transrodnost i transfobija

Zbog dinamike rada, broj polaznika_ca je ograničen. **Prijave šaljite na slobodnifilozofski@gmail.com do 17. svibnja.** Molimo vas da ukratko navedete na kakve ste se načine dosad politički educirali (mediji, kultura, obrazovni programi, aktivizam) i za kakav će vam budući aktivistički ili politički angažman biti korisno sudjelovanje na seminaru. Također, molimo vas da priložite jedno kraće pitanje vezano uz neke od navedenih tema, koje biste željeli problematizirati tijekom seminara.

Predavanja drže: Nina Čolović, Stipe Čurković, Karolina Hrga, Lidija Krienzer Radojević, Mario Kikaš, Vir Lev, Maja Solar, Mislav Žitko

Seminar koordiniraju: Martin Beroš, Nina Čolović, Karolina Hrga, Vir Lev, Maja Solar

Seminarsku brošuru s opisima predavanja i literaturom možete skinuti na Subversive festivalu ili Slobodnom Filozofskom.

15. Subversive Film Fes

	NEDJELJA (15.05.)	PONEDJELJAK (16.05.)	UTORAK (17.05.)	SRIJEDA (18.05.)	ČETVRTAK (19.05.)	PETAK (20.05.)
KINO TUŠKANAC	20.00 OTVORENJE Heroji radničke klase Miloš Pušić 2022., Srbija, 85'	17.30 Kamuflaža Jonathan Perel 2022., Argentina, 93'	18.00 Dnevnici iz Myanmar The Myanmar Film Collective 2022., Nizozemska/Myanmar/ Norveška, 70'	17.30 Brodska straža Gregoris Rentis 2022., Grčka/Francuska, 78'	18.00 Planet Amalia Ulman 2021., SAD/Španjolska, 79'	17.30 107 majki Péter Kerekes 2021., Slovačka/Češka, 93'
DOKUKINO KIC		19.15 Katedrala Ricky D'Ambrose 2021., SAD, 87'	19.15 Mutzenbacher Ruth Beckermann 2022., Austrija, 100'	19.00 Kraj Aleksej Lapin 2021., Austrija, 123'	19.30 Vodič za ljubav i borbu protiv kapitalizma Basile Carré-Agostini 2021., Francuska, 92'	19.15 Priča o kraljevsk Alessio Rigo de Rigo, Zoppis 2021., Italija/Francuska, 105'
		21.00 Rupa Michelangelo Frammartino 2021., Italija/Francuska/ Njemačka, 93'	21.15 Nasljedje Ephraim Asili 2020., SAD, 100'	21.15 Svjetla posvuda Theo Anthony 2021., SAD, 105'	21.15 Veliko kretanje Kiro Russo 2021., Bolivija/Katar/Francuska/ Švicarska/Ujedinjeno Kraljevstvo, 85'	21.15 Otvoranje šaka Kira Kovalenko, 2021., Francuska, 97'
		19.00 Videogrami revolucije Harun Farocki, Andrej Užica 1992., Njemačka/Rumunjska, 106'	19.00 Proba Jules Dassin 1974., Ujedinjeno Kraljevstvo/ Grčka, 92'	17.00 MASTERCLASS: Ruth Beckermann Režirati sjećanja: politički krajolici u dokumentarnom filmu moderator: Nebojša Slijepčević	19.00 Cecilia Mangini: Kratki filmovi (1. blok) Biti žene 1965., 30' Tomasso 1965., 12' Brindisi '65. 1967., 15' Zauzdani Fabio 1972., 15'	19.00 Dvije zaboravljene Cecilia Mangini, P. Pisanelli 2020., Italija, 58' RAZGOVOR: Dalila Missero, P. Pisanelli, Dina P.
				20.00 Punk the Capital Paul Bishow, James June Schneider 2019., SAD, 90' RAZGOVOR: James June Schneider, Jeff Nelson, Fred Erskine moderator: Zoran Stajčić	21.15 Tajna škola Marina Gioti 2009., Grčka, 11' Sretan dan Pantelis Voulgaris 1976., Grčka, 100'	21.00 Cecilia Mangini: filmovi (2. blok) Nevidljivi u gradu 1958., 12' Marijini dani 1959., 11' Pjesma s tiberske obronaka 1961., 12' Stendali 1965., 11' Božanstvena ljubav 1964., 12'

15. Subversive Forum

21.—28.05.2022. MIKROFIZIKE PROTU-MOĆI

	SUBOTA (21.05.)	NEDJELJA (22.05.)	PONEDJELJAK (23.05.)	UTORAK (24.05.)	SRIJEDA (25.05.)	ČETVRTAK (26.05.)	PETAK (27.05.)
	16.30 KIC Zlatna zora: javna stvar Angélique Kourounis 2021., Grčka, Francuska, 123' (projekcija na engleskom)	15.00 KIC Brijačnica i bomba Andreas Maus 2016., Njemačka, 97' (projekcija na engleskom)	18.00 SPD "PRIVREDNIK" Hakirana pravda Clara López Rubio, Juan Pancorbo 2021., Španjolska, 90'	18.00 ONLINE Matt Huber: Klasa i klima: marksistički pristup moderira: Tomislav Medak	18.00 SPD "PRIVREDNIK" Michael Roberts: Kontradikcije kapitalizma u 21. stoljeću moderira: Stipe Ćurković	18.00 KIC Panel: Ljevica, rat i nacionalno pitanje s osvrtnom na Ukrajinom sudjeluju: Éric Toussaint, Marcello Musto (ZOOM), Stevo Đurašković (ZOOM) moderira: Dimitrije Birač	18.00 KIC Éric Toussaint: Ukrasni dug moderira: Dimitrije Birač
		16.30 KIC Razgovor povodom filmova Kontinuiteti (neo)nacizma: Grčka/Njemačka sudjeluju: Karmen Frankl, Thomas Iacobi, Angélique Kourounis (redateljica), Andreas Maus (redatelj) moderira: Milena Ostojić	19.30–20.30 SPD "PRIVREDNIK" Razgovor povodom filma i knjige Umijeće pobune: slučaj Juliana Assangea sudjeluju: Geoffroy de Lagasnerie (autor, ZOOM), Renata Ávila (ZOOM), Marie-Odile Dorer (ZOOM)	20.00 KIC Amelia Horgan: Sloboda na poslu, sloboda od posla: otpor i suvremeno radno mjesto moderira: Karolina Hrga	20.00 SPD "PRIVREDNIK" David Broder: Zašto je propao lijevi populizam (i što smo iz toga naučili) moderira: Nikola Vukobratović	20.00 KIC Promocija knjige: Polum - Eseji iz radikalne socijalne filozofije sudjeluju: Nadežda Čačinović, Luka Bogdanović, Katarina Peović, Ognjen Strpić (urednik), Anđelka Čakardić (autorica) moderira: Srđan Sanjarić	
		18.00 ONLINE Ilya Budraitskis: Rat Vladimira Putina: rođenje modernog fašizma iz duha neoliberalizma moderira: Mario Kikaš	20.30 ONLINE Jason Read: Negativna solidarnost kao strategija: od adaptacije do transformacije moderira: Mario Kikaš				
		20.00 SPD "PRIVREDNIK" Ágnes Gygyi: Nova ljevica u Istočnoj Europi i globalna kriza moderira: Nikola Vukobratović					

ŠKOLA SUVREMENE HUMANISTIKE – Antikapitalistički seminar 18.–20. i 26.–28.05.
 Srpsko privredno društvo "Privrednik"
 prijave na slobodnifilozofski@gmail.com do 17.05.

- Alterekonomski forum**
- Perspektive ljevice**
- Simptomi fašizma**
- Subverzivno izdavaštvo**

Festival 15.—22.05.2022.

	SUBOTA (21.05.)	NEĐJELJA (22.05.)
Ukrajina,	17.30 Spisateljičin film Hong Sang-soo, 2022., Južna Koreja, 92'	16.00 Vidimo se u petak Robinsone Mitra Farahani 2022., Francuska, 96'
om raku ghi, Matteo	19.15 Kako spasiti mrtvog prijatelja Marusja Siroječovskaja 2022., Švedska/Norveška/ Francuska/Njemačka, 103'	18.00 Želim pričati o Duras Claire Simon 2021., Francuska, 95'
ka/Argentina,	21.15 Obje strane oštrice Claire Denis 2022., Francuska, 116'	20.00 DODJELA WILD DREAMERA Priroda Artavazd Pelešjan 2020., Francuska/Armenija/ Njemačka, 64'
, Rusija/		

ne kutije aolo	19.00 Svijet u kadrovima Cecilia Mangini, Paolo Pisanelli 2021., Italija, 89'	20.00 Antonio Gramsci: Zatvorski dani Lino Del Fra 1977., Italija, 127'
Paolo okrajac	21.00 Torta na nebu Lino Del Fra 1973., Italija, 102'	
Kratki		
u		
ih		
bav		

	SUBOTA (28.05.)	PETAK (03.06.)
ajina i irač	17.00 ONLINE Panel: Poslije Jugoslavije: natrag na periferiju sudjeluju: Rastko Močnik, Rade Pantić moderira: Dimitrije Birač	19.00 SPD "PRIVREDNIK" Rasprava: Teze o radikalnoj jednakosti sudjeluju: Antonia Birnbaum, Rok Benčin moderira: Leonardo Kovačević
ounjeni ne	19.00 KIC Promocija knjige: Sve što je čvrsto i postojano pretvara se u dim sudjeluju: Ankica Čakardić, Srećko Pulig, Katarina Peović (autorica) moderira: Fran Radonić Mayr	

15. Subversive Film Festival

UVODNIK

Filmske denuncijacije i borba za kolektivno sjećanje u krasnom maju

Dina Pokrajac

Nakon dvije pandemijske godine drago nam je da smo natrag u "krasnom maju" jer riječ je o mjesecu koji je uvijek bogat zbivanjima. Francuski sineast Chris Marker još mu je 1962. godine posvetio svoj cinéma vérité klasik *Krasni maj* (*Le joli mai*). Nitko tada nije mogao znati što će jedan skorašnji svibanj šest godina kasnije predstavljati za buduće generacije, no Marker i snimatelj Piere Lhomme pronicljivo anticipiraju nadolazeću kulturnu revoluciju.

Početak godine izgubili smo najdražeg kolegu i prijatelja Dragana Rubešu koji je bio zaštitni znak festivala i s kojim smo godinama zajednički istraživali neotkrivene i uzbudljive filmske teritorije s onu stranu srednjostrujaške filmske kartografije. Nedostajat će nam njegova erudicija i strast za filmom, vedrina duha i beskompromisnost stava. Kroz petnaest godina postojanja Subversive Film Festival kontinuirano otvara nove filmske horizonte donoseći filmove koji razmišljaju naglas i propituju postojeći poredak stvari, a uz fokus na nove autore i naslove tu su i programske linije koje donose (često zaboravljena) remek-djela filmske povijesti i političke emancipacije.

U ovogodišnjem natjecateljskom programu obrađuje mo nioz tema od infiltracije tehnologija nadzora u našu svakodnevicu, preko nasilja bogatih i klasnog prezira u politici Emanuela Macrona, do otpora koji kolektiv filmaša pruža vojnoj hunti u Myanmaru gdje možete završiti u zatvoru ako nosite ka-

meru na ulici a kamoli snimate s njom. U programu dominiraju filmovi ruskih i ukrajinskih filmaša koji svaki na svoj način razotkrivaju implikacije jednog zlokobnog autokratskog režima, ali i nude drukčije, kompleksnije perspektive - bilo kroz prikaz djevojaštva u izoliranoj Sjevernoj Osetiji (*Otvoranje šaka*), majčinske rituale u zatvoru Odese (*107 majki*), suicidalne milenijalce na moskovskoj periferiji (*Kako spasiti mrtvog prijatelja*) ili pak zaustavljeno vrijeme u gradiću na samoj ukrajinsko-ruskoj granici (*Kraj*). Kroz masterclass Ruth Beckermann (koji donosimo u suradnji s Restartom i Austrijskim kulturnim forumom) učimo kako režirati sjećanja i kroz dokumentarnu formu ukazati na kontradiktorni odnos našeg zaboravnog okcidentalnog društva s prošlošću. Istovremeno Kira Kovalenko u već spomenutom *Otvoranje šaka* donosi priču o mladim ljudima koji se bore za svoju slobodu. Kovalenko pokazuje koliko je teško, pa i nemoguće doista iskusiti takvu slobodu kad je konačno steknete. Ideja o teretu slobode povezana je s teretom sjećanja. No ovogodišnji filmski program poziva nas i da se izgubimo u organskoj ljepoti pokretnih slika. Speleološko remek-djelo *Rupa* Michelangela Frammartina punokrvni je primjerak žanra *slow cinema* čiji mistični kadrovi južne Italije osporavaju tekovine tzv. progressa i prizivaju chiaro scuro slike baroknog maestra Georgesa de la Toura.

S jugom Apeninskog poluotoka posebnu vezu gaji i jedna druga zastupljena autorica. Ovogodišnja Retrospektiva posvećena je prvoj dokumentaristici u poslijeratnoj Italiji Ceciliji Mangini koja

tragom Gramscija zaključuje da filmovi moraju biti protuhegemonski, mobilizirati određene klase i zagovarati radikalnu promjenu. Cecilijini filmovi svesrdno prokazuju kapitalizam, imperijalizam, fašizam, mizoginiju i opskurantizam - u pitanju su zadivljujuće geste otkazuju poslušnost. Filmske denuncijacije Mangini predstavljamo po prvi put u Hrvatskoj u suradnji s Kulturno informativnim centrom (KIC) i Talijanskim institutom za kulturu.

Ove godine ugošćujemo i program *Tko zna što će jučer donijeti?* koji nas poziva da promislimo važnu ulogu koju filmovi igraju u formiranju (kulturne) memorije i povijesnih narativa. Naslov programa s fokusom na zemlje brdovitog Balkana inspiriran je ciničnom maksimom iz staljinističkog perioda kako ju je prenio povjesničar i istraživač "historijske mitologije" Eric Hobsbawm. Program kustosi-ce Delphine Leccas donosimo u suradnji s neprofitnom organizacijom AIN i locus athens a uz Zagreb paralelno će se odvijati u Ateni, Tirani, Skoplju, Sofiji i Parizu.

Tu je i mini-program *Duras/Godard dijalozi* koji rizomatski proširuje film kao dijalošku formu a inspiriran je istoimenom knjigom koju smo objavili 2020. godine. Filmski program zaključit ćemo uz *Prirodu* armenskog genijalca Artavazda Pelešjana i upustiti se s njim u potragu za univerzalnim jezikom i vremenom prije pada Babilonske kule. Pelešjanov prvi film nakon više od 25 godina uznemirujuća je vizualna elegija koja nas buđi iz iluzije da čovječanstvo može kontrolirati prirodu upozoravajući na sve reperkusije ekološkog rasula koje je na snazi. ★

IGRANA KONKURENCIJA

Kino Tuškanac / Nedjelja 15. 5 / 20.00

Heroji radničke klase / Working Class Heroes

Srbija, 2022., 85' DCP

Režija: Miloš Pušić · Scenarij: Ivan Knežević, Miloš Pušić, Dušan Spasojević · Fotografija: Aleksandar Ramadanović · Montaža: Ivan Knežević, Miloš Pušić · Produkcija: Miloš Pušić, Stefan Isaković (Alvertise) · Uloge: Jasna Đuričić, Boris Isaković, Predrag Momčilović, Stefan Beronja, Aleksandar Đurica

Lidija je hladnokrvna poslovna žena koja radi za građevinskog investitora upitna morala. "Profesor" i grupa ilegalnih građevinskih radnika, bez novca i osnovnih ljudskih prava pokušavaju se boriti protiv svojih šefova koji grade veliko "Potemkinovo selo" namjeravajući ukrasti novac iz fonda za razvoj. Kako se rokovi bliže ulozi postaju sve veći, a gradilište postaje poprište bitke između društvenih klasa i moralnih principa. Miloš Pušić portretira neumoljivu korupciju i nepravdu inherentnu kapitalizmu, igru u kojoj glavonje uvijek zaribaju tzv. malog čovjeka. U glavnoj ulozi zabljesnula je prošlogodišnja dobitnica EFA-ine nagrade za najbolju glumicu i zvijezda *Quo vadis, Aida?* Jasna Đuričić čije strogo lice utjelovljuje izmučenu i moralno poraženu generaciju. Dokumentaristička drama s elementima trilera i crne komedije snimljena je beskompromisnim i neuljepšanim stilom u kojem se kamera kreće slobodno među radnicima i postaje njihov suradnik. Mnoge su scene improvizirane i nastale kroz interakciju profesionalnih glumaca i naturščika. Svojim izgledom, emocijom i zvukom *Heroji radničke klase* prizivaju

poetiku Želimira Žilnika, također Novosadanina. Konačni rezultat nije tužaljka o radničkoj klasi koja odlazi u raj već prije ogorčena punk pjesma koja, riječima redatelja Pušića "ima svega par rifova no dovoljno su gnjevni da vam zaparaju uši."

Nagrade i festivali: **Berlinale Panorama (2022)** – svjetska premijera

Miloš Pušić je redatelj, scenarist i producent rođen 1980. godine u Senti, Srbija. Njegov kratki film *Uspavanka za dečaka* prikazan je na festivalima diljem svijeta, njegov dugometražni prvijenac *Jesen u mojoj ulici* imao je premijeru u Sarajevu a *Odumiranje* u Karlovym Varyma. Godine 2019. producirao je igrani prvijenac Marka Đorđevića *Moj jutarnji smeh* koji je postao jedan od najuspješnijih srpskih nezavisnih filmova proteklih godina. *Heroji radničke klase* je treći film koji je Pušić režirao. Predaje na Umjetničkoj akademiji u Novom Sadu.

Kino Tuškanac / Ponedjeljak 16. 5 / 19.15

Katedrala / The Cathedral

2021., SAD, 87' DCP

Režija: Ricky D'Ambrose · Scenarij: Ricky D'Ambrose · Fotografija: Barton Cortright · Montaža: Ricky D'Ambrose · Produkcija: Graham Swon (Ravenser Odd LLC) · Uloge: Brian d'Arcy James, Monica Barbaro, Mark Zeisler, Geraldine Singer, William Bednar-Carter, Hudson McGuire, Henry Glendon Walter V, Robert Levey II

Višegeneracijska obiteljska saga ispričana je s minucioznom posvećenošću detaljima i prepoznavanjem ideoloških promjena koje su zahvatile SAD kasnih 1980-ih. Od-

Heroji radničke klase

15. Subversive Film Festival

mičući kroz desetljeća *Katedrala* podastire formalno ekonomičnu no očaravajuću priču o obitelji Damrosch čiji je tihi uspon i pad viđen kroz oči njezina najmlađeg člana Jessea. Koristeći fotografije i arhivske medijske snimke kao potporanij svoje iskošene drame D'Ambrose pokazuje kako financijski i emocionalni ožiljci jedne obitelji suptilno mogu reflektirati sociopolitičke oscilacije jedne zemlje. Meditativni, impresionistički portret uspona i pada američke obitelji kroz dva desetljeća proizlazi iz promjenjivih doživljaja osobne i političke povijesti. Redatelj pokušava memorizirati jedan period vlastitog života, bruseći svoju filmsku strukturu iz osjećaja samoće i znatiželje usamljenog, tjeskobnog djeteta koje promatra svijet kroz prozor svoje spavaće sobe. Kolaž slika i zvukova isklesan je iz dječakovih uspomena koje se ne sentimentalno osvrću na smanjivanje jedne obitelji u povijesnom trenutku koji su obilježila smanjena očekivanja. Novi dugometražni film osebnog američkog nezavisnog redatelja Rickyja D'Ambrosea njegov je najrafiniraniji, emotivno rezonantni filmski uradak do sad.

Nagrade i festivali: **Venice Film Festival (2021)** – Specijalna nagrada HFPA; **Sundance Film Festival (2022)**; **Film at Lincoln Center (2022)** – program New Directors/New Films

Ricky D'Ambrose je redatelj i pisac baziran u New Yorku. Njegov dugometražni prvijenac *Notes on an Appearance* imao je svjetsku premijeru na 68. Berlinaleu. Njegovi kratki filmovi između ostalog uvršteni su u službene selekcije New York Film Festivala, Viennalea i Jeonju International Film Festivala. Objavio je niz filmskih kritika i eseja za *The Nation*, *Film Quarterly*, *n+1* i *Filmmaker* magazine. Njegov drugi dugometražni film *Katedrala* osvojio je prestižnu produkcijsku stipendiju Venice Biennale Cinema College i imao je svjetsku premijeru na 78. venecijanskoj Mostri.

Kino Tuškanac / Ponedjeljak 16. 5. / 21.00

Rupa / Il Buco

Italija/Francuska/Njemačka, 2021., 93' DCP

Režija: Michelangelo Frammartino · Scenarij: Michelangelo Frammartino, Giovanna Giuliani · Fotografija: Renato Berta · Montaža: Benedetto Atria · Produkcija: Marco Serrecchia – Doppio Nodo Double Bind, Rai Cinema, Philippe Bober – Essential Filmproduktion, Parisienne de Production · Uloge: Paolo Cossi, Jacopo Elia, Denise Trombin, Nicola Lanza, Antonio Lanza, Leonardo Larocca, Claudia Candusso, Mila Costi, Carlos Jose Crespo

Tijekom ekonomskog booma 1960-ih na bogatom sjeveru Itali-

je gradi se najviša europska zgrada. Na drugom kraju zemlje mladi speleolozi istražuju najdublju europsku spilju u zabačenoj i netaknutoj Kalabriji. Prvi put dosegnuto je dno ponora Bifurto, koje se nalazi 700 m ispod Zemlje, i njegova tiha crnoća. Stanovnici malenog susjednog sela ne osvrću se na pothvat ovih uljeza, no itekako ih primjećuje stari pastir u ravnici Polino čiji se samotnjački život počinje isprepletati s putovanjem koje poduzima grupa istraživača. Frammartinov treći film *Rupa* snimljen je u južnoj Italiji, na granici susjednih regija Kalabrija i Basilicata koje ga i dalje nadahnjuju i gdje su snimljena sva njegova prethodna djela. Poput antropologa Frammartino zahvaća nepoznate dubine života i prirode te oživljava zaboravljene tradicije kroz film kao mistično iskustvo. Djelo je to organske ljepote – gotovo bez riječi.

Nagrade i festivali: **Venice Film Festival (2021)** – Specijalna nagrada žirija, nagrada FEDIC, nagrada za najboljeg snimatelja; **Golden Ciak Awards (2021)** – najbolji zvuk i najbolja fotografija; **London Film Festival (2021)**; **Seville European Film Festival (2021)**

Michelangelo Frammartino rođen je u Milanu 1968. godine. Studirao je arhitekturu na Politecnico di Milano gdje je razvio interes za odnos između fizičkog prostora i fotografskih slika, videa i filma. Nakon diplome napisao je Civica Scuola del Cinema Milan. Njegov debitantski film *Il Dono* (2003.) snimljen je bez budžeta u selu njegovih roditelja u Kalabriji. Imao je svjetsku premijeru u Locarnu, osvojio Grand Prix u Annecyju te Nagradu žirija u Solunu i Varšavi. Njegov drugi film *Le Quattro volte* (2010.) prikazan je u Cannesu gdje je osvojio Europa Cinemas Label nagradu a kasnije i glavnu nagradu na CPH:DOX. Njegova instalacija *Alberi* (2013.) predstavljena je u MoMA-i te Centre Pompidou, kao i mnogim drugim muzejima.

Kino Tuškanac / Utorak 17. 5. / 21.15

Nasljeđe / The Inheritance

SAD, 2020., 100' DCP

Režija: Ephraim Asili · Scenarij: Ephraim Asili · Fotografija: Ephraim Asili · Montaža: Ephraim Asili · Produkcija: Ephraim Asili, Vic Brooks (Asili Vision) · Uloge: Aurielle Akerele, Shirley Chilsom, Chris Jarell, Michael A. Lake, Eric Lockley, Nyabel Lual, Aniya Picou, Ursula Rucker, Timothy Trumpet Jr., Julian Rozzell Jr., Nozipho Mclean

U ovim politički nabijenim vremenima bilo je neizbježno da američki nezavisni film ponovno pronade inspiraciju u crnačkoj misli 1960-ih i ljevičarenju naklonjenom europskom art filmu iz istoga perioda. Juli-

an nasljeđuje kuću svoje bake u zapadnoj Philadelphiji. Dok istražuje misaono nasljedstvo inkorporirano u brojnim knjigama i gramofonskim pločama prostor prerasta u sjedište crnačkog marksističkog kolektiva, nalik lokalnoj crnačkoj zajednici i organizaciji MOVE koju je filadelfijska policija 1970-ih brutalno progonila, konačno ih slomivši 1985. godine bombardirajući njihovo sjedište. Julian, njegova djevojka Gwen i kuća puna aktivista, umjetnika i muzičara, uključujući svadljivog prijatelja Richa, pregovaraju o antropologiji prostora, novim načinima življenja i mišljenja. *Nasljeđe* Ephraima Asilija istovremeno je posveta Godardovoj *Kineskinji*, njezina rekonstrukcija iz crnačke perspektive i dramatisacija vremena koje je sam proveo u jednom sličnom kolektivu. Asilijeva kamera i dekor rekreiraju mondrijanovske primarne boje *Kineskinje* dok arhivski kolaž tekstova i slika evocira ideje Audre Lorde, Juliusa Nyerere, američke političarke Shirley Chilsom (prva Afroamerikanka koja se kandidirala za predsjednicu) te suvremenih pjesnikinja Sonije Sanchez i Ursule Rucker. Vibrantna i konfrontirajuća filmska heritologija sastavljena je od tekstova, muzike i polemike dok Asilijeva kuća i njezini ukućani nastoje katalizirati prošle borbe u sadašnjost i budućnost.

Nagrade i festivali: **Cinéma du Réel (2020.)** – najbolji film; **Sheffield International Documentary Festival (2021)**; **IndieLisboa International Independent Film Festival (2021)** – TVCine Channels Special Award; **FICUNAM Festival International de Cine UNAM (2021)**; **Cinema Eye Honors Awards, US (2022)** – nominacija za Heterodox Award; **New York Film Festival (2020)**

Ephraim Asili je filmaš, DJ i radijski prezenter baziran u New Yorku. Studirao je film i video-umjetnost, stekavši BA na Sveučilištu Temple i MA na Koledžu Bard gdje radi kao asistent na Odsjeku za film i elektroničku umjetnost. Njegova redateljska ostvarenja uključuju *Forged Way* (2010.), *About Being Living* (2010.), *Kinda/One Family* (2016) i *Fluid Frontiers* (2017.). *Nasljeđe* (2020.) je njegov dugometražni prvijenac.

Kino Tuškanac / Četvrtak 19. 5. / 18.00

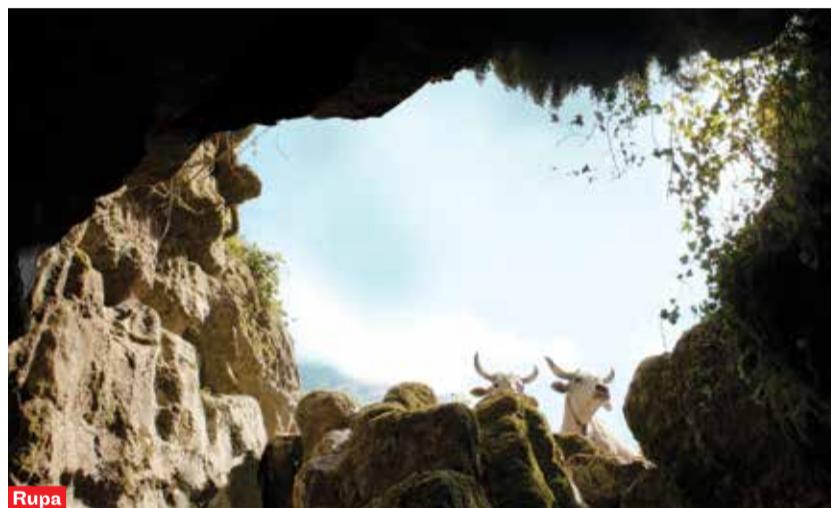
Planet / El Planeta

SAD/Španjolska, 2021., 79' DCP

Režija: Amalia Ulman · Scenarij: Amalia Ulman · Fotografija: Carlos Rigo Bellver · Montaža: Katharine Mcquerrey, Anthony Valdez · Produkcija: Amalia Ulman, Kathleen Heffernan, Kweku Mandela · Uloge: Amalia Ulman, Ale Ulman, Chen Zhou, Nacho Vigalondo, Saoirse Bertram (Holga's Meow, Memory, Operator Media)

Katedrala

Rupa

Nasljeđe

Planet

15. Subversive Film Festival

Veliko kretanje

Priča o kraljevskom raku

Galway Film Fleadh (2021) - Peripheral Visions Award (2021); Gijón International Film Festival (2021); Viennale (2021); Sundance Film Festival (2021); Torino Film Festival (2021) - nagrada AVANTI!, nagrada FIPRESCI, Specijalna nagrada žirija; Toulouse Cinespaña (2021) - najbolji scenarij

Amalia Ulman je vizualna umjetnica rođena u Argentini ali odrasla u Španjolskoj. Studirala je na Central Saint Martins u Londonu. Njezini radovi zamagljuju distinkciju između umjetnika i predmeta istraživanja, često stvarajući duhovite, bezazlene varke i istražujući klasnu imitaciju i odnos konzumerizma i identiteta. Izražava se u videu, skulpturi i instalaciji a njezina multidisciplinarna umjetnička praksa uključuje i upotrebu društvenih medija, snimanja za časopise, intervjue, samo-promociju i promoviranje brandova kao oruđa za fabrikaciju fikcionalnih narativa. Njezin performans *Excellences & Perfections* arhivirali su Rhizome i New Museum (New York) te je izložen u Tate Modernu i Whitechapel Gallery (London). Njezini najnoviji radovi su video-esej *Annals of Private History* (Frieze Live, 2015.), *Privilege* (online performans, 2015.-2017.), *Buyer Walker Rover, Aka. Then There* (2019.) za Wuzhen Biennale of Contemporary Art i *Sordid Scandal* (2020.) za Tate Modern.

Kino Tuškanac / Četvrtak 19. 5. / 21.15

Veliko kretanje / El Gran Movimiento

Bolivija/Katar/Francuska/Švicarska/Ujedinjeno Kraljevstvo, 2021., 85' DCP

Režija: Kiro Russo · Scenarij: Kiro Russo · Fotografija: Pablo Paniagua · Montaža: Kiro Russo, Pablo Paniagua, Felipe Gálvez · Produkcija: Kiro Russo, Pablo Paniagua, Alexa Rivero (Socavón, Altamar Films, Doha Film Institute, Bord Cadre Films, Sovereign Films) · Uloge: Julio César, Ticona Max, Bautista Uchasara, Francisca Arce de Aro, Israel Hurtado, Gustavo Milán Ticona

Istovremeno halucinogeni trip, spiritualno putovanje i metafizička potraga Veliko kretanje je jedinstveno filmsko iskustvo puno bijesa, misterija i lizerginske magije. Film unutar filma sastoji se od dvije odvojene priče koje se isprepliću na neobične načine. Nakon tjedan dana pješčenja Elder i njegovi drugovi rudari stižu u La Paz i zahtijevaju da im vrate njihove poslove. Elder iznenada obolijeva no uz pomoć Mame Pancha on i njegovi prijatelji počinju raditi na tržištu. Elderovo stanje se pogoršava, ne može disati i guši se. Čini se da ga je obuzeo grad i njegove čudne moći. Mama Pancha ga šalje Maxu - vračaru, pustinjaku i

šarlatanu - koji će mu možda pomoći da ozdravi. Oda jednom od najviših gradova na svijetu La Pazu snimljena je Super 16mm kamerom. La Paz koji se prostire pred nama je pakleni kotao ljudi, zvukova i boja. Zračni prizori snimljeni iz žičare koja ga povezuje s El Altom demonstriraju visoke, moderne zgrade koje koe-gzistiraju s mračnim pustopoljinama i napaštenim građevinama. Krupni planovi otkrivaju užurbani grad i tržnicu u kojoj su ljudi stalno u pokretu, ulične rasprodaje i štrajkove sindikata, nakrcane busove koji neumorno trube jedva zaobilazeći aute i pješake. Russo stvara vitalnu simfoniju urbane dekadencije koja je prožeta ekonomskim kontrastima i pritom istražuje odnos pojedinca i mnoštva, tijela i rada, kaotičnog sustava i njegovih nepoćudnih elemenata.

Nagrade i festivali: Venice Film Festival (2021) - Specijalna nagrada žirija; Festival autorskog filma (2021) - najbolja režija, najbolja fotografija; Bosphorus Film Festival (2021) - najbolja režija; Entrevues Film Festival (2021) - Ciné+ Distribution Support Award, GNCR award; FIDOCs (2021) - najbolji film u međunarodnoj konkurenciji; Festival Margenes (2021) - najbolji film; Hamburg Film Festival (2021); Indie Lisboa (2021); Valdivia IFF (2021); San Sebastián (2021)

Kiro Russo rođen je u La Pazu i studirao je na FUC Buenos Aires. Russo je režirao tri kratka filma *Enterprisise* (2010.), *Juku* (2012.), *Nueva vida* (2015.) i jedan dugometražni film *Viejo calavera* (*Mračna lubanja*, 2016.). *Mračna lubanja* prikazana je na više od 80 međunarodnih festivala i osvojila je 23 nagrade uključujući posebno priznanje u Locarnu 2016., glavnu nagradu u Cartageni, posebno priznanje u San Sebastiánu, nagradu žirija u Valdiviji, nagradu FIPRESCI u Rio de Janeiru i glavnu nagradu na Indie Lisboa. *Veliko kretanje* je Russov drugi dugometražni film.

Kino Tuškanac / Petak 20. 5. / 19.15

Priča o kraljevskom raku / Re granchio

Italija/Francuska/Argentina, 2021., 105'

Režija: Alessio Rigo de Righi, Matteo Zoppis · Scenarij: Alessio Rigo de Righi, Matteo Zoppis (prema priči Tommasa Bertanija) · Fotografija: Simone D'Arcangelo · Montaža: Andrés P. Estrada · Produkcija: Tommaso Bertani, Ezequiel Borovinsky, Ezequiel Capaldo, Agustina Costa Varsi, Thomas Ordonneau (Ring Film, Volpe Films, Wanka Cine, Shellac Sud) · Uloge: Gabriele Silli, Maria Alexandra Lungu, Severino Sperandio, Bruno Di Giovanni, Enzo Cucchi

Početkom istoimenog magičnog raka koji se okreće prema vodi kad god se miče *Priča o kraljevskom raku* slijedi udaljenu čežnju, koja bi ostala nevidljiva da nam je netko ne želi ispričati. Tu priču ne dijele samo filmaši već i stari lovci koji na početku filma sjede za stolom i pokušavaju se sjetiti kako počinje. Uz nesigurnu naraciju današnjih kazivača pratimo pustolovine pijanca Luciana, tragičnog i romantičnog antijunaka u gradiću Vejanu oko 1900. koji navigira kroz nepravedni i rigidno klasni svijet nakon brojnih ratova risorgimenta. Nakon što se nesretno zaljubi i sukobi s lokalnim vlastelinom oko prava prolaza kroz njegov posjed, prisiljen je otići u egzil u Ognjenu zemlju. Tamo se upušta u potragu za mitskim blagom koje je navodno zakopano u skrivenom planinskom jezeru. Luciano je u potrazi za iskupljenjem no u ovom pustom kraju opstaju samo pohlepa i ludilo. Autorski tandem Alessio Rigo de Righi i Matteo Zoppis tragom oralne predaje u talijanskoj pokrajini Toscana i intenzivne kulture migracija crpe Lucianovu vrelatinsku priču iz bogatog arha lokalnih mitova i narodnih legendi, dodajući joj svoj specifični afinitet za životinje. Njihov neobični anti-vestern priziva Wenera Herzoga i Lucreciju Martel (*Zama*), ali i miješa elemente talijanskog neo-realizma i magičnog realizma u maniri njihovih sunarodnjaka Alice Rohrwacher i Pietra Marcella.

Nagrade i festivali: Cannes Film Festival (2021) - svjetska premijera; Viennale (2021) - nagrada FIPRESCI; Thessaloniki Film Festival (2021) - najbolji film, nagrada Silver Alexander; Annecy Italian Cinema Festival (2021) - najbolji film; Fabrique Du Cinéma Awards (2021) - najinovativniji talijanski film; Dolce Cinema - Les Rencontres du Cinéma Italien à Grenoble (2021) - najbolji film; Novos Cinemas (2021) - najbolji film; Sottodiciotto Film Festival & Campus (2021) - najbolji film

Alessio Rigo de Righi i Matteo Zoppis (1986.) su dvojica talijansko-američkih redatelja. Njihova suradnja je započela 2013. s kratkim dokumentarcem *Belva Nera* i 2015. s nagrađivanim dokumentarcem *Il Solengo*. Njihov rad bavi se narodnim pričama i legendama iz seoske tradicije te nesavršenom mehanizmu oralne predaje koji stalno stvara nove priče. Njihovi filmovi prikazani su na brojnim festivalima kao što su IFF Rotterdam, Göteborg Film Festival, Art of the Real u New Yorku, Viennale, BAFICI, RIDM São Paulo Film Festival te su nagrađeni na Cinéma du Réel, DoClisboi i Torino Film Festivalu. *Priča o kraljevskom raku* je njihov prvi igrani film.

Nagrade i festivali: Buenos Aires International Festival of Independent Cinema (2021) - najbolja režija, nagrada FEISAL; Cinema Eye Honors Awards, (2022) - nagrada Heterodox;

15. Subversive Film Festival

Kino Tuškanac / Petak 20. 5. / 21.15

Otvaranje šaka / Razzhimaya kulaki

Rusija/Francuska, 2021., 97' DCP

Režija: Kira Kovalenko · Scenarij: Kira Kovalenko, Anton Jaruš uz sudjelovanje Ljubova Mulmenka · Fotografija: Pavel Fomintsev · Montaža: Mukharam Kabulova uz sudjelovanje Vincenta Deyveauxa · Produkcija: Aleksander Rodnjanski, Sergej Melkumov (Non-Stop Production, AR Content) · Uloge: Milana Aguzarova, Alik Karaev, Soslan Khugaev, Khetag Bibilov, Arsen Khetagurov, Milana Pagieva

Visoko u planinama Sjeverne Osetije krije se zabačeni rudarski gradić Mizur. Nakon teškog doživljaja tijekom čečenskih ratova Zaur je ovdje preselio zajedno sa svojom djecom Adom, Akimom i Dakkom. Zaur je strog otac koji iznad svega cijeni disciplinu i ne razumije razliku između skrbi i pretjerane brizičnosti. Njegov najstariji sin Akim već je pobjegao od oca i zaposlio se u najbližem većem gradu Rostovu. Mladi brat Dakko još ne zna što želi od života a sestra Ada aktivno planira svoj bijeg. Ona je odrasla žena no otac je i dalje tretira kao dijete. Ada shvaća da neće biti lako istrgnuti se iz očeva zagrljaja i početi novi samostalni život. Akimov nenadani povratak izvući će na površinu neizgovorene i nezacijeljene obiteljske traume. Redateljica pokazuje impresivno razumijevanje ljudske psihologije te koristi filmski jezik da bi prenijela složene emocije. Priča je to o mladim ljudima koji se bore za svoju slobodu. No istovremeno Kovalenko pokazuje kako je teško, pa i nemoguće doista iskusiti takvu slobodu kad je konačno steknete. Inspiraciju crpi iz Faulknerova romana *Uljez u prašinu* – priče o teretu slobode koju je ponekad teže podnijeti od zatočeništva. Ideja o teretu slobode povezana je s teretom sjećanja. Gradić u kojem rudnici odavno ne rade i vrijeme kao da je stalo, postaje mjesto za sakriti, sačuvati, zatvoriti nešto ili nekoga. U svijetu koji je i dalje prožet minulom katastrofom čin zaborava postaje čin nasilja.

Nagrade i festivali: Cannes Film Festival (2021) – najbolji film u sekciji Un Certain Regard; Europske filmske nagrade (2021) – najbolja montaža; Jerusalem Film Festival (2021) – najbolji film; Denver International Film Festival (2021) – posebno priznanje; San Sebastián International Film Festival (2021); São Paulo International Film Festival (2021); Zurich Film Festival (2021); Nagrade Ruskog društva filmskih kritičara – najbolja režija, scenarij i glavna glumica

Kira Kovalenko rođena je u Nalčiku. Diplomirala je 2015. u majstorskoj radionici režije kod Aleksandra Sokurova pri Kabardino-Balkarskom dr-

žavnom sveučilištu. *Otvaranje šaka* (2021.) njezin je drugi igrani film nakon prvijenca *Sofička* (2016.) s kojim je debitirala u Tallinnu u sklopu Black Nights Film Festivala.

Kino Tuškanac / Subota 21. 5. / 17.30

Spisateljičin film / Soseolgaei Yeonghwa

Južna Koreja, 2022., 92' DCP

Režija: Hong Sang-soo · Scenarij: Hong Sang-soo · Fotografija: Hong Sang-soo · Montaža: Hong Sang-soo · Produkcija: Hong Sang-soo (Jeonwonsa Film Co.) · Uloge: Lee Hyeyoung, Kim Minhee, Seo Younghwa, Park Miso, Kwon Haehyo, Cho Yunhee, Ha Seongguk, Ki Joobong, Lee Eunmi, Kim Siha

Slavna spisateljica Junhee sreće dvoje starih znanaca. Njihovi razgovori čine se pomalo prožeti gorčinom. Prva kolegica prestala je pisati, otvorila knjižaru u okolici Seoula i nije komentirala njezin posljednji roman. Drugi kolega je filmski redatelj koji nikad nije adaptirao njezin roman kako je planirano. No Junhee više muči što dugo nije nešto objavila. Umjesto toga počela je preispitivati svoj pristup pisanju, sumnjajući u istančani senzibilitet koji je prožimao njezin književni stil i karizmatičnu, oštru osobnost. Tijekom šetnje parkom s redateljem i njegovom ženom sreće slavnu glumicu koja prolazi slični hijat u karijeri. Dvije umjetnice nađu zajednički jezik i Junhee nenadano sine ideja da snimi svoj prvi film. 27. film Hong Sang-sooa filmuje očaravajući susret između njegove muze Kim Minhee i njezine starije kolegice Cho Yunhee koja je sama doživjela slično iskustvo u svojoj glumačkoj karijeri – glumi se vratila nakon dvadesetogodišnje pauze upravo zahvaljujući Sang-soou i njegovu filmu *The Day After* (2017.). Rezultat je ljupka meditacija o prolasku vremena, umjetničkoj blokadi, ljepoti slučajnih susreta i važnosti autentičnosti u često neiskrenom svijetu filma. Posvetu, štoviše ljubavno pismo glumačkom znanu, uokviruju minimalistička, monokromatska forma i iskreni razgovori "impregnirani hranom i alkoholom". Hong Sang-soo daje nam još jednu lekciju o promatranju istražujući prostore koje rastvaraju dijalozima.

Nagrade i festivali: Berlinale (2022) – svjetska premijera, Srebrni medvjed (Specijalna nagrada žirija)

Hong Sang-soo rođen je 1960. u Seoulu. Studirao je na Chung-Ang univerzitetu u Seoulu i California College of Arts and Crafts, te Art Institute of Chicago. Autorov film *Žena koja je bježala* koji smo prikazali u igranoj konkurenciji 13. Subversive Film Festi-

vala osvojio je nagradu za režiju na 70. Berlinaleu, dok je njegova voljena Kim Min-hee u jednom od njegovih recentnijih izdanja proglašena najboljom glumicom za ulogu u komadu *Sam na plaži noću*. Na 72. Berlinaleu njegov 27. uradak *Spisateljičin film* donio mu je četvrtog Sjevernog medvjeda. Predaje režiju na Sveučilištu Konkuk u Seoulu.

Kino Tuškanac / Subota 21. 5. / 21.15

Obje strane oštrice / Avec amour et acharnement

Francuska, 2022., 116' DCP

Režija: Claire Denis · Scenarij: Christine Angot, Claire Denis · Fotografija: Eric Gautier · Montaža: Emmanuelle Pencalet, Sandie Bompar, Guy Lecorne · Produkcija: Olivier Delbosc (Curiosa Films) · Uloge: Juliette Binoche, Vincent Lindon, Grégoire Colin, Issa Perica, Bulle Ogier, Mati Diop

Sara i Jean u stabilnoj su vezi već deset godina. Čine se sretnima. On je njezina stijenja, netko na koga se može osloniti. Kada su se prvi put upoznali Sara je bila u vezi s Françoisom, Jeanovim najboljim prijateljem. Jednoga dana Sara vidi Françoisisa na ulici. On nju ne vidi, no preplavljuje ju osjećaj da bi joj se život mogao drastično promijeniti. François se uskoro javlja Jeanu i predlaže mu da ponovno zajedno rade. Stvari iznenada izmiču kontroli. *Obje strane oštrice* treća je suradnja Claire Denis sa spisateljicom Christine Angot, s kojom je napisala *Isabellino sunce*, u kojem također glumi Juliette Binoche. Tijelo glumice postaje performativni teritorij za čitavu plejadu kontrastnih emocija. Precizna kamera Erica Gautiera prati Sarino tijelo koje je u stalnom pokretu, eruptirajući u nekontroliranim trzajima. Denisini protagonisti okruženi su plamenima čežnje, u opasnom stanju, nesvjesni društva i njegove neumoljive potrebe da odvažna stvari u suprotstavljene kategorije.

Nagrade i festivali: Berlinale (2022) – svjetska premijera, Srebrni medvjed za najbolju režiju

Claire Denis je jedna od najvažnijih autorica suvremenog francuskog filma. Iako je rođena u Parizu, kao kći javnog službenika većinu djetinjstva i mladosti sve do četrnaeste godine provela je u raznim afričkim državama. S majkom i mlađom sestrom se nakon toga vratila u Francusku u predgrađe Pariza i nastavila školovanje. Ipak, vrijeme provedeno u nekadašnjim francuskom kolonijama ostavilo je traga što je vidljivo u njejoj filmografiji. Isprva je studirala ekonomiju, no shvatila je da to nije za nju. Na nagovor supruga,

Otvaranje šaka

Spisateljičin film

Obje strane oštrice

upisala je parišku filmsku školu IDHEC danas poznatu kao La Fémis. Scenaristički i redateljski debi ostvarila je 1988. godine filmom *Čokolada* nakon čega je snimila brojne priznate filmove: *Ne bojimo se smrti* (1990.), *J'ai pas sommeil* (1994.), *Nénette i Boni* (1996.), *Dobar posao* (1999.), *Nevolje svakog dana* (2001.), *Vendredi soir* (2002.), *Uljez* (2004.), *35 čašica ruma* (2008.), *Bijeli materijal* (2009.) itd. Često suraduje s glazbenom grupom Tindersticks koji rade glazbu za većinu njenih filmova. U filmovima se često inspirira radovima filozofa Jean-Luca Nancya koji se bavi problemima prihvaćanja stranaca, integracije i asimilacije. Uz rad na filmu, počevši od 2002. godine radi kao profesorica filma na školi European Graduate School (EGS) u Saas-Feeu u Švicarskoj. Nakon *Isabellinog sunca* (2017.) i *Misije – duboki svemir* (2018.) ovo je njezina treća suradnja u nizu s glumicom Juliette Binoche.

15. Subversive Film Festival

Dodjela nagrada Wild Dreamer

Nagrade **Wild Dreamer** za najbolji igrani i dokumentarni film dodijelit će tročlani žiri u sastavu **Sonja Leboš** (kulturna antropologinja / Hrvatska), **Tina Leisch** (filmska redateljica, novinarka i politička aktivistkinja / Austrija) i **Marko Stojilković** (filmski kritičar, Srbija / Slovenija).

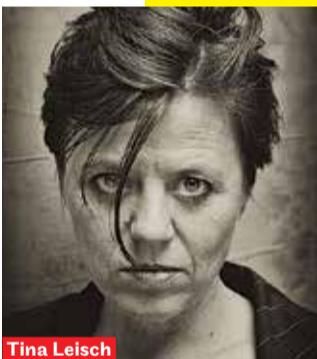
ŽIRI

Sonja Leboš

Sonja Leboš je kandidatkinja za naslov doktora znanosti na Sveučilištu u Zadru (radni naslov: **Grad na filmu, film u gradu**), etnologinja i kult. antropologinja te hispanistica (FF u Zagrebu), **ekspert za kulturni turizam** (Sveučilište u Bolonji) i **likovni pedagog** (Freie Hochschule Stuttgart), studirala je i scenografiju i arhitekturu u Pragu i Zagrebu. Njene aktivnosti kreću se u

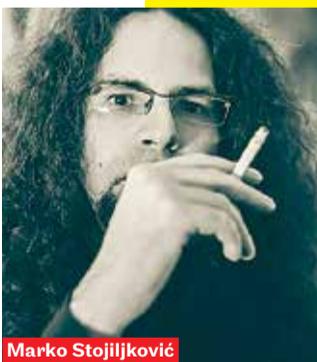
području kulturalnih i urbanih studija, obrazovanja i produkcije u kulturi i umjetnosti, vizualne i urbane antropologije te analize diskursa, a djelovanje u području javnog kulturnog rada na međama narativnog urbanizma, dizajna, umjetnosti i urbanizma, studija performativnosti svakidašnjice, filma i novih medija.

Tina Leisch

Tina Leisch je tekstualna, filmska i kazališna radnica te politička aktivistkinja bazirana u Beču. Bavi se snimanjem političkih dokumentaraca i eksperimentalnim kazalištem. Neki od njezinih dokumentaraca su *Gangster Girls*, *Dagegen muss ich etwas tun*, *Roque Dalton*, *Let's Shoot The Night*, *Only The Dead Return Home* (korežija Ali Can) i *Dance and Get Him*. Razvila

je predstavu *Irrgelichter im Spiegelgrund* s pacijentima psihijatrijske bolnice Steinhof. Zajedno s Bernhardom Dechantom i 40 međunarodnih umjetnika uprizorila je *Traskirchen. Das Musical* ironičnu rekapitulaciju izbjegličkog pokreta. Suosnivačica je nekoliko političkih organizacija (www.klappeauf.at, www.schweigendemeinheit.at, www.kinoki.at, www.persman.at).

Marko Stojilković

Marko Stojilković je slobodni filmski kritičar čiji su tekstovi objavljeni u pisanim, elektronskim i web-medijima u zemljama regije, kao i u međunarodnim medijima kao što su Cineuropa i Asian Movie Pulse. Suradnik HRT-a u radio-emisiji Filmoskop. Stalni filmski kritičar portala Lupiga i XXZ Magazin. Filmski kritičar podlistka Objektiv dnevnog podgoričkog dnevnog lista Pobjeda. Suradnik revija Dialogi i Ekran u Sloveniji. Su-osnivač i stalni filmski kritičar međunarodne web-platfome Ubiquarian specijalizirane za dokumentarne i kratkometražne filmove.

DOKUMENTARNA KONKURENCIJA

Kino Tuškanac / Ponedjeljak 16. 5. / 17.30

Kamuflaža / Camuflaje

Argentina, 2022., 93' DCP

Režija: Jonathan Perel · Scenarij: Jonathan Perel · Fotografija: Joaquín Neira · Montaža: Pablo Mazzolo · Produkcija: Pablo Chernov, Jonathan Perel (Alina Films, Off the Grid) · Uloge: Félix Bruzzone, Margarita Molfino, Iris Avellaneda, Archie Campos, Gustavo Guoglielmi

Pune dvije minute sve što vidimo su gležnjevi, gole noge i asfalt. Svaki put kad noga udari tlo čuje se potmulu zvuk koji prati ubrzano disanje trkača. Ritam je stabilan no kadar je nabijen urgentnošću. Trkač je Félix Bruzzone, pisac koji živi u blizini vojne baze Campo de Mayo na rubu Buenos Airesa. Riječ je o najvećoj vojnoj bazi u Argentini gdje je tijekom nekadašnje diktature bio smješten zloglasni kamp za pritvor i mučenje političkih neistomišljenika. Bruzzoneovo istraživanje i iskustva služe kao okosnica Perelova filma *Kamuflaža*. Svoju motivaciju objašnjava u *voice-overu*: njegova majka oteta je od vojke, nastavši dok je bio nedonoščić. Tek nakon što je kupio kuću u blizini Campo de Mayo saznao je da je tamo i umrla. Što učiniti s leđinom na kojoj je vojska ubijala svoje oponente prije 45 godina? Bruzzone u nizu uprizorenih susreta raz-

govara s lokalnim stanovnicima. Agent nekretninama naslađuje se nad rastom cijena, nenadani okršaj s vojnicima ispada bolje nego očekivano, preživjela iz logora opisuje s koliko se otpora susrela pri podizanju spomenika, a kamoli memorijalno-dokumentacijskog centra. Bruzzone nastavlja trčati, neumorno.

Nagrade i festivali: **Berlinale Forum (2022)**; **Buenos Aires International Festival of Independent Cinema (2022)**; **Cinéma du Réel (2022)**; **IndieLisboa International Independent Film Festival (2022)**; **Visions du Réel (2022)**

Jonathan Perel rođen je 1976. u Buenos Airesu, Argentina. Ima umjetničku diplomu i radi kao vizualni umjetnik, filmaš i producent. Njegov film *Korporativna odgovornost* prikazan je 2020. u Berlinale Forumu.

Kino Tuškanac / Utorak 17. 5. / 18.00

Dnevnic iz Myanmara / Myanmar Diaries

Nizozemska/Myanmar/Norveška, 2022., 70' DCP

Režija: The Myanmar Film Collective · Scenarij: The Myanmar Film Collective · Fotografija: The Myanmar Film Collective · Montaža: The Myanmar Film Collective · Produkcija: Corinne van Egeraat, Petr Lom (ZINDOC)

Kamuflaža

Dnevnic iz Myanmara

Hibridni dokumentarac opisuje život u Myanmaru nakon vojnog puča koji je izbio 1. veljače 2021. i okuplja deset intimnih minijatura koje su snimili mladi i anonimni burmanski filmaši. Politički urgentan film javlja se u doba kada je Myanmar gotovo u potpunosti nestao iz natpisa svjetskih medija a građani su nakon deset godina krhkog demokratskog otvaranja (2012-2022) prepušteni na milost i nemilost jedne od najbrutalnijih diktatura na svijetu koja je na vlasti još od 1962. godine. Političkom košmaru i sveopćem beznađu članovi kolektiva suprotstavljaju se kroz filmski medij kao čin kreativnog otpora. Svi sakupljeni segmenti ispričani su u prvom licu te su međusobno povezani zastrašujućim snimkama koje su prikupili tamošnji građanski novinari neustrašivo dokumentirajući brahijalnost režima, represiju tisuća mirnih prosvjednika koji su uhićeni ili ubijeni, te oružane pobune koje izbijaju diljem zemlje. Formalna inovativnost i kreativno pripovijedanje kratkih hibridnih filmova proizlazi iz gole nužde – filmašima je zabranjeno snimati vani, na "pravim" lokacijama te ne smiju pokazati lica protagonista kako bi sačuvali njihovu anonimnost. U Myanmaru vas mogu uhititi samo ako nosite kameru na ulici a kamoli ako snimate njom – jer usprkos postčinjeničnom diskursu i zasićenosti slikama kamera je i dalje moćno oružje, znaju to svi represivni aparati.

Nagrade i festivali: **Berlinale Panorama (2022)** – najbolji dokumentarni film, nagrada **Amnesty International**; **Cartagena Film Festival (2022)**; **Movies that Matter (2022)** – nagrada **Camera Justitia**; **BAFICI (2022)**; **HOTDOCS (2022)**; **Docs Barcelona (2022)**; **DOXA (2022)**; **Human Rights Watch Film Festival London (2022)** – nagrada **Tony Elliott Impact**

The Myanmar Film Collective je grupa anonimnih mladih filmaša iz Myanmara koji su nakon vojnog puča koji je izbio 1. veljače 2022. odlučili i dalje nastaviti snimati filmove kao čin kreativnog otpora.

Kino Tuškanac / Utorak 17. 5. / 19.15

Mutzenbacher

Austrija, 2022., 100' DCP

Režija: Ruth Beckermann · Scenarij: Ruth Beckermann, Claus Philipp · Fotografija: Johannes Hammel · Montaža: Dieter Pichler · Produkcija: Ruth Beckermann (Ruth Beckermann Filmproduktion)

15. Subversive Film Festival

Josephine Mutzenbacher ili *Pripovijest bečke kurve* je erotska knjiga objavljena početkom 20. stoljeća. Knjiga anonimnog autora (pretpostavlja se da je u pitanju austrijski pisac i kritičar židovskog podrijetla Felix Salten najpoznatiji kao autor *Bambi-ja*) bila je desetljećima zabranjena i stekla je popriličnu notornost u Austriji i šire. Uprkos tvrdnji u naslovu knjigu je najvjerojatnije napisao muškarac stavljajući se u poziciju žene. Njezine sočne stranice pune su eksplicitnih prikaza seksa i zlostavljanja (uključujući i djecu) u Beču na prijelazu stoljeća gdje su cvali promiskuitet i siromaštvo. Ruth Beckermann organizira lažni kasting i okuplja muškarce od 16 do 99 godina kako bi uprizorili čitanje knjige, inicirajući raspravu o muškoj želji i njenoj transformaciji tijekom proteklih stotinu godina. Snalazljivo koristeći svoj "redateljski autoritet" Beckermann dočarava pozadinu i posljedice seksualnih maštarija bez lažnog moraliziranja i propituje društveno licemjerje. Njezina iskrena, provokativna, naizmjenično duhovita i uznemirujuća studija nadasve pronicljivo istražuje razlike između ženske i muške seksualnosti te način na koji društvo oblikuje naše erotske fiksacije.

Nagrade i festivali: **Berlinale (2022)** - najbolji film sekcije Encounters; **Cinéma du Réel (2022)**; **Visions du Réel (2022)**; **CPH:DOX (2022)**; **Beldocs (2022)**

Ruth Beckermann rođena je u Beču 1952. godine. Studirala je novinarstvo i povijest umjetnosti. Autoričini filmovi *Nach Jerusalem* (1991.), *Jenseits des Krieges* (1997.) i *Homemad(e)* (2001.) s uspjehom su prikazani na brojnim festivalima. U filmu *Odsanjeni* (2016.), pozabavila se kompleksnim odnosom rumunjskog pjesnika Paula Celana i austrijske spisateljice Ingeborg Bachmann, čiji je otac bio član Nacističke partije. Autoričin doks *Waldheimov valcer* (2018.) također se vraća avetima nacizma i proglašen je najboljim dokumentarnim filmom na Berlinaleu. Hrvatsku premijeru imao je na 11. Subversive Film Festivalu. Njezin najnoviji film *Mutzenbacher* (2022) ponovno je nagrađen u Berlinu, ovoga puta kao pobjednik sekcije Encounters.

Kino Tuškanac / Srijeda 18. 5. / 17.30

Brodska straža / Dogwatch

Grčka/Francuska, 2022., 78' DCP
Režija: Gregoris Rentis · Scenarij: Gregoris Rantis · Fotografija: Thomas Tsiftelis · Montaža: Chronis Theocharis · Produkcija: Gregoris Rentis, Vicky Miha, Clément Duboin, Florence Cohen (BYRD, asterisk*, Good Fortune Films)

Kako bi se zaštitilo kolonije dobara kroz takozvano područje visokog rizika duž obalu Somalije privatni plaćenici postavljaju su na brodove da bi odagnali prijetnju suvremenih pirata. Neumoljivo se pripremajući na susret s neprijateljem svaki sat dovodi ih bliže borbi, ali možda i ne. *Brodska straža* dokumentarac je s elementima *slapstick* komedije koji originalno i tragikomično pristupa snimljenim situacijama u kojima se zrcale toksični maskulinitet i apsurdnost rata. Film opisuje svijet zamrznut u iščekivanju konflikta kako bi samom sebi stvorio svrhu. Besmisao, vječno stanje pripravnosti, oda dosadi ili metafora našeg doba? Čekanje na neprijatelja koji se nikad ne pojavljuje. Poput Buzzati-jeve *Tatarske pustinje* ili vojnih igara u *Beau travail* Claire Denis s kojom dijeli jezik tjelesnog teatra i homoerotike. *Brodska straža* strukturirana je u tri poglavlja. Novajlija Yorgos završio je trening i žudi za akcijom no zaglavljuje u šrilankanskoj luci. Iskusi Costa, na vrhuncu svoje karijere, kreće na još jedno putovanje kako bi se dokazao. Victor se bliži mirovini no osjeća se otuđeno na kopnu. Dok se navikava na pomisao uredskog posla poučava novaka kako bi se uvjerio u svoje junaštvo. Tri protagonista isprepliću se u arhetip plaćenika koji je posvetio cijeli svoj život borbi s neprijateljem koju njegova sama prisutnost uglavnom onemogućuje.

Nagrade i festivali: **Visions du Réel (2022)** - svjetska premijera; **Les Arcs (2021)** - Titra Film Jury Award za djelo u nastanku

Gregoris Rentis rođen je u Ateni. Diplomirao je filmsku režiju na Kalifornijskom umjetničkom institutu te potom režirao nagrađivane reklame i glazbene spotove. Njegov diplomski film *Sundown* (2010.) imao je svjetsku premijeru na filmskom festivalu u Rotterdamu. *Brodska straža*, njegov prvi dugometražni dokumentarac, osvojio je nagradu žirija TitraFilm na Les Arcs kao najbolje djelo u nastanku a svjetsku premijeru imao je u sklopu međunarodne konkurencije ovogodišnjeg Visions Du Réela.

Kino Tuškanac / Srijeda 18. 5. / 19.00

Kraj / Krai

Austrija, 2021., 123' DCP
Režija: Aleksej Lapin · Scenarij: Aleksej Lapin · Fotografija: Adrian Campean · Montaža: Sebastian Schreiner · Produkcija: Thomas Herberth, Florian Brüning (Horse & Fruits)

Redatelj Aleksej Lapin putuje u selo Jutanovka na rusko-ukrajinskoj granici gdje je kao dječak provodio ljetne praznike. Filmska ekipa obavještava lokalce da žele u njihovom se-

lu snimiti povijesni film. Najavljeni filmski projekt daka-ko samo je izlika, ali svejedno se rado odazivaju. Umirovljena učiteljica prisjeća se kako ju je partija skoro izbacila jer je ukrala boju s gradilišta da bi ofarbala školu. Farmeri usporeno rade u polju a radije bi dremuckali na užarenom augustovskom suncu. Auti naizgled bez razloga prestaju voziti nasred ceste pa se šire glasine o elektromagnetizmu. Seoski čudak lamentira o prirodi slobode dok mlada majka postavlja nove tapete u sobi svoje djece. Ponekad su posve odsječeni od modernog svijeta i provode večeri uz svijeće zbog nestanka struje. Često znaju i zapjevati ali i pokazati ogorčenost aktualnom političkom situacijom. Sanjiva atmosfera sela i ležerni protok vremena tijekom posljednjih dana ljeta djeluje nestvarno s obzirom na današnje ratno stanje s onu stranu granice i poprima sablesne konotacije. *Kraj* je prožet osjećajem izgubljene domovine, nečega što vjerojatno ne postoji ali proganja svakog apatrida. Lapin traži ono arhetipsko u svojim protagonistima i pronalazi ono magično u naizgled banalnim svakodnevnim radnjama. Film je to s naglaskom na proces, koji se konstantno pred nama rađa i meandriira u nepredviđene rukavce i zakutke. "Nadam se da nećeš osramotiti našu domovinu" kaže ruska seljanka na početku filma. Osramotio ju je jedan čovječuljak u Kremlju svojom neutaživom žudnjom za moći i osujećenom taštinom. Lapin je pak snimio jedan lijep film vjeran istinskoj prirodi filmske umjetnosti. Koliko god se činilo da to nije dovoljno, to izgubljeno, najvjerojatnije mitsko "doba filmske nevinosti" koje želi povratiti ponekad je glasniji poziv na humanost od bilo kakvih deklarativnih i žučljivih političkih traktata.

Nagrade i festivali: **Viennale (2021)**; **Dok Leipzig (2021)**; **Duisburger Filmwoche (2021)**; **Khanty-Mansiysk Siberia - Spirit of Fire International Debut Film Festival (2022)** - najbolji redatelj; **Triest - Alpe Adria Cinema - Film Festival (2022)**

Aleksej Lapin rođen je u Tomsku, u Rusiji. Odselio se s obitelji u Italiju kad je imao deset godina. Godine 2010. završio je preddiplomski studij na Sveučilištu u Bolzanu a nakon toga započeo je studij filmske režije na Bečkoj filmskoj akademiji pod mentorstvom Michaela Hanekea. Njegov posljednji kratki film 100 EUR (2018.) nominiran je za nagradu First Steps i prikazan je na brojnim festivalima kratkometražnog filma, uključujući Clermont Ferrand i Palm Springs, te je osvojio glavne nagrade na Premiers Plans d'Angers i Tallinn Black Nights. Od 2015. radi na svojem dugometražnom dokumentarnom prvijencu *Kraj* o selu svojih predaka.

Mutzenbacher

Brodska straža

Kraj

15. Subversive Film Festival

Svjetla posvuda

Kino Tuškanac / Srijeda 18. 5. / 21.15

Svjetla posvuda / All Light, Everywhere

SAD, 2021., 105' DCP

Režija: Theo Anthony · Scenarij: Theo Anthony · Fotografija: Corey Hughes · Montaža: Theo Anthony · Produkcija: Riel Roch-Decter, Sebastian Pardo, Jonna McKone (Memory, Sandbox Films)

Filmski esej *Svjetla posvuda* istražuje zajedničku povijest kamera, oružja, policije i pravosudnog sustava. Film preispituje infiltraciju tehnologija nadzora u našu svakodnevnicu i sondira predrasude koje su inherentne ljudskoj percepciji ali i percepciji objektivna. Kao i u svojem nagrađivanom prvijencu *Štakorski film* Anthony svoju istragu otpočinje u Baltimoreu, gradu koji je već dugo glavni poligon za testiranje novih policijskih tehnologija. Od 19. stoljeća kada je nova umjetnost fotografije potpomagala kolonijalne projekte i razvoj automatskog oružja pa sve do sjedišta Axona, kompanije koja ima monopol na proizvodnju tjelesnih kamera u SAD-u, Anthony iscrtava kaleidoskopski portret društva kontrole i podsjeca na dugotrajnu povezanost fotografskih slika i nasilja. Njegova naracija uparuje apstraktno istraživanje prirode percepcije s konkretnim primjerima kako se ograničenja te iste percepcije pretvaraju u oružja. *Svjetla posvuda* prikazuje autoritarnu upotrebu fotografije no istovremeno ne osporava subverzivni potencijal medija. Anthonyjev autorefleksivni stil kombinira verité, performans, arhivsko istraživanje i elektroničke kompozicije njegova sugrađanina Dana Deacona te upućuje gledatelja na demokratski pristup slici i napuštanje iluzije objektivnosti i sigurnosti.

Nagrade i festivali: **Sundance Film Festival (2021)** - svjetska premijera, **Posebna nagrada žirija za najbolji američki dokumentarac**; **CPH:DOX (2021)** - Nagrada **F:ACT** - posebno priznanje; **Documenta Madrid (2021)** - najbolji međunarodni film; **Dokufest (2021)**; **Zurich Film Festival (2021)** - Science Film Award; **Jeonju Film Festival (2021)**

Theo Anthony rođen je 1989. Nakon što je diplomirao na Koledžu Oberlin, surađivao je s magazinom *Vice* i s Agence France Presse (AFP). Nakon tri hvaljena kratkometražna doksa - *Chop My Money*, *Peace in The Absence of War* i *Maison pour la vie*, snimljenog u Kongu u finalnim danima trodnevnog rata - snima svoj prvi dugometražni komad *Štakorski film* (2016.) koji je imao svjetsku premijeru u Locarnu a hrvatsku na 10. Subversive Film Festivalu. Bavio se i glazbenim videom (*Pepepiano*, *Wise Blood*, *Logan Taka-*

hashi). *Svjetla posvuda* (2021.) je njegov drugi dugometražni dokumentarac.

Kino Tuškanac / Četvrtak 19. 5. / 19.30

Vodič za ljubav i borbu protiv kapitalizma / À demain mon amour

Francuska, 2021., 92' DCP

Režija: Basile Carré-Agostini · Scenarij: Basile Carré-Agostini · Fotografija: Basile Carré-Agostini · Montaža: Clémence Carré, Basile Carré-Agostini · Produkcija: Frédéric Dubreuil (Envie de Tempête Productions - Les Films Grain de Sable) · Uloge: Monique Pinçon, Michel Pinçon-Charlot

Šarmantan dokumentarac o bračnom paru Monique i Michelu Pinçon-Charlotu, francuskim sociolozima i autorima knjiga *Nasilje bogatih* i *Predsjednik ultra-bogatih. Kronika klasičnog prezira u politici Emmanuela Macrona*. Monique i Michel zajedno su više od 50 godina i mogli bi živjeti ugodan i miran umirovljenički život u svojem ljupkom domu u okolicama Pariza. No kako da se odmori kada se treba boriti protiv kapitalizma? Les Pinçon-Charlot 21 godinu bili su voditelji istraživanja pri CNRS-u gdje su primjenjivali koncepte Pierrea Bourdieua te analizirali životne navike imućnih građana iz perspektive njihova kapitala - ekonomskog, ali i socijalnog, kulturnog i simboličnog. Knjiga *Predsjednik bogatih, studija oligarhije u Sarkozyjevoj Francuskoj* proslavila ih je izvan akademskog miljea, a u javnosti su poznati i po svojem aktivnom angažmanu i interesu za pokret žutih prsluka. Osim uvida u njihov sociološki rad film pruža intiman portret njihova života u dvoje u pokušaju odgovora na egzistencijalističko pitanje: "Kako pronaći hrabrost za borbu kada vidimo da svijet o kojem sanjamo svakim danom postaje sve udaljeniji?" Redatelj Carré-Agostini odgovor pronalazi u solidarnosti i intimnosti bračnog para. Jer kako nas je poučio Badiou tko ne krene od ljubavi, nikad neće saznati što je filozofija. Stoga treba poput Les Pinçon-Charlot stati u obranu ljubavi te je suprotstaviti sigurnosti i komforu. Na tragu Rimbauda ljubav bi valjalo ponovno izmisliti, te je izložiti riziku i avanturi.

Basile Carré-Agostini je francuski filmski i televizijski snimatelj i redatelj. *Vodič za ljubav i borbu protiv kapitalizma* (2021.) njegov je prvi dugometražni autorski dokumentarac.

Kino Tuškanac / Petak 20. 5. / 17.30

107 majki / Cenzorka

Slovačka/Češka/Ukrajina, 2021., 93' DCP

Režija: Péter Kerekes · Scenarij: Ivan Ostrochovský, Péter Kerekes · Fotografija: Martin Kollar · Montaža: Martin Piga, Thomas Ernst · Produkcija: Ivan Ostrochovský, Ivana Kurincová, Jiří Konečný, Denis Ivanov, Péter Kerekes, Vít Klusák, Filip Remunda (Punkchart films, Radio and Television of Slovakia, Endorfilm, Arthouse Traffic, Peter Kerekes Film, Hypermarket Film) · Uloge: Maryna Klimova, Iryna Kiryazeva, Lyubov Vasylina

Lesja je počinila zločin iz strasti koji će joj donijeti sedmogodišnju kaznu u ženskom zatvoru u Odesi. Upravo je rodila svoje prvo dijete, a sada ulazi u svijet napučen samo ženama: zatvorenicama, medicinskim sestrama i čuvaricama, ženama svake životne dobi, suprugama i udovicama, kćerima, sestrama, trudnicama, ženama s djecom. Da nema boje odore, bilo bi ponekad teško reći tko je tko. Redatelj Kerekes donosi autentično kolektivno svjedočanstvo osuđenih majki, njihove osamljenosti i rijetkih trenutaka sreće. Kerekesova dokuficija izvorno se trebala fokusirati na kontrolu pisama koja stižu zatvorenicama tzv. pozitivnu cenzuru - u jednom od zatvora u Odesi za oko mu je zapala čuvarica Iryna, kojoj je jedno od zaduženja cenzuriranje pisama. No kako je krenuo dublje istraživati shvatio je da u zatvorima borave mnoge žene s djecom te je proširio svoje prvotno područje interesa. Čuvarica Iryna ostala je jedina "stvarna" osoba u filmu dok zatvorenice interpretiraju profesionalne glumice na osnovu njihovih autentičnih svjedočanstava, pisama i iskustva. Kerekes uvjerljivo rekreira izolirani univerzum u kojem naše anti-heroine dijele svoje zločine, ljubavi, nade i tuge ispred kamere u odmaku od monotone zatvorske rutine i njezinih oporih rituala. Suptilni humor, istančane izvedbe, ogoljena mizanscena i čeznutljivi songovi oživljavaju svijet izvan vremena a rezultat je dostojanstveni portret inače nevidljivih žena i njihove djece.

Nagrade i festivali: **Venice Film Festival (2021)** - sekcija **Orizzonti**, najbolji scenarij; **Chicago International Film Festival (2021)** - najbolja režija; **Cottbus Film Festival (2021)** - najbolji film; **San Sebastián International Film Festival (2021)**

Péter Kerekes rođen je u Košicama, u Slovačkoj, a diplomirao je filmsku režiju na Fakultetu za film i televiziju Akademije izvedbenih umjetnosti u Bratislavi. Godine 2003. režirao je i producirao svoj prvi dugometražni dokumentarni film *66 Seasons*, koji je postao

Vodič za ljubav i borbu protiv kapitalizma

107 majki

15. Subversive Film Festival

Kako spasiti mrtvog prijatelja

hit na festivalima i osvojio nekoliko nagrada, uključujući najbolji film na DocAvivu. Idući dugometražni dokumentarni naslov *Kuhanje povijesti* (2009) osvojio je, između ostalog, nominaciju Prix Arte za najbolji dokumentarac na Europskim filmskim nagradama. *Baršunasti teroristi*, Kerekesov dugometražni dokumentarac iz 2013. koji je režirao s Pavolom Pekarčikom i Ivanom Ostrochovským, osvojio je nagradu FEDEORA na Kralovym Varym, a međunarodnu je premijeru imao na Berlinale Forumu gdje je osvojio nagradu čitatelja Tagesspiegel.

Kino Tuškanac / Subota 21. 5. / 19.15

Kako spasiti mrtvog prijatelja / How to Save a Dead Friend

Švedska/Norveška/Francuska/Njemačka, 2022., 103' DCP

Režija: Marusja Siroječovskaja · Fotografija: Marusja Siroječovskaja, Kimi Morev · Montaža: Qutaiba Barhamji · Produkcija: Ksenija Gapčenko, Mario Adamson (Docs Vostok, Sisyfos film)

Marusja ima 16 godina i poput zabrinjavajućeg broja ruskih tinejdžera želi se ubiti. No onda sretno svoju srodnu dušu u obličju drugog milenijalca Kimija. Postaju nerazvojni i snimaju naizmjenična razdoblja euforije i tjeskobe, sve sretno i tužne trenutke vlastite mladosti, sagorijevajući svijet s oba kraja uz puno droge i glazbe na tom lošem tripu 2000-ih. Par zajedno provede čitavu dekadu i bilježi sve što nosi odrastanje u nasilnom i autokratskom režimu. No polako se udaljavaju. Kao što kaže njihova omiljena pjesma i također suicidalni heroj Ian Curtis: "Love will tear us apart, again." Kimi počne sve više konzumirati teške droge, a Marusja se fokusira na svoj studij i postaje politički aktivna prosvjedujući protiv represivne oligarhije koja je odlučna sprovesti svoj nacionalistički san u djelo. Bezuvjetna ljubav ponovno će ih ujediniti kako bi snimili zadnji drama-

tični čin svojih života i zadržali trag Kimija u ovim pokretnim slikama. 150 sati materijala koji je snimljen tijekom 12 godina Marusji je pomogao montirati nagrađivani sirijski redatelj i montažer Qutaiba Barhamji, poznat po filmu *Still Recording/Još se snima*, a koristili su i aplikaciju VOSIS koja pretvara slike u zvučne valove. Debitanski film Marusje Siroječovskaje je ljubavno pismo divnom, senzibilnom Kimiju kojeg je život u depresivnoj Rusiji (koja je samo teritorij na karti jednako depresivnog svijeta) proždri, ali i bunтовni vapaj iz srca, posveta cijeloj jednoj utišanoj generaciji. Neuništiva ljubavna priča u svijetu koji juri u susret neminovnoj kataklizmi.

Nagrade i festivali: **Visions du Réel (2022)** – svjetska premijera, posebno priznanje u međunarodnoj konkurenciji; **Indielisboa (2022)**; **Dok.fest Munich (2022)**; **ACID Cannes (2022)**; **Docaviv IDFF (2022)**

Marusja Siroječovskaja

(1989.) je nagrađivana redateljica i vizualna umjetnica rođena u Moskvi koja je u ožujku 2022. zbog slamanja opozicijskih glasova emigrirala iz Rusije. Marusja je studirala na Školi dokumentarnog filma u Moskvi i diplomirala filmsku režiju na Institutu za suvremenu umjetnost u istom gradu. Njezin kratki studentski film *Exploration of Confinement* nagrađen je 2013. na New Orleans Film Festivalu i ušao je u utrku za studentskog Oscara. Završila je brojne filmske radionice uključujući Ex Oriente Film, Flahertianu i IDFAcademy. Marusja je 2015. postala stipendistica programa Nipkow (Berlin, Njemačka). *Kako spasiti mrtvog prijatelja* (2022.) njezin je dugometražni dokumentarni prvijenac.

DURAS / GODARD DIJALOZI

Kino Tuškanac / Nedjelja 22. 5. / 16.00

Vidimo se u petak, Robinsone / À vendredi, Robinson

Francuska, 2022., 96' DCP

Režija: Mitra Farahani · Fotografija: Daniel Zafer, Mitra Farahani, Fabrice Aragno · Montaža: Mitra Farahani, Fabrice Aragno, Yannick Kergoat · Produkcija: Mitra Farahani (Écran Noir Productions) · Uloge: Jean-Luc Godard, Ebrahim Golestan

Prije nekoliko godina Mitra Farahani imala je ideju. Mogla bi organizirati susret između dvojice velikih redatelja koji se, iako pripadaju istoj generaciji, nikad nisu sreli uživo: Jean-Luc Godard švicarski maestro kojeg ne treba posebno predstavljati i manje poznati Ebrahim Golestan, čija književna i filmska djela tvore temelje moderne iranske kulture (npr. *Cigla i zrcalo*, 1965.) – dvojica pustinjaka koji su pokrenuli političku i tehničku revoluciju na filmu. Susret uživo se pokazao nemogućim no ova prepreka potaknula je novi kreativni pristup. Farahani predlaže korespondenciju na koju Godard odgovara: "Možda nećemo korespondirati jedno drugome." Razmišljajući o svojim konvergentnim i/ili

divergentnim filmskim odisejama dvojica sineasta 29 tjedna na svakog petka razmjenjuju poruke. *Vidimo se u petak, Robinsone* nudi zanimljiv uvid u ulogu umjetnika u 20. i 21. stoljeću. Kako smrt postaje opipljiva dvojica velikana kontempliraju vlastitu smrtnost, kao intelektualci i kritičari svoga doba. Jedno je sigurno: suočit će se s njom oštro i uz nepokolebljivi humor.

Nagrade i festivali: **Berlinale (2022)** – svjetska premijera, posebna nagrada žirija u sekciji Encounters; **Buenos Aires International Festival of Independent Cinema (2022)**; **Visions du Réel (2022)**

Mitra Farahani rođena je 1975. godine u Teheranu, u Iranu. Kiparica i filmska redateljica diplomirala je 1997. grafički dizajn na Sveučilištu Azad. Potom je emigrirala u Pariz gdje je studirala likovnu umjetnost, video i film na ENSAD-u. Otada podjednako djeluje u umjetničkom i filmskom svijetu. Godine 2002. njezin kratki film *Juste une femme* prikazan je na Berlinaleu gdje su i svi njeni sljedeći filmovi također imali premijere. Od 2012. radi i kao producentica, između ostalog na Godardovom filmu *Kaleidoskop* (2018.).

Kino Tuškanac / Nedjelja 22. 5. / 18.00

Želim pričati o Duras / Vous ne désirez que moi / I Want to Talk About Duras

Francuska, 2021., 95' DCP

Režija: Claire Simon · Scenarij: Claire Simon (prema knjizi Yanna Andréa) · Fotografija: Céline Bozon · Montaža: Julien Lacheray · Produkcija: François d'Artemare (Les Films de l'Après-Midi) · Uloge: Swann Arlaud, Emmanuelle Devos, Christophe Paou, Philippe Minyana

Recizant, omeđen portret kompleksnog ljubavnog odnosa između slavne spisateljice i redateljice Marguerite Duras i njezina mnogo mlađeg, homoseksualnog partnera Yanna Andréa. Francuska redateljica Claire Simon snimila je brojne igrane i dokumentarne filmove a u *Želim pričati Duras* stvara začudni hibrid dvaju filmskih žanrova. U pitanju je dramatičnija dvaju dijaloga koji su u potpunosti bazirani na transkriptima intervjuva koji je Yann Andréa (igra ga Swann Arlaud) dao novinarki Michèle Manceaux (Emmanuelle Devos, vrsna ispitivačica i ocharavajuća slusateljica). Razgovor je snimljen u stvarnom vremenu, "uživo" i bez prekida a između Simon umeće snimljene sce-

Vidimo se u petak, Robinsone

Želim pričati o Duras

15. Subversive Film Festival

ne, arhivske snimke Duras i erotske crteže Judith Fraggi. *Želim pričati o Duras* podcrtava seksualne nejednakosti i igre moći koje definiraju njihov bremenit ljubavni život i istodobno ostaje vjerna mističnom ambigvitetu koji je definirao Durasin singularni umjetnički korpus. Film je to o odnosu dominantnog i onoga kojim se dominira, o inverziji tipično muških i ženskih uloga, o idealističkoj koncepciji ljubavi i zajedničkoj želji ljubavnika da jedno drugo razore, o nasilju umjetnika nad svojim partnerima i besmrtnosti koju zajedno žele postići, o tome koliko društveni kontekst određuje sadržaj ljubavi. No iznad svega film je to o slušanju – ne o govorenju bez slušanja po uzoru na televiziju gdje govoreće glave samo brbljaju svoja mišljenja. Slušanje je jako moćno oruđe: slušatelj je taj koji usmjerava govor. On ne mora ništa reći ali ima mističnu moć – načinom na koji sluša može stvoriti glas i omogućiti da ga se čuje. Riječima Claire Simon: “Kada vidimo slušateljicu to dodaje novu dimenziju, novo gledište onome koji govori. Pitamo se: što ona misli o tome što on govori? Gdje ga pokušava odvesti? Kako to utječe na nju? Michèle Manceaux vidi što joj Yann govori, ona sluša i potom uprizoruje Yannovu priču.”

Nagrade i festivali: **San Sebastián International Film Festival (2021)**; **Indie Memphis Film Festival (2021)**; **International Cinephile Society Awards (2022)** – nominacija za najbolji adaptirani scenarij

Claire Simon rođena je u Londonu 1955. godine. Filmsku karijeru započinje u Alžiru, gdje je studirala antropologiju i francuski jezik. Potom je kao montažerka surađivala s alžirskim sineastom Mohammedom Lakhdar-Haminom. Njezini filmovi često se bave topografijom Pariza, bilo da je riječ o igranofilmskom formatu (*Gare du Nord*) ili doksima poput *Šume od koje su satkani snovi*, prikazanog u dokumentarnoj konkurenciji 9. Subversive Film Festivala, a koji je renomirani Cahiers du Cinéma uvrstio u svoju godišnju ljestvicu 10 najboljih filmova 2016. godine (kao jedini dokumentarac). Autoričin posljednji doks *Mladi i usamljeni* (2018.) prikazan je u dokumentarnoj konkurenciji 11. Subversive Film Festivala.

POSEBNE PROJEKCIJE

Kino Tuškanac / Nedjelja 22. 5. / 20.00

Priroda / La Nature

Francuska/Armenija/Njemačka, 2020., 64' DCP

Režija: Artavazd Pelešjan
Scenarij: Artavazd Pelešjan
Montaža: Artavazd Pelešjan
Produkcija: Fondation Cartier pour l'Art Contemporain, ZKM - Center for Art and Media

Uvjeren sam da film može dočarati određene stvari koje nijedan svjetski jezik ne može prevesti. Za mene on se vraća u vrijeme prije Babilonske kule, prije podjele na različite, međusobno nerazumljive jezike.
— Artavazd Pelešjan

Razgovor između Artavazda Pelešjana i Jean-Luc Godarda, intervju je vodio Jean-Michel Frodon, *Le Monde*, 2. travnja, 1992.

Više od 25 godina nakon svojeg prethodnog filma 82.

Priroda

Punk the Capital

godišnji armenski redatelj iznenadio je svijet novim djelom. Jednostavan naslov krije film velike kompleksnosti o veličanstvenoj i destruktivnoj moći prirode. Film je komponiran od sekvenci nađenih snimki (*found footage*) u kojima su ljudske zajednice i postignuća izloženi na milost i nemilost velikih prirodnih sila, kao što su vulkanske erupcije, poplave, uragani i tornada. Većina snimaka preuzeta je s interneta no Pelešjan ih preoblikuje na takav način da se bešavno stapaju s njegovim posve osebnim filmskim jezikom, koji je sustavno rafinirao tijekom svoje karijere. Ukratko, slike su crno-bijele, lišene dijaloga i posjeduju monumentalnu kakvoću. Značenje im daje Pelešjanova poznata “montaža distance” (iznijeta u knjizi *Moyo Kino* 1988.) koja teži stvoriti oko sebe “emotivno magnetsko polje” i u kojoj repeticija i suptilne varijacije tvore poetsku intenzivnost djela. Upotrebljavajući izrazito singularan ali svejedno bezvremenski filmski idiom Pelešjan predstavlja posve suvremen i urgentan film koji nas budi iz iluzije da čovječanstvo može kontrolirati prirodu. *Priroda* donosi uznemirujuću vizualnu elegiju i izglednu završnicu ekološkog rasula koje je trenutačno na djelu.

Nagrade i festivali: **Fondation Cartier (2022)** – svjetska premijera; **IDFA (2022)** – europska premijera

Artavazd Pelešjan rođen je 1938. godine u Leninakanu, gradu u sovjetskoj Armeniji koji je nakon što je zemlja 1991. stekla neovisnost preimenovan u Gyumri. Odrastao je u Kirovakanu (današnji Vanadzor) gdje je stekao tehničke vještine

koje su ga odvele da radi u raznim industrijskim zanatima. Godine 1963. dok je živio u Moskvi odlučio je upisati VGIK, prestižnu sovjetsku filmsku školu. Tijekom studija režirao je svoja prva tri filma, uključujući *Početak* (1967.) koji je snimljen povodom 15. obljetnice Oktobarske revolucije. U narednim godinama od 1969. do 1993. kreirao je još šest filmova (*Mi, Stanovnici, Naše stoljeće, Četiri godišnja doba, Kraj, Život*). Danas živi u Jerevanu, u Armeniji. Tijekom gotovo 30 godina u srcu sovjetskog režima stvarao je devet osebnih kratko i srednjometražnih monokromatskih filmova koji su bili sastavljeni isključivo od dokumentarnih slika. Slike preuzete iz arhiva i slike koje bi sam snimao potom bi preradio (usporavao, preoblikovao, invertirao) i montirao tako da zajedno tvore prave pravcate vizualne pome koje su izmicale klasičnoj distinkciji između fikcije i dokumentarizma. Obradujući univerzalne teme kao što su rođenje, egzil i životinjski svijet, svaki film svjedočanstvo je njegovog vjerovanja u jedinstvenost filmskog jezika. Pelešjanov stil, lišen naracije, stavlja sliku i zvuk u ravnopravan odnos. To je film čiste emocije i lirizma, bez dijaloga, glumaca i pripovijedanja, koji se odlučno ali empatično osvrće na ljudsko stanje. Zapad ga je otkrio ranih 1980-ih – prvo je očarao filmskog kritičara Sergea Daneya a potom Godarda da bi našao svoje zasluženo mjesto među velikanima svjetskog filma.

MASTERCLASS: Ruth Beckermann

Dokukino KIC / Srijeda 18. 5. / 17:00

Režirati sjećanja: Politički krajolici u dokumentarnom filmu

U suradnji s partnerima iz Restarta i Austrijskog kulturnog foruma predstavljamo cijenjenu austrijsku dokumentaristicu **Ruth Beckermann** koja u Zagreb dolazi povodom hrvatske premijere filma *Mutzenbacher* u sklopu naše dokumentarne konkurencije. U

masterclassu koji je naslovljen *Režirati sjećanja: politički krajolici u dokumentarnom filmu* približit će nam svoje pronicljivo i poetično filmsko stvaralaštvo i viđenje društvene stvarnosti koje omogućuje dubinsku refleksiju na aktualna društveno-politička zbivanja te naš kontradiktorni odnos s prošlošću.

Različite društvene borbe, kolektivno sjećanje na naciizam i Holokaust, analiza izgradnje kolektivnog identiteta u Europi i na Bliskom istoku, film ceste i autobiografski esej, te poroznost granica iz-

među stvarnosti i fikcije konstanta su većine njezinih filmova u kojima odbija doslovno ilustrirati određenu temu već avanturistički eksperimentira s filmskom formom (primjerice već spomenuti *Mutzenbacher* u kojem kroz poziv na kasting oglašen u novinama suočava muškarce različitih dobi s istoimenim zloglasnim erotskim romanom iz 1906. godine o seksualnim pustolovinama bečke prostitutke i promatra njihove reakcije; *Waldheimov valcer* o zatopljenosti nacističkoj prošlosti bivšeg tajnika UN-a

Kurta Waldheima koji smo prikazali prije nekoliko godina na Subversiveu ili *Odsanjanj*, doku-fikcije bazirane na pismima Ingeborg Bachmann i Paula Celana).

Masterclass će moderirati filmski redatelj **Nebojša Slijepčević**

15. Subversive Film Festival

Dokukino KIC / Srijeda 18. 5. / 20:00

Punk the Capital

SAD, 2019., 90' DCP

Režija: Paul Bishow, James June Schneider · Montaža: James June Schneider · Produkcija: James June Schneider, Sam Lavine

Kada je punk eksplodirao u Washington DC-ju bila je to moćna konvergencija snažne muzike, formativnih prijateljstava i bistrih umova. *Punk the Capital* istražuje inspirativnu priču o tome kako je ova jedinstvena punk supkultura nastala na neočekivanom mjestu u savršenom trenutku. Film duboko zaranja u pokret koji je u potpunosti redefinirao punk žanr i stvorio dugotrajan model za opstanak DIY kulture i politički angažirane muzike. Situiraajući DC punk unutar širih rock narativa film otkriva zašto zvuk i ideje ove revolucionarne muzičke scene i dalje inspiriraju ljude diljem planeta. U filmu se pojavljuju bendovi Bad Brains, Minor Threat, Slickee Boys, Void, Faith, Rites of Spring, Half Japanese, Black Market Baby, Tru Fax, SOA, The Enzymes i The Insaniacs, a tu su i Henry Rollins, Ian MacKaye (Minor Threat, Fugazi), HR (Bad Brains), Jel-lo Biafra (Dead Kennedys), Cynthia Connolly, Joe Keithley, Howard Wuefing, Don Zientara i brojni drugi. *Punk the Capital* snimljen je zahvaljujući uspješnoj Kickstarter crowdfunding kampanji (50k) i nekoliko stipendija Komisije za umjetnost i humanistiku u DC-ju. Filmaši su na filmu blisko surađivali s punk arhivom i gradskom knjižnicom u DC-ju što je inspiriralo srodne svjetske projekte.

Nakon projekcije slijedi razgovor u kojem sudjeluju redatelj **James June Schneider**, legendarni bubnjar Minor Threata **Jeff Nelson** i basist Hoovera i June of 44 **Fred Erskine**. Moderator je **Zoran Stajčić**, glazbeni kritičar i glavni urednik popkulturnog magazina Ravno do dna.

Nagrade i festivali: American Film Institute i Hirshhorn Museum (Sound Scene festival) – svjetska premijera; In-Edit (Barcelona i Brazil); BAFICI; Leeds International Film Festival; Sound Unseen

James June Schneider rođen je u Washington DC-ju i tijekom 1980-ih odgojila ga je gradska punk i skate scena. Od 1992. snima filma a od 2001. radi i video performanse i projekcije na gradskim zidovima i građevinama. Njegovi nagrađivani radovi prikazivani su na filmskim festivalima, muzejima i umjetničkim prostorima diljem svijeta. Schneiderova filmografija uključuje *Blue is Beautiful* s muzičarima Dischord Recordsa The Make-Up (1997.) i znan-fan *The End of the Light Age* (2007.) u kojem glumi Lou Castel. Režirao je i *The Band that Met the Sound Beneath* (2012.) s čileanskim punk bendom *Panico and Young Oceans of Cinema*, portret francuskog redatelja *Jean Epsteina* koji je imao premijeru 2012. na filmskom festivalu u Rotterdamu. www.jamesjune.info

Paul Bishow preselio se u Washington DC sredinom 1970-ih. Od tada je snimio desetak filmova, dugometražnih i kratkometražnih, uglavnom na Super-osmici. Njegovi filmovi uključuju filmski esej *Anarchy and Chaos Prelude, DC to Bad Brains* (1979.) i igrani film *It's a Wonderful Horrible Life* (2001.). Brojni DC punk bendovi pojavili su se u njegovim filmovima kao i njihovi članovi koji povremeno igraju uloge u njegovim "fikcionalnim" radovima. Snimke iz njegovih filmova korištene su u brojnim dokumentarcima uključujući *Don Lett's Punk Attitude and Mandy Stein's Bad Brains Band in DC* (2012.). Paul je također jedan od osnivača I am Eye Film Forumu koji je 1982-1997. u DC-ju snimao underground filmsku seriju.

RETROSPEKTIVA - FILM XX: Cecilia Mangini

Cecilia Mangini

Program Film XX kustosice Dine Pokrajac sastoji se od filmskih ciklusa reprezentativnih redateljica koje su i dalje rijetka pojava u patrijarhalnom i falogocentričnom svijetu filma. U 2022. prisjećamo se nedavno preminule talijanske dokumentaristice Cecilije Mangini (1927. – 2021.) te prvi put u Hrvatskoj prikazujemo izbor njezinih autorskih dokumentaraca i igranih filmova na kojima je surađivala.

Cecilia Mangini rođena je u Apuliji i ta regija na jugu Italije ostala je za nju mistični svijet stoljećima udaljen od razvijene i bogate, industrijalizirane Toskane u koju seli s roditeljima. Njezini filmovi proizlaze iz cjeloživotne predanosti za društveni aktivizam i čvrstog uvjerenja u moć filma da pozitivno utječe na ljudske živote. Kroz više od 70 godina filmske

karijere svoj promatrački talent i pronicljivo snimateljsko oko uvijek je stavljala u svrhu svojeg političkog angažmana, slobodnog duha i anarhističke srčanosti. Karijeru je započela kao filmska kritičarka pišući za utjecajni marksistički filmski časopis *Cinema Nuovo*, a potom se pridružuje etnografskom filmskom projektu koji je nadzirao antropolog Ernesto de Martino, te zajedno bilježila umirujuće rituale i tradicije ruralnih zajednica u južnoj Italiji. Ova suradnja pokazala se veoma bitnom za formiranje Manginijina intimnog uvjerenja i humanističkog videja filmskog medija kao oruđa za istraživanje prošlosti i poticanje društvene promjene u sadašnjici. Njezini su dokumentarci jedinstveni primjeri beskompromisne, radikalne i eksperimentalne estetike koju je autorica ipak uspjela preve-

sti u srednjostrujaške moduse proizvodnje i konzumacije, a često obrađuju položaj žena, radnička prava i društvene nejednakosti u Italiji i inozemstvu. Cecilijini filmovi svesrdno prokazuju kapitalizam, imperijalizam, fašizam, mizoginiju i opskurantizam – u pitanju su zadivljujuće geste koje se ne daju ušutkati već nas suočavaju s našom pasivnošću. Filmovi su to koji žele probuditi – oni se ne žale već osuđuju i otkazuju poslušnost. Za autoričin opus bitne su brojne suradnje kojima se velikodušno daje. Lino Del Fra, njezin suprug, čest joj je filmski suradnik, a surađivala je i s brojnim intelektualcima i umjetnicima svoga vremena, uključujući Piera Paola Pasolinija, dok pred kraj života s 40 godina mladim Paolom Pisanellijem ostvaruje zanimljive refleksije na odnos fotografija,

MASTERCLASS REDATELJICE

Ruth Beckermann

REŽIRATI SJEĆANJA: POLITIČKI KRAJOLICI U DOKUMENTARNOM FILMU

SRIJEDA 18.5. U 17 SATI
DOKUKINO KIC
MODERATOR: NEBOJŠA SLIJEPEČVIĆ

15. Subversive Film Festival

Biti žene

Zauzdani Fabio

Dvije zaboravljene kutije – putovanje u Vijetnam

Nevidljivi u gradu

pokretnih slika i sjećanja. Mangini je do same smrti u 93. godini života bila vrlo aktivna u promociji dokumentarnog žanra, a njezin rad i javni angažman ukazuju na važnu kontrakulturnu ulogu koju film zauzima u suvremenoj talijanskoj povijesti.

Program organizira Kulturno informativni centar u suradnji sa Subversive Festivalom i Talijanskim institutom za kulturu u Zagrebu.

Dokukino KIC / Četvrtak 19. 5. / 19:00

Cecilia Mangini: Kratki filmovi (program 1)

Biti žene / Essere donne

r. Cecilia Mangini, Italija, 1965., 30' DCP

Film koji je svojevremeno podvrgnut cenzorskim škarama zauzima važno mjesto u opusu Cecilije Mangini. *Biti žene* njezina je najradikalnija filmska gesta koja portretira borbu talijanskih radnica i anticipira feministički pokret, a nastala je prema narudžbi Unione Donne in Italia (UDI – Savez žena Italije), ženske udruge bliske Talijanskoj komunističkoj partiji. *Biti žene* je proto-feministički eksperimentalni film koji kombinira scene koje portretiraju svakodnevne poteškoće koje žene prolaze doma i na radnom mjestu s nađenim snimkama (*found footage*), intervjuima i komentarom koji je napisao partizan, novinar i pisac Felice Chilanti.

Tommaso

r. Cecilia Mangini, Italija, 1965., 12' DCP

Tommaso promatra dolazak masovne industrijske proizvodnje kroz oči naivnog dječaka kojeg zasljepljuje obećanje bogatstva. Tommaso sanja o tome da postane radnik petrokemijske tvornice Monteshell koja je nedavno otvorena u gradu Brindisi, u regiji Apulija na jugu Italije. Dijalektičkom montažom evocira tenziju sadržanu u snovima talijanske radničke klase kojih je tvornica istovremeno utjelovljenje i ograničenje.

Brindisi '65.

r. Cecilia Mangini, Italija, 1967., 15' DCP

Najveća petrokemijska tvornica u Italiji izgrađena je pored gradića Brindisi gdje su dotada živjeli farmeri. Ova "katedrala usred pustinje" kako ju je prozvala Mangini omotava svoje radnike u mrežu eksploatacije. Niske plaće i loši radni uvjeti ne obeshrabruju one koji očajnički traže bilo kakav po-

sao. Tek nekolicina je spremna zauzeti se za sebe i prijaviti nezakonite radnje.

Zauzdani Fabio / La briglia sul collo

r. Cecilia Mangini, Italija, 1972., 15' DCP

Fabio Spada dijete je iz rimskog radničkog predgrađa San Basilio kojeg su njegovi roditelji i škola proglasili neprilagodnim. Kroz priču o buntovnom Fabiju Mangini se reflektira na zamke konformizma i opresivne težnje autoriteta. U svojim filmovima dokumentaristica često iznosi priče autsajdera i marginaliziranih skupina koje obrađuje kombinacijom britkog opservacionizma, humora i socijalno osviještenog komentara.

Dokukino KIC / Petak 20. 5. / 19:00

Dvije zaboravljene kutije – putovanje u Vijetnam / Due scatole dimenticate – un viaggio in Vietnam

Italija, 2020., 58' DCP

Režija: Cecilia Mangini, Paolo Pisanelli • Scenarij: Cecilia Mangini, Paolo Pisanelli • Fotografija: Paolo Pisanelli • Montaža: Matteo Gherardini • Produkcija: Officina Visioni

"Fotografije me podsjećaju na stvari jer gubim pamćenje. Nisam se sjećala ovih dviju kutija. I onda sam ih uzela, otvorila i počela pregledavati negative. Stvari kojih se više nisam sjećala navrle su mi ponovno jer fotografija ima moć da povрати vrijeme, premosti osjećaje i sve spasi." — Cecilia Mangini

"Snimanje dokumentarca o ponovno pronađenoj fotoreportaži i nerealiziranom filmskom projektu nije samo egzorcizam protiv vremena i izgubljenih prilika: u pitanju je spašavanje životnih priča, fascinantnih slika, važnog djelića povijesti. Vrlo je važno znati da je malena zemlja uspjela pobijediti veliku političku i vojnu silu. Ovaj otpor treba pamtit, on je također poziv na borbu do kraja, bez odustajanja. Protagonistkinja luta po svojoj kući, no ona je borbena umjetnica i hrabro se hvata u koštac s ranama koje joj nanose intimne uspomene i njezina prošlost." — Paolo Pisanelli

Dvije kutije pune foto-
grafskih negativa le-
žale su više od 50 go-
dina zaboravljene na dnu sta-
re garderobe. Između 1964. i
1965. Cecilia Mangini i njezin
suprug Lino Del Fra živjeli su
u Sjevernom Vijetnamu tije-
kom rata s SAD-om i provo-
dili istraživanje za dokumen-
tarac koji su namjeravali na-
praviti. Film nikad nije sni-
mljen, no kroz fotografije, tek-
stove, uspomene i rupe u sje-
ćanju ponovno proživljavamo
borbu i otpor naroda koji tra-
ži svoju neovisnost. Komorni
film o ratu, izbljedjelom sje-
ćanju i neumoljivom prolasku
vremena.

Cecilia Mangini (Mola di
Bari, 1927. - Rim, 2021.) je do-
kumentarna redateljica i foto-
grafkinja koja je od samog po-
četka gajila posvećeni, pažljivi
i unikatni pogled na pojedinca
i društvo, usmjerivši pažnju
pogotovo na marginalnost,
migracije i društvene neprav-
de. Prva žena koja je snimala
dokumentarce u poslijera-
tnom period, scenaristica ne-
kolicine dugometražnih
filmova i više od 40 kratkome-
tražnih filmova, uglavnom u
suradnji sa suprugom Linom
Del Fra. Njezina kamera istra-
živala je Italiju od kasnih
1950-ih do ranih 1970-ih često
uz fokus na južnu Italiju i regi-
ju Apuliju gdje je tražila ritua-
le drevne kulture na izdisaju,
koju su pomele nagle i bespo-
vratne promjene proizašle iz
tzv. ekonomskog čuda. 2009.
Cecilia je primila odlikovanje
Predsjednika republike "jer je
svojom dokumentarnom pra-
ksom prenijela budućim ge-
neracijama neke od najljepših
slika Italije pedesetih i šezdes-
etih godina."

Paolo Pisanelli (Lecce,
1965.) je fotograf i filmaš. Di-
plomirao je arhitekturu i eks-
perimentalni film. Radio je
kao fotonovinar i kazališni fo-
tograf, a od 1997. režira na-
građivane dokumentarne
filmove o gradovima, migran-
tima i društvenim borbama.
Bavi se i raznim audiovizual-
nim edukacijama te surađuje
sa Sveučilištem u Salentu i
filmskom školom Gian Maria
Volontè Film Art u Rimu.
Osnivač je i umjetnički dire-
ktor *Cinema del Reale*, festivala
autora i audiovizualnih djela
koje se održava u Salentu sva-
ke godine.

Dokukino KIC / Petak 20. 5. / 21:00

Cecilia Mangini: Kratki filmovi (program 2)

Nevidljivi u gradu / Ignoti alla città

r. Cecilia Mangini, Italija, 1958., 12' DCP

15. Subversive Film Festival

Cecilia Mangini

Prvi film Cecilije Mangini bio je cenzuriran i odmah povučen iz distribucije. U pitanju je portret grupe mladića iz odbačenih i siromašnih predgrada Rima u kojem pratimo njihove živote, izazove i nadanja. Pier Paolo Pasolini, pisac (svoj prvi film *Accattone* snimit će 1961.) i Cecilijin prijatelj, napisao je tekst koji nas vodi kroz njezine slike, a bit će to prva u nizu njihovih suradnji. Autoričina kamera neumorno luta ulicama poput njenih protagonista koji krata dane u sitnim krađama i lakim užicima. U njezinoj potrazi za onim što izmiče prosječnom oku nepokolebljiv politički stav i empatija idu ruku pod ruku.

Marijini dani / Maria e i giorni

r. Cecilia Mangini, Italija, 1959., 11' DCP

Portret starije žene koja se zove Maria di Capriati a živi na izoliranoj farmi u Pugliji. Snažna i prkosna po prirodi ne boji se smrti i duboko je vezana za svoju zemlju. Bila je krsna kuma Ceciliji Mangini koja ju je smatrala zaštitničkom figurom. Film kroz etnografski pristup prikazuje kako sjećanja, misteriji i drevni rituali prožimaju život jedne žene kojoj je teško ostaviti ih u prošlosti uslijed sveprisutne modernizacije koja ponekad razorno utječe na ljudske živote.

Pjesma s tiberskih obronaka / La canta delle marane

r. Cecilia Mangini, Italija, 1961., 12' DCP

Senzualni komad o rastapanju granica, minijaturna heterotopija i živahna oda društvenim marginama. Druga autoričina suradnja s Pasolinijem prati ne-

kolicinu dječaka koji se igraju uz rijeku u siromašnom rimskom predgrađu. Vizualna poema posvećena periferiji tzv. Borgata (ilegalna i neplanski izgrađena naselja često bez osnovne infrastrukture) crpi inspiraciju iz njegova romana *Ragazzi di vita*.

Stendali

r. Cecilia Mangini, Italija, 1965., 11' DCP

U Salentu, na samoj peti talijanske čizme, žene obučene u crno oplakuju svoje mrtve. Mangini prikazuje ovaj začudni običaj pomoću svoje dijalektične montaže ali ovoga puta u mahnitom, gotovo sumanutom ritmu, koji pojačava avangardna muzika Egista Macchija. Promatranje ženskih lica koja se kriju ispod velova priziva Pasolinijevu misao (ovo je treća njihova suradnja za koju je napisao tekst) da je fašizam ostavio samo rane na talijanskoj duši dok ju je konzumerizam uništio.

Božanstvena ljubav / Divino amore

r. Cecilia Mangini, Italija, 1964., 12' DCP

Odbijajući koristiti tradicionalne alate etnografskog filma, poput direktnog zvuka i sveznajućeg naratora, Mangini daje zadatak Egistu Macchiju da kroz avangardnu glazbu kontekstualizira kult Majke Božje koji je očuvan u Svetištu božanstvene ljubavi, kultu koji je rođen u modernim vremenima pred kraj Drugoga svjetskog rata, prisvajajući arhaične liturgije koje današnje doba ne razumije i krivo interpretira.

* Nakon projekcija razgovarat ćemo s **Paolom Pisanellijem**, redateljem i čestim suradnikom Cecilije Mangini te filmologijom **Dalilom Missero**, autoricom knjige *Women, Feminism and Italian Cinema*.

Dokukino KIC / Subota 21. 5. / 19:00

Svijet u kadrovima / Il mondo a scatti

Italija, 2021., 89' DCP

Režija: Cecilia Mangini, Paolo Pisanelli · Scenarij: Cecilia Mangini, Paolo Pisanelli · Fotografija: Paolo Pisanelli · Montaža: Matteo Gherardini · Produkcija: Officina Visioni, Istituto Luce

Paolo snima Ceciliju koja se osvrće na svoje cjeloživotno bavljenje fotografijom. Ovaj posthumni film dijalog je između dvoje ljudi koji razmišljaju o stvarima koje su vidljive i nevidljive u svijetu te isprepliću slike iz prošlosti sa slikama iz sadašnjosti. Proslava dugotrajne suradnje između dvoje filmša i prikladan filmski oproštaj sa Cecilijom Mangini, velikom dokumentaristicom koja je nošena snažnom željom za političkom i društvenom emancipacijom težila tome da nevidljivo učini vidljivim. Zgrabila je kameru kako bi razotkrila društvene probleme i nepravde ali i kako bi očuvala raznolikost etničkih običaja i narodnih tradicija. Mangini je iza sebe ostavila inspirativan i kritički nastrojen opus koji nam približava zbivanja u prošlosti čije odjeke nalazimo u našoj svakodnevnici.

Dokukino KIC / Subota 21. 5. / 21:00

Torta na nebu / La torta in cielo

Italija, 1973., 102' DCP

Režija: Lino Del Fra · Scenarij: Cecilia Mangini, Lino del Fra, Luigi De Santis (prema romanu Giannija Rodarija · Fotografija: Eliseo Caponera · Montaža: Roberto Perpignani · Produkcija: Istituto Luce · Uloge: Paolo Vilaggio, Didi Perego, Umberto D'Orsi, Franco Fabrizi, Daniela Minniti, Massimo Cacchiani, Fernando Busini, Alfredo Colecchia, Fortunato Marsala

U okolici Rima golema torta pojavi se na nebu. Kriške padaju na tlo i djeca prva oduševljeno shvaćaju da je napravljena od čokolade. No istovremeno vlada i vojska agresivno reagira na ovaj neobični NLO te izbije bitka između njih i djece koja brane tortu. Mangini je koscenaristica filma koji pomoću nadrealizma artikuliira političko neslaganje. Hiperaktivna farsa preispituje kako se različite društvene skupine ponašaju kada NLO sleti na Zemlju - znanstvenici šalju robota u inspekciju, dok bogata nasljednica tvornice čokolade pokušava odagnati potencijalnu konkurenciju. *Torta na nebu* ismijava se s tadašnjim političkim ešalonom, izruguje vojno-industrijski kompleks i na anarhistički, živjijalan način suprotstavlja

Stendali

Svijet u kadrovima

Torta na nebu

15. Subversive Film Festival

Antonio Gramsci: Zatvorski dani

im djecu iz obližnjih Borgata koja otmu gigantsku tortu i uživaju u slatkom okusu slobode. Vladajuća Democrazia Cristiana očekivano nije imala smisla za humor te su njezini pripadnici počeli oštru medijsku kampanju protiv filma.

Lino Del Fra (1927. – 1997.) rođen je u Rimu. Diplomirao je filozofiju i pedagogiju na Kapirolinskom sveučilištu. Tijekom 1950-ih radio je kao filmski kritičar za novine L'Avanti te časopise Cinema Nuovo i Bianco Nero. Karijeru je počeo kao dokumentarni filmaš 1960-ih, sudjelujući u kolektivnom arhivskom dokumentarcu *All'armi, siam fascisti!* (1962.). Godine 1961. osvojio je Zlatnog lava u Veneciji za svoj kratki film *Fata Morgana* o migrantima s juga na sjever Italije. Godine 1977. osvojio je Zlatnog leoparda u Locarnu za film *Antonio Gramsci: Zatvorski dani*. Njegovo filmsko stvaralaštvo obilježila je suradnja sa suprugom Cecilijom Mangini.

Dokukino KIC / Nedjelja 22. 5. / 20:00

Antonio Gramsci: Zatvorski dani / Antonio Gramsci: I giorni del carcere

Italija, 1977., 127' DCP

Režija: Lino Del Fra • Scenarij: Lino Del Fra, Cecilia Mangini, Piergiorgio Anichisi • Fotografija: Gábor Pogány • Montaža: Silvano Agosti • Produkcija: Nuovi Schermi • Uloge: Riccardo Cucciolla, Lea Massari, Mimsy Farmer, Jacques Herlin, Franco Graziosi, Andrea Aureli, Umberto Raho, Luigi Pistilli

“Gramsci je pružio ideološku pozadinu mojim dokumentarcima koji su zamišljeni kao adaptacije, objašnjenja, istraživanja, denuncijacije i metafore onoga što se stvarno događa u nama i oko nas. I zašto se događa.”

— Cecilia Mangini

Mangini je koscenaristica filma o Gramscijevim zatvorskim danima tijekom kojih je napisao više od 3000 stranica svojih *Zatvorskih bilježnica*, iznimno važnog djela koje istražuje odnos između države i civilnog društva. Oslanjajući se na Gramscijev pojam organsko intelektualne i kulturne hegemonije Mangini zaključuje da filmovi moraju biti protu-hegemonijski, mobilizirati podređene klase, obraćati se masama i zagovarati radikalnu promjenu.

Godine 1928. talijanski filozof, komunistički aktivist i marksistički teoretičar Antonio Gramsci uhićen je u Torinu kao žrtva Mussolinijeva progona. Radnja prikazuje kako je bio uhapšen i osuđen na višegodišnju zatvorsku kaznu od fašističkog režima, te kako se za vrijeme zatočeništva prisjeća svog života, ali i razvija vlastitu doktrinu koja će predstavljati otklon od marksističko-lenjinističke dogme. Cuccioli se uloga Gramscija smatra jednom od najboljih u karijeri.

Lino Del Fra (1927. – 1997.) rođen je u Rimu. Diplomirao je filozofiju i pedagogiju na Kapirolinskom sveučilištu. Tijekom 1950-ih radio je kao filmski kritičar za novine L'Avanti te časopise Cinema Nuovo i Bianco Nero. Karijeru je počeo kao dokumentarni filmaš 1960-ih, sudjelujući u kolektivnom arhivskom dokumentarcu *All'armi, siam fascisti!* (1962.). Godine 1961. osvojio je Zlatnog lava u Veneciji za svoj kratki film *Fata Morgana* o migrantima s juga na sjever Italije. Godine 1977. osvojio je Zlatnog leoparda u Locarnu za film *Antonio Gramsci: Zatvorski dani*. Njegovo filmsko stvaralaštvo obilježila je suradnja sa suprugom Cecilijom Mangini.

HOMMAGE: Tko zna što će jučer donijeti?

“Povijest filma je povijest moći koja stvara povijest.”
— Jacques Rancière

Program *Tko zna što će jučer donijeti?* donosi filmove, razgovore i online sadržaje iz Jugoistočne Europe koji povezuju priče iz različitih dijelova regije kako bi stvorili vrijedan i nužan polifoni kritički diskurs o našim zajedničkim povijestima koje su često predmet spora.

Naslov programa inspiriran je ciničnom maksimumom iz staljinističkog perioda kako ju je prenio povjesničar Eric Hobsbawm. Prema Hobsbawmu stvarnost sagledavamo kroz prizmu jedne ere i društvene klase dok je kolektivno sjećanje određeno društvenim kontekstom pojedinčeva života koje naziva “historijska mitologija”. Izabrani filmovi tematiziraju povijesne prekretnice u balkanskim zemljama u 20. stoljeću i njihov utjecaj na naše kolektivno sjećanje.

Na temelju ove misaone pozadine i suvremenog političkog konteksta program postavlja sljedeća pitanja: koliko mi na Balkanu znamo o svojim isprepletenim povijestima, spornim narativima i višestrukim perspektivama? Kako su ove zajedničke povijesti reprezentirane kroz slike i koje urgentne priče nam mogu ispričati? Tko zna što će jučer donijeti?

Kinematografija nas povezuje s prošlošću dok nas paralelno poziva da promislimo važnu ulogu koju filmovi i druge slike, igraju u formiranju (kulturne) memorije i povijesnih narativa.

Izabrani filmovi obrađuju, ponekad poetično, ponekad humoristično, koristeći znatiželju i podsmijeh, prijelomne trenutke i zajedničke

konflikte upisane u prošlost koji i dalje potkopavaju razumijevanje u regiji i pokazuju da povijest možemo beskonačno čitati i ponovno ispisivati. U ovim trenucima kada je civilno društvo sve fragilnije i ugroženije važno je sjećati se, kritizirati i istovremeno pokušati reimaginirati našu budućnost.

Program će uključivati filmske projekcije uživo (igralni, dokumentarni i eksperimentalni filmovi) i online publikacije (tekstovi, podcasti i videi) koji služe kao kritički okvir za prikazane filmove. Počevši u atenskom kvartu Tavros u proljeće 2022. ovaj mobilni program putovat će kroz razne susjedne zemlje.

Program organiziraju neprofitne organizacije AIN (Francuska) i locus athens (Grčka) u suradnji sa sljedećim festivalima i umjetničkim centrima: Dokufest u Prizrenu, suvremena umjetnička platforma Harabel u Tirani, Institut za suvremenu umjetnost – ICA u Sofiji, MakeDox i Muzej suvremene umjetnosti Art-MoCA u Skopju, Subversive Festival u Zagrebu i Festival Europe autour de l'Europe u Parizu. Kustosica filmskog programa je Delphine Leccas a online publikacije kuriraju Maria Thalia Carras i Delphine Leccas. Program je realiziran uz podršku Fondacije Melina Mercouri, gradske uprave Tavros-Moschato i Goethe-instituta u Ateni.

<https://tavros.space/>
<https://www.delphineleccas.org/>

Dokukino KIC / Ponedjeljak 16. 5. / 19:00

Videogrami revolucije / Videograms of a Revolution

Njemačka/Rumunjska, 1992., 106' DCP

Režija: Harun Farocki, Andrej Užica • Scenarij: Harun Farocki, Andrej Užica • Montaža: Egon Bunne • Produkcija: Harun Farocki

Krajem 1989. povijest se odigrala pred našim očima. 21. prosinca iste godine Nicolae Ceausescu dao je svoj posljednji javni govor s balkona gigantske predsjedničke palače u Bukureštu. Pet dana kasnije smaknut je zajedno sa svojom ženom Elenom. Rumunjska revolucija bila je prva revolucija u televizijskom prijenosu. Harun Farocki i Andrej Užica prikupili su stotine sati materijala koje su podjednako snimili amateri i službeni novinarski izvori, a tu su i isječci iz prijenosa uživo koji su 120 sati kontinuirano emitirali prosvjednici kada su zauzeli televizijsku postaju u Bukureštu. Pažljiva kompilacija raznolikih kadrova i kutova te posljedno kontradiktornih podataka nudi važne uvide u funkcioniranje modernih medija i njihove političke implikacije. Ovaj iznimni filmski esej je historiografija utemeljena u novim medijima.

Harun Farocki (1944.–2014.) bio je videoumjetnik, teoretičar i pisac. Farocki je poznat po svojim politiziranim filmskim esejima u kojima asemblira nađene i originalne snimke te istražuje moć slika, križanje rata i tehnologije i ulogu rada u kapitalističkom društvu. Uz to što je proizveo više od 100 filmova za televiziju i kino, Fa-

Videogrami revolucije

15. Subversive Film Festival

rocki je oblikovao diskurs o pokretnim slikama i njihovim političkim implikacijama.

Andrej Užica (1951.) je pisac i redatelj poznat po filmovima *Autobiografija Nicolae Ceaușesca* (2010.) i *Izvan sadašnjosti* (1999.). Predaje film na Sveučilištu Karlsruhe za umjetnost i dizajn. Godine 2002. osnovao je ZKM filmski institut i djeluje kao njegov ravnatelj. Zajedno s Harunom Farockijem režira film *Videogrami revolucije* (1992.) koji je imao svjetsku premijeru u Locarnu. Film je postao ogledni rad koji tematizira odnos između političke moći i medija pri kraju Hladnog rata.

Dokukino KIC / Utorak 17. 5. / 19:00

Proba / The Rehearsal

Ujedinjeno Kraljevstvo/Grčka, 1974., 92' DCP

Režija: Jules Dassin · Scenarij: Jules Dassin · Fotografija: Alan Metzger · Montaža: Suzanne Bauman · Produkcija: Melina Mercouri (Melina Film, Nike Film) · Uloge: Melina Mercouri, Mikis Theodorakis, Renos Mandis, Olympia Dukakis, Yannis Markopoulos, Arthur Miller, Laurence Olivier, Steve Inwood

U travnju 1974. svega nekoliko mjeseci nakon pobune studenata na Politehničkom sveučilištu u Ateni (studeni 1973.) Dassin rekonstruirao recentna događanja u njujorškom skladištu. Proba je film pun energije, boli i nade u kojem Theodorakis i Markopoulos izvode svoje pjesme uživo, Melina Mercouri pjeva, glumci i korovi rekreiraju razne scene, dok razne zvijezde čitaju pjesme, pisma zatvorenika i arhivske dokumente. U formi brehtijanske kazališne probe ovaj odvažan filmski esej, koji je teško klasificirati, ujedno je oštra osuda grčke vojne hunte koja je vladala zemljom u periodu 1967.-1974. i proba za neka buduća politička proljeća.

Jules Dassin (1911.-2008.) je američki glumac, scenarist i redatelj za kojeg se smatra da je bio jedan od prvih majstora *film noir*a, prije nego što je stavljen na crnu listu u Hollywoodu zbog svojih veza s Komunističkom partijom. Njegovi filmovi međunarodno su priznati i nagrađivani *Rififi* (nagrada za najboljeg redatelja u Cannesu, 1955.), *Never on Sunday* (nagrada Zlatni globus i najbolja glumica u Cannesu, 1960.), *Fedra* (1962.) i *Topkapi* (1964.) U Ateni je režirao nekoliko kazališnih predstava uključujući adaptaciju Brechtovih tekstova. Zbog otvorenog suprotstavljanja vojnom puču u Grčkoj Dassinu i njegovoj ženi Melini Mercouri bilo je zabranjeno živjeti u Grčkoj te su obilazili Europu i SAD u svojevrsnoj kampanji protiv hunte. U egzilu u New Yorku snimaju *Probu* koju je

smatrao jednim od svojih najboljih filmova. Trebala je krenuti u kinodistribuciju na sam dan kad je diktatura pala čime više nije bio aktualan.

Dokukino KIC / Četvrtak 19. 5. / 21:15

Tajna škola / Krifo scholio

r. Marina Gioti, 2009., Grčka, 11' DCP

Grčka, rane 1970-e. Obitelj posjećuje Nacionalni povijesni muzej. Dok lutaju među izlošcima Revolucije iz 1821. godine jedna od slika oživi. "Sabotirana" verzija nadenog propagandnog filma koji je producirala grčka vojna hunta da bi podržala uglavnom osporenu tvrdnju – za mnoge nacionalni mit – povezan s rađanjem moderne grčke nacije i izgradnjom njezina etničkog identiteta.

Marina Gioti (1972.) je filmska i vizualna umjetnica bazirana u Ateni, u Grčkoj. Nakon što je studirala strojarstvo i znanost o okolišu njezin interes za film i vizualne umjetnosti postepeno je prerastao u njezin poziv. U svojim filmovima, instalacijama i medijskoj umjetnosti često ponovno posjećuje povijesne ere i priče koje nude čitanja oprečna dominantnim narativima. Njezini radovi predstavljeni su diljem svijeta na brojnim festivalima, uključujući Berlinale, TIFF, CPH:DOX, Transmediale te muzejske manifestacije i bijenale uključujući 5. Thessaloniki bijenale, Wroclaw Media Art bijenale i 1. Anren bijenale u Kini. Godine 2017. sudjelovala je kao umjetnica na dokumenta14 u Ateni i Kasselu te je postala stipendistica Akademie Schloss Solitude u Stuttgartu. 2019. je provela u IRCAM-Centre Pompidou radi razvijanja audiovizualnog projekta *Atlas-A Sound Cartography of Europe*, prema zajedničkoj narudžbi IRCAM-a, ZKM centra za umjetnost i medije Karlsruhe i Onassis Stegi.

Sretan dan / Happy Day

Grčka, 1976., 100' DCP

Režija: Pantelis Voulgaris · Fotografija: Giorgos Panousopoulos · Scenarij: Pantelis Voulgaris (prema knjizi Andreasa Franghiasa) · Montaža: Aristeidis Karydis-Fuchs · Produkcija: Uloge: Zorz Sarri, Giorgos Moshidis, Stavros Kalaroglou, Nikos Bousdoukos, Kostas Fyssoun

Film prikazuje kažnjeničko iskustvo političkih zatvorenika koji su prognani na maleni otok usred Egejskog mora tijekom vojne hunte i tvrdoglavo odbijanje jednog zatvorenika da se pokori. Život u *Sretnom danu* istovremeno je bezbrižan i paklen, ljetni odmor i zatvor,

ispunjen ironijom i kontrastima koji peku pod užarenim suncem (zahvaljujući direktoru fotografije Giorgosu Panousopoulou) vođeni pritom višom silom znanom kao "iskustvo". Dok se redatelj Voulgaris prisjeća što je sve prošao predstavlja nam mračnu stranicu grčke povijesti i pretvara je u poeziju. Tako diktira izvorni scenarij filma (*Kuga* Andreasa Franghiasa) ali i strah od cenzure. Film prati imaginarnu ljude, univerzalna iskustva, kroz poetsku alegoriju i ritmični ritual traži ljudsko dostojanstvo i suštinu stvari. Glazba Dionysiosa Savvopoulosa, istovremeno krhka i turbulentna, opisuje zauvijek slomljene duše zatvorenika. Voulgaris kroz fantastičan prostor, vrijeme i lica, stvara film koji je mogao biti napravljen bilo kad i progovara o svim erama društvenog sukoba koja predstavljaju zlu karmu u životu svakog pojedinca i egzil od svake ljudskosti.

Pantelis Voulgaris rođen je u Ateni 1940. i studirao je na Stavrakou filmskoj školi. Isprva je radio kao asistent režije i svoj prvi kratkometražni film snimio je 1965. Njegovi filmovi osvojili su brojne nagrade i međunarodno priznanje zapečativši njegov status jednog od najvažnijih grčkih redatelja generacije. Voulgaris je također režirao nekoliko dokumentaraca za grčku televiziju i jednosatni dokumentarac o pjesniku Yannisu Ritsosu za njemačku televiziju. Režirao je i kazališne predstave. Godine 1995. njujorška MoMA priredila mu je veliku retrospektivu.

Videogrami revolucije

Proba

Tajna škola

Sretan dan

BIBLIOTEKA PAREZIJA

NIKOLA DEVČIĆ MIŠO MANIFEST AUTSAJDERA

Poetsko – subverzivni fragmenti
o ljubavi, prijateljstvu i
opsjednutosti slobodom:
ti, ja, svijet i ništa

BIBLIOTE

NI DE MI MA AU

Poets
o ljub
opsje
ti, ja,

Manifest autsajdera simbolički je arhipelag zabilježenih ideja, pojmova i fragmenata o glazbi, slikama, poeziji, knjigama, angažiranom neposluhu, subverziji, revoluciji, ljubavi, prijateljstvu i opsjednutosti slobodom. Nastao je u dvogodišnjoj izolaciji uzrokovanoj poštivanjem mjera zaštite uslijed pandemije COVID-19. Proboj iz tamne komore suspenzije cjelodnevni boravaka na ulici i spasonosnih ludičkih sprdanja sa svime i sa svima po zagrebačkim štekatima, napor je samoće izvršen lijepim manijama negiranja i trezvenim pijanstvima, uz kompromis kritike svega postojećeg i oduševljenja misterijem novog početka, koje potresa. Ova glazbena knjiga-antiknjiga muzika je za čitanje i gledanje, muzika koja se pojavljuje svojim nepojavljivanjem, u riječima u kojima su i slika i tišina, u riječima koje se izgovaraju bijesno i viču gnjevno. Taj gnjev pripada samome znanju, znanju o užasu, znanju o bespomoćnosti znanja da se izrazi, iskrenosti dovedene do samouništenja, to je gnjev rađanja alternativne subjektivnosti sposobne da artikulira želju iz duha postajanja djetetom, postajanja ženom, postajanja autsajderom – revolucionarnim subjektom zajednice, nesvjesne same sebe. *Manifest autsajdera* je “antipedagoška pedagogija praksi slobode” i “nedopustivo poetski” pokušaj odgovora na pitanja: “što mogu sam?, što mogu s drugima?, što mogu za druge?”.

BIB

M D M M A Po o l op ti,

